

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKBİLİM ANABİLİM DALI

KADINLARIN MUTFAK DENEYİMLERİNİN BELLEK ÜZERİNDEN
AKTARIMI: HALKBİLİMSEL BİR ARAŞTIRMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sultan GÜNEŞ

Ankara-2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKBİLİM ANABİLİM DALI

KADINLARIN MUTFAK DENEYİMLERİNİN BELLEK ÜZERİNDEN
AKTARIMI: HALKBİLİMSEL BİR ARAŞTIRMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sultan GÜNEŞ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Melike KAPLAN

Ankara-2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKBİLİM ANABİLİM DALI

KADINLARIN MUTFAK DENEYİMLERİNİN BELLEK ÜZERİNDEN
AKTARIMI: HALKBİLİMSEL BİR ARAŞTIRMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Melike KAPLAN

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

İmzası

1- Prof. Dr. Melike KAPLAN

2- Doç. Dr. Hasan MÜNÜSOĞLU

3- Doç. Dr. Zeliha Nilüfer NAHYA

Tez Savunma Tarihi

08/05/2023

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ' NE

Prof. Dr. Melike KAPLAN danışmanlığında hazırladığım “Kadınların Mutfak Deneyimlerinin Bellek Üzerinden Aktarımı: Halkbilimsel Bir Araştırma (Ankara, 2023)” başlıklı yüksek lisans tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

31/05/2023

Sultan GÜNEŞ

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı	5
1.1. Araştırmanın Problemi.....	6
1.2. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Önemi	7
1.3. Yöntem ve Alan	8
2. TEMEL KAVRAMLAR VE KURAMSAL ÇERÇEVE	13
2.1. Kavramlar	13
2.2. Kuramsal Çerçeve.....	14
2.2.1. Bellek	14
2.2.1.1. Bir Girizgâh: Bellek Türleri.....	15
2.2.1.2. Toplumsal Bakış: Connerton	18
2.2.1.3. Mekânın Belleği Olur Mu?: Nora	21
2.2.1.4. Hatırlama ve <i>Unutmanın Gerekliliğine Dair</i>	22
2.2.1.5. Ayrım: Bellek ve Tarih	27
2.2.1.6. Bellek Muhafızı Olarak <i>Kadın</i>	29
2.2.2. Kadın	31
2.2.2.1. Kadının Annelik Rolü.....	33
2.2.2.2. Kamusal-Özel Meselesine Bir Giriş	44
2.2.2.3. Ataerkil Pazarlığı Anlamak	50
2.2.3. Mutfak	52
2.2.3.1. Sıradan İşler, Sıradışı Mutfak	52
2.2.3.2. Mutfak, Mekân ve Hatırlama İlişkisi.....	56
2.2.3.3. Yemek Üzerinden, <i>Yemek Hafızası</i>	61
3. ALAN ÇALIŞMASI: <i>KADIN SESLERİ</i>	75
3.1. Alana Özdüşünsel Bir Bakış Denemesi	76
3.1. <i>Evin Beyni</i> mi? Stratejiler, Öncelikler, Karşılaşmalar	80

3.2. Kültürel Aktarım Sahnesi, <i>Mutfak</i>	86
5. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME	92
KAYNAKÇA	95
ÖZET	101
ABSTRACT	102
EKLER	103
EK-1: Etik Kurul Raporu	103

1. GİRİŞ

Geleneksel bilgi aktarımının incelendiği bu tez çalışmasında, kadınlar üzerinden mutfak deneyimlerinin nasıl aktarıldığı araştırılmıştır. “Geleneksel bilgi ve deneyim belleği hem yerel, hem de kentli geleneksel toplulukların eseridir” diyen Özdemir’den (2018:6) hareketle aslında bu çalışmada kentte yaşayan kadınlarla görüşmeler yapılsa da, zaman zaman yerel olanın bilgisi de çalışma kapsamına dâhil olmuştur. Görüşme yapılan kadınlar arasında ailesiyle köyde yaşayıp büyümüş olanlarda vardır.

Emerson (2008:277) başlık ve giriş kısımlarının “okuyucuya sadece etnografya çalışması hakkında ne bekleyebileceklerini” söylemeyeceğini, bunun yanı sıra “yazarın analiz ve esasa ilişkin kaygıları hakkında ipuçları” vereceğinin altını çizmiştir. Dolayısıyla bu argüman temel alınarak bu tez çalışması tamamlanmıştır. Bu doğrultuda hem okuyucunun metinden beklentilerini az veya çok karşılayabilmek, hem de okuyucuya araştırmacının tezin temel argümanına dair yorum ve fikirlerinin izini sürdürebilmek hedeflenmiştir.

Etnografiyi Büyük ölçüde Felsefeden ibaret sayan, fakat çoğunun itiraflardan (*confession*) oluştuğunu söyleyen Geertz’e (1973:346) başvurarak aslında bu tez çalışmasında ilkin çeşitli kuramsal tartışmalar yer almaktadır. Devamında ise alan çalışması bulgularıyla desteklenen metinde kadınların gündelik dilde kurguladıkları söylemlerine veya “itiraflarına” yer verilmiştir. Nitekim çoğu zaman kadınlar için sıradan bir cevap tez bağlamında yeniden ve yeniden okunduğunda çeşitli anlamlara, feminist kavramlara işaret etmiştir.

Aktarım söz konusu olduğu için bellek literatürü ile bir giriş yapılması uygun görülmüştür. Nitekim belleğin toplumsal yanına daha çok vurgu yapılmıştır. Bunun sebebi ise tezin konusunun belirlendiği andan alan çalışması sürecinin sonralarına kadar belleğin toplumsal olarak inşa edildiğine olan inancın, araştırma konusuyla bağdaşması düşüncesidir. Kadınlar arasında ev işlerine yönelik veya mutfak pratiklerinin çocuklara ve yakın çevredeki insanlara aktarılma sebebi, bu bilgi stoğunun kullanışlı olduğu düşüncesidir. Nitekim Özdemir’in (2018:8) de belirttiği gibi: “İşlevsel olduğu sürece ilgili bilgi ve deneyim belleği bir sonraki nesle aktarılır.”

Gündelik yaşamımızda farkında olmasak da bazı deneyimleri, davranış veya tutumları çok kez hatırlar veya görmezden geliriz. Bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde

zihnimize kaydettiğimiz anlar olur. Tarih boyunca insanlığa dokunan insanlığı derinden etkileyen olaylar veya buluşlar da olmuştur. Dolayısıyla bunları anımsarız, anımsama gereği duyarız. Peki, bu hatırlama ve unutma edimleri sosyal bilimler açısından baktığımızda bireysel mi yoksa kolektif şeyler olarak mı anlaşılmalı ve yorumlanmalıdır? Bu ayrımlarla ilgili olarak çeşitli kuramsal tartışmalar mevcuttur. Olması gereken yaklaşım ise belki de bu tarz dikotomik kutuplaşmalarda tek bir kavramı veya tarafı yüceltmektense söz konusu meseleyi her iki açıdan da değerlendirebilmek yönündedir. Nitekim sosyal bilimler alanında kültür-doğa, nesne-özne, birey-toplum, beden-zihin, bireysel-kolektif gibi adlandırmalar üzerinden bazı teorik temellendirme ve tartışma biçimlerinin varlığı göz ardı edilemez.

Yaşadığımız müddetçe içerisinde bulunduğumuz zaman ve öncesinde gerçekleşen birtakım olaylar, deneyimler, gelişmeler, duraklamalar, gerilemeler vardır. Bunlar şimdiki zamanın niteliğini ve içeriğini belirler. İnsanlar ise kimi zaman bu tarihin peşine düşer ve kimi zaman da sorgulamasını yapar. Dilde sıklıkla kullandığımız “tarihle hesaplaşma” ifadesi aslında bu bahsedilenin kavramsallaştırılmış halidir. Elbette böylesi bir hesaplaşma, hesaba tutuşma için öncesinde hakkında konuşacağımız, eleştiri getireceğimiz kısmıyla ilgili ön araştırmamızın olması gerekir. Özetle önce temelde bir kavramsal çerçeveye ve bilgi birikimine sahip olunmalıdır.

Sosyal bilimler alanında hangi konu üzerine yoğunlaşırsak tarihin veya tarih yazımının bir noktasına bir şekilde dokunmuş oluruz. Bu tez çalışmasında temelde kadın konusuna yoğunlaşarak bir bellek çalışması denemesi yapmak hedeflenmiştir. Geçmişte yaşamış veya halen yaşayan toplumlar açısından toplumsal normlar, dinsel veya bedensel pratikler, sözlü anlatılar günümüze dek aktarılmıştır. Bu aktarım dolayısıyla önemli sayılan bellekten, bellek türlerinden söz edilmektedir. Toplum tarihi bağlamında gelecek nesillerin bellek sayesinde yazılı veya sözlü olarak geliştirdikleri bu aktarım, aslında hem geçmişe dair bilgi sahibi olmayı hem şimdiki yaşamayı hem de bir “gelecek tahayyülü” oluşturmayı mümkün kılmıştır.

Kadınlar zaman zaman tarihte yok sayılmış ve heteronormatif anlamda, karşı cinsine (erkek) nazaran daha kırılğan, dezavantajlı bir konumda algılanmışlardır. Söz konusu algıya sebep olan toplumda sabitlenmiş veya kabul görmüş birtakım eril söylemler dizisi veya süregelen eylem mekanizmaları mevcut görünmektedir. Taşların yerinden oynatılması adına bu tez çalışmasında deyim yerindeyse iğne ile kuyu kazmak

gibi bir çaba söz konusudur. Bellek, toplumsal cinsiyet ve mekân konularında yapılacak olan çalışmalara yeni tartışma zeminleri oluşturabilmesi açısından bu çaba önemlidir.

Bu çalışma üç ana başlıkta ele alınmıştır. İlk bellek literatürü ile bir girizgâh yapılmış, ardından kadın ve kadınla ilişkilenen meselelere yer verilmiş, son olarak da alan bulgularından beslenen mutfak tartışması yer alır. Bellek ve kadın bağlamında konuştuğuktan sonra, mutfak ve kadın ilişkisi sorgulanmıştır. Mutfak mekânına sosyal anlamda bir bakış geliştirilerek cinsiyetlerin bu mekânda konumlanması üzerine söz söylemek, eleştiride bulunmak önemli görülmüştür. Bu konumlanış örneğin gündelik yaşamda kadın ve erkek deneyimleri üzerinden okunabilir. Bu tez çalışmasında da önceden yapılmış alan çalışmaları ve deneyimleri incelenmiştir. Ek olarak da çeşitli teorik okumaların desteği ve yorumlarıyla bir metin üretilmiştir.

Araştırma örnekleminde kadınların seçilmesinin çeşitli sebepleri vardır. Öncelikle evin içerisi-dışarı tartışmasında içeride konumlanması nedeniyle mutfağın ve bilgisinin aktarımında kadınların önemli bir rol oynamasıdır. İkinci olarak kadının toplumsal anlamda sahip olduğu annelik rolü dolayısıyla yemek kültürü, mutfak deneyimleri gibi bilgilerin çocuğa aktarımında etkisinin olmasıdır. Bu sebeplerden ötürü tez çalışmasında temel odak noktası geleneksel bilgi ve kadınların mutfak deneyimlerinin aktarımı olsa da araştırma sorularına verilen cevaplar neticesinde çeşitli feminist meselelere de temas etmek kaçınılmaz olmuştur. Bu temalar ve bağlantılar neticesinde araştırmacının, yazarın alanda bulunduğunu okura hissettirmenin önemli olduğunun altını çizmek gerekir. Nitekim Emerson (2008:87) “Araştırmacının, etnografin sahadaki varlığını bilmek yetmez, sesini de duymak gerekir” diyerek bu ifadeyi desteklemiştir.

Literatürde birden fazla feminist yaklaşımla karşılaşmak mümkün. Bunlar radikal feminizm, sosyalist feminizm, liberal feminizm olarak bir ağacın farklı dalları gibi görünebilir. Bu çalışmada ise bellek bağlamında her kadının içinde bulunduğu toplumda yaşadığı/yaşayacağı deneyimlerin farklılığı esas alınacaktır. Kadınlar ve onların biricik farklı deneyimleri düşüncesi ile Postmodern düşünceye yaklaşmak mümkün aslında. Berktaş (2010:31) bu durumu feminizm içindeki Postmodern duyarlılık olarak ifade ediyor; yani “kadınlar arasındaki farklılıkların ve iktidar ilişkilerinin araştırılması.” Hem çoklu feminist yaklaşımı konusunda hassasiyet sağlanmış oluyor hem de yerleşik iktidar yapılarının (bu basitçe gözlemlenmesi mümkün olmayan, benimsenmiş mekanizmalar olabilir) peşine düşüyor. Varikas (2015:135) ise bu durumu “bireyin özgül

farklılıklarını esas alan yaklaşım” olarak ifade ediyor. Nitekim bu tez çalışması da mutfak özelinde bir incelemeye yer vermenin yanı sıra, kadınların deneyimlerinden yola çıkarak tıpkı diğer anlam dünyalarında olduğu gibi yalnızca mutfak değil mutfaklar olduğunu gösterebilmek açısından önemli olmuştur.

Çalışmanın odak noktası kadın olsa da temelde söz konusu olan bireydir ve toplumda kadınların erkeklerden farklı olan özellikleriyle tanınmasının sağlanması elzemdir. Çoğunlukla devlete ve erkeğe bağımlı olarak anlaşılan kadınların bellek ve tarih tartışmalarında *sui generis* (kendine has) deneyimleri, her iki cinsin geleceğini tayin edebilmesi açısından ziyadesiyle önemlidir.

Sosyal bilimlerde temel tartışmalardan biri olan kültür-doğa, özel- kamusal ayrımlarının gündelik yaşamda kadın erkek rollerini de şekillendirdiği, yeniden inşa ettiği çeşitli filozoflarca tartışılmıştır. Bu ikili formülün çıkış noktası Rousseau’ya aittir. Rousseau, tahayyül ettiği ideal toplum kuramı ile bütünleşmiş olan toplum sözleşmesine kadınların dâhil olamayacağından söz eder. Gerekçesi ise Rousseau tarafından kadının doğallaştırılmış bir alana yerleştirilmesinin kadının objektif karar alması önünde engel teşkil edeceği düşüncesidir (Lamoreux, 2015:217). Cinsiyet eşitliğine karşı bir noktada duran bu düşünce sistemi, kadın ve kadının ev içerisindeki, özelde mutfak işlerindeki, eylemlerini okumak ve her iki cins için yeniden değerlendirmek açısından önemli olmuştur. Bu bağlamda alan çalışması ise şüphesiz yol gösterici veriler sunmuş ve yeni tartışma sorularının müsebbibi olmuştur.

Yönetim biçimleri kamusal alanı; ev içi de otomatik olarak özel alana işaret ettiğinden gündelik yaşamda kadınların ve erkeklerin görev paylaşımları da değişiklik gösterebiliyor (Lamoreux, 2015:215). Geçmişte tarih yazımı ve toplumsal veya kolektif belleğin inşasında aktif olan aktörlerin anlaşılmasında yukarıda bahsedilen kamusal-özel yaklaşımı önemlidir. Bununla ilgili Lamoreux’nun (2015) görev bildiği şey ise bütün kadınların ve bütün erkeklerin hem kamusal alana hem de özel alana tam anlamıyla katılmalarını mümkün kılacak yeni yaşam ve toplumsal örgütlenme biçimleri hayal etmenin görevimiz olduğudur. (219). Bu kamusal alana kadın ve erkeğin tam kadro ve eşit bir biçimde toplum nezdinde birbirlerine eşlik etmeleri süreklilik kazandığında, bu durumun geçmişin bir görünümü olan toplumsal bellek sayesinde sonraki kuşaklara aktarımı söz konusu olabilir

1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Bu tez çalışmasında, kadınlar üzerinden mutfak deneyimlerinin nasıl aktarıldığı araştırılmıştır. Amaç ise geleneksel bilgi aktarımının incelenmesi olmuştur. Dolayısıyla bellek ve mutfak tartışmaları ekseninde kadının konumlanması ve toplumsal rolleri gibi konular üzerine bir nevi disiplinler arası bir metin üretmek hedeflenmiştir.

Mutfağın sosyo-mekânsal anlamda evin içerisinde nerede durduğu ve ne gibi eylemlere sahne olduğu araştırma açısından önemlidir. Bu mekânda gerçekleşen yapıp etmelerin kadınlar tarafından benimsenip bir ölçüde çocuklara veya torunlara aktarımı bu araştırmanın konusunu oluşturur. Aktarım söz konusu olduğu için de zorunlu bir biçimde bellek literatürü ile bir giriş yapılmış ve bu okumalar ardından kadının başrol oynadığı bu mesele ele alınmıştır. Öte yandan toplumsal hafıza çalışmalarında kadına ve kadın etkinliklerine yer verilip verilmediği sorunsalıyla beraber aslında hafızanın da bir cinsiyeti olup olmadığı sorgulanmıştır.

Özünde feminist ideolojiyi benimseyen kadın çalışmaları alanına mekan, yemek kültürü, annelik gibi kavram setlerinden hareketle gerek tartışmalar gerekse literatür taramasının sunulması, konuya ilişkin geniş bir bakış açısı sunmuştur. Dolayısıyla bu çalışmanın bir diğer amacı kadının toplumdaki annelik rolü; kamusal-özel alan tartışmalarındaki yeri, beslenme ve mutfak kültüründeki önemi gibi alt başlıklardan hareketle, kadının kültürel değişim ve dönüşümüne odaklanmaktır.

Öte yandan yıllardır hem dünyada hem de Türkiye’de toplumun azımsanmayacak bir kesiminin kadın-erkek eşitliği üzerine verdiği mücadelelere ek olarak bu tezin söz konusu tavıra destek olmasının yanında, zihinlerde yeni soru işaretleri oluşturup eleştirel bir bakış sunması amaçlanmıştır. Kadının bellek ve mekân bağlamındaki yeri ve toplumsal rolü tezin ilerleyen bölümlerinde detaylı bir şekilde kuramsal olarak irdelenecektir.

Özelde Halkbilim alanında sunulacak olan bu tez çalışması, kadın ve bellek üzerine yazılacak olduğundan bellek literatüründe klasik ve çağdaş fikirleri bugünkü toplumsal ve kültürel atmosferde yeniden incelemek ve değerlendirmek birincil amaçtır.

Toplumda klasik ve geleneksel anlamda kadınla özdeşleşmiş veya eşleştirilmiş birtakım meselelere temas edilmiştir. Bu doğrultuda kadının toplumsal hafıza inşasındaki rolünün örneğin kadının annelik rolünün toplumsal ve kültürel çıktıları incelenmiştir.

Diğer yandan bellek, kadın ve tarih üçlüsünde tarih boyunca biricik, tekil kadın deneyimlerine yazılı veya sözlü bir biçimde yer verilip verilmediği hakkında konuşmak hem önemli hem de sosyal bilim araştırmaları geleceği için gerekli olabilir. Nitekim bir toplumda kuşaklararası deneyim, bellek aktarımı, en azından bu çalışmada kolektif veya toplumsal bellek bağlamına düşünmek önemli olmuştur.

Tarih yazıcılığında sınıf ve cinsiyet kavramlarına ve ilişkisine odaklanan bir çalışmada hem meselenin tarihsel boyutuna hem de günümüzle bağdaşan yanları yer alır. Bu eserde “Tarihi olmayan bir halk, mülksüz bir halktır” diyen Leonore Davidoff (2021:142), aslında kadının tarihinin göz ardı edilmesine veya gelecekte böyle bir tarih tahayyülü olasılığının altını çizer. Devamında, öznelerin kendi tarihsel bağlamında anlaşılması gereğine dikkat çeker. Aksi bir durumda, yani kişiler tarihsel ve toplumsal bağlamından koparıldığında: “İnsanlık tarihinde hak ettikleri yeri alamadan, yeni bir feminist mitoloji içinde dondurulup tarihselliklerini yitirmeleri tehlikesi” ihtimalinden bahseder (142).

1.1. Araştırmanın Problemi

Tarihsel süreçte bazen erkek egemen bakış açısının etkisi görülse de zaman zaman bu etki kırılmaya çalışılmış, kadının kendi tarihini yazma çabası içerisinde olduğu anlaşılmıştır. Bu çabanın toplumsal kalıplarla yüzleştiği anlar da düşünüldüğünde bu noktada sosyal bilimciler olarak alan araştırmalarında olabildiğince kadın deneyimlerine yer vermek ve kadın anlatılarını da incelemek gerektiği apaçıktır.

Araştırma boyunca kadının hem bellek hem de mutfak mekânı üzerine yapılmış çalışmalar bağlamında düşünüldüğünde toplumsal ve kültürel dinamikler açısından uğradığı değişimlere odaklandım.

Geleneksel bilgi aktarımında kadınların oynadığı rol meselesini bellek bağlamında bir araştırma sorunsalı halinde düşündüm. Buradan hareketle, aşağıdaki sorulara yanıt aramaya çalıştım.

- Bellek çalışmalarının kadın ve toplumsal cinsiyet konularının aktarımındaki rolünün ne/nasıl olduğu,
- Kadınla beraber anılan ev içi bir mekân olarak mutfakın bellek inşasındaki rolünün ve ev içindeki organizasyonunun nasıl olduğu,
- Annelik, yemek kültürü gibi kadına verilen toplumsal etiketler ışığında, kadın belleğinin yeniden okunabilmesinin yollarının neler olduğu,

Bu sorular doğrultusunda etnografik saha çalışmasıyla derinlemesine görüşme ve literatür analizi çerçevesinde belleğin kadınların mutfak deneyimlerinin aktarımındaki önemli rolünü ortaya koymak amaçlanmıştır.

1.2. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Önemi

Temelde bellek ve kadın arasındaki ilişkiye odaklanacak olan bu tez çalışmasında, ilkin literatürde yer alan: kolektif bellek, kültürel bellek, toplumsal bellek gibi türler hakkında teorik bir tartışma yapıp, ardından kadın konusu hakkında bir metin üretilenektir. Çalışmada temelde kadını esas alacağından ikili cinsiyet tanımlaması, sınıflandırması doğrultusunda gerekli tartışmalar yapılacaktır. Bahsedilen nokta araştırmanın cinsiyet sınırlılığı olarak okunabilir. Aslında özetle (cinsiyete) iki kategorili bakış kabul edilmiş, araştırmada kadın katılımcılar seçilmiştir.

Bellek çalışmaları sosyal bilimlerde, Antropoloji, Sosyoloji, Felsefe, Halkbilimi gibi dallarda konu edildiği gibi Bilişsel Psikologlar tarafından alandaki perspektifle sarsıntı, bilişsel süreçler, amnezi gibi fizyolojik durumlar da inceleniyor. Olick'in de sınıflandırdığı üzere “Bir yanda nörolojik ve psikolojik bellek çalışmaları ile diğer yanda sosyolojik ve kültürel yaklaşımlar” gibi ikili bir perspektif olarak düşünülebilir (2014:189). Bu tez çalışmasında ise bellek konusu kültürel, toplumsal açıdan ele alınacaktır. Bu perspektif çalışmanın kavramsal ve teorik açıklamalarındaki sınırlılığını oluşturur. Çalışma, bazı antropolojik kaynaklar, Sosyolojik makalele ile sınırlı kalmayıp kadın çalışmaları veya toplumsal cinsiyet metinlerine referanslarla zenginleşmiştir.

Araştırmanın sınırlılıkları arasında öncelikle araştırmacının Kırşehir’de yaşaması sebebiyle hâlihazırda kentte yaşayan veya köyden kente taşınmış kadınların seçilmesi söylenebilir. Yöntem kısmında örneklem hakkında detaylı bilgi yer almaktadır.

Bu araştırmada geçmişte uygulanan mutfak pratiklerinin zaman içerisinde uğradığı değişim ve dönüşümüne odaklanırken herhangi bir taraf –eski veya yeni- öne çıkarılmamıştır. Örneğin internetten bakılan yemek tariflerinin yaşamı kolaylaştırdığı savunulabilir ama tamamıyla birkaç kuşak öncesinin eylemlerinin yerini tutamayacağı da aşıkârdır.

Bellek ve kadın konusunu esas alacak olan bu tez çalışması toplumda açık veya örtük biçimde yer alan toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılıktan söz edebilir. Ayrıca tarih yazımında veya tarih araştırmalarına konu olan olaylar incelendiğinde kadın ve erkek rollerin farklı konumlandığını görebilmekteyiz. Dolayısıyla bu tez çalışması yukarıda bahsedilen sebeplerden ötürü kadın çalışmaları, toplumsal cinsiyet araştırmaları gibi alanlara katkıda bulunacağından önemi açıktır.

Halkbilim alanında üretilen olan bu tez çalışması kadın ve bellek ilişkisine odaklanacağından genelde sosyal bilimler özelde ise Halkbilim (Folklor) alanına yaptığı katkılar ve müsebbibi olacağı yeni tartışma veya araştırma soruları bakımından önemli katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla tezin alana, kültür meselesine toplumsal cinsiyet perspektifinden bir yaklaşımı mümkün kılması bakımından önemli olduğunun altı çizilebilir. Öte yandan bu çalışmada kadın ve bellek arasındaki ilişkiye tarihsel ve feminist bir perspektiften bakıldığından daha önceden kaleme alınmış Halkbilimsel metinlerin bu eleştirel zeminde yeniden gözden geçirilmesine fırsat tanıyacaktır.

1.3. Yöntem ve Alan

Bireylerin dünyayı anlama ve algılama biçimlerinden hareketle onların nasıl bir yaşam sürdüğü ve bu yaşantıyı aktardığını görmek mümkün. Bu noktada bireylerin yaşamsal anlatılarına bakarken bir yandan da içinde buldukları kültürel ve toplumsal çerçeveyi okumak gerekir. Sosyal bilim araştırmalarında sıkça vurgulanan ve karşılaşılan pozitivist sosyal bilim anlayışı karşıtlığı söz konusudur. Pozitivist anlayışa karşı duruşun sebebi, toplumu anlama noktasında doğa bilimlerinin yöntem ve yaklaşımlarının esas alınmasıdır, yani insanı temel alan araştırma sorularının belirli kalıp formülasyonlar doğrultusunda belirli ıktıları olacağıdır (Baltacı, 2019:368).

Husserl ve onun izleyicisi Heidegger'in temellerini oluşturduğu fenomenolojik yaklaşım sayesinde aslında kişilerin özgün yaşamsal deneyimlerinin anlaşılması esas olmuştur (Creswell, 2013:77) Bu araştırma kapsamında da kadınların kendi mutfak eylemlerinde diğer kadınların (anneanne, babaanne, kayınvalide gibi) rolü ve bu etkinin çocuk ve torunlara aktarımına bakıldığından fenomenolojik yaklaşım yol göstermiştir. Aktarım sürecinin belirli bir formül izlercesine sürdürüldüğünü düşünmektense, zaman içerisinde yaşanan kültürel ve toplumsal dinamiklerin değişkenliği, kişilerin düşünsel anlamda gelişme/ilerleme/gerileme gösterdiği kabul edilmiştir.

Etnografik araştırma yönteminden yola çıkarak bu çalışmada *ortak kültürel değerlere* (Creswell, 2013:90) sahip olduğu düşünülen kadın katılımcılara yer verilmiştir. Ayrıca bu kadın katılımcıların gündelik yaşamlarına dâhil olup *katılımcı gözlem* (Creswell, 2013:90) tarzıyla araştırmacının bir metin üretmesi sağlanmıştır. Örneğin bir günde kadının mutfakta geçirdiği zaman ne tür ve nasıl şekilleniyor, hangi saatler ne tür işlerle yoğunlaşıyor, evin diğer halkı bu yoğunluğa cevap veriyor mu, evet ise nasıl, benzeri sorular ile araştırma zenginleşmiştir.

Tez çalışması sürecinde konunun seçilmesi, sahada görüşme yapılacak olan katılımcıların cinsiyet, yaş gibi etkenlere göre belirlenmesi ve verilerin yorumu, analizi, tartışması aşamaları izlenmiştir. Dolayısıyla bu aşamalar birbirinden tamamıyla ayrı olarak düşünülemeyeceği gibi, zaman zaman birbirlerini kesmiştir de. Araştırmacı saha notları alırken zihnindeki kuramsal arka planın yol göstericiliğine sığınırken; masa başında bu saha notlarının analizi sırasında neyin nerede duracağını bilemez hale gelebilir. Nitekim “Etnografi bir yöntem olduğu kadar bir süreçtir de” (Münüşoğlu, 2017:136). Araştırmacının bütün bu süreçte araştırmacı kimliğinden kopup, katılımcılarla ortak bir dünyayı paylaştığı da söylenebilir.

Sosyal bilimlerde kullanılan belirli ölçek ve soru formlarından hareketle yapılan araştırmalarda elbette araştırma öncesinde bir ön hazırlığa (örneğin anketlerin oluşturulması gibi) ihtiyaç duyulur. Etnografik araştırma sürecinde durum farklıdır. İkin Fetterman'ın (2010:1) belirttiği gibi çeşitli sorunsallarla başlanır ve sahaya “Açık fikirle başlanır, boş kafayla değil.” Bu şu anlama gelmektedir: Araştırmacı sahada soru cevap aşamasından evvel aslında gözlemediği, algıladığı her şeyi not etmeli, zihninde tutmalıdır. Zira ancak bu doğrultuda sahadan beklentilerini netleştirebilir ve bunları görüşmelere yansıtabilir hale gelebilecektir.

Saha çalışması boyunca problem kısmında belirtilen birtakım sorulara kadınların cevap vermesi beklenmiştir. Bu esnada araştırmacı saha notlarını ve araştırma bakımından kilit nokta sayılabilecek verileri metne dönüştürülmüştür. Ortak kültüre sahip olduğunu varsaydığımız insan grubunun yaşamını ve anlam dünyasını anlaşılır kılma ve resmedebilme gayesi, Kartarı'nın (2017:217) altını çizdiği gibi etnografi olarak ifade edilir. Bu bağlamda ev içerisinde kabaca ifade edilirse “mutfakta neler oluyor?” (Uzar Özdemir, 2013) sorusunu sorduğumuz anda kadınların kendi dünyasına dâhil olduğumuz, bu başka dünyayı anlamaya başladığımız söylenebilir.

Yarı yapılandırılmış soru formlarının gönüllü katılımcılara yöneltilmesi ile gerçekleşen derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. bu görüşme tekniği bazı yönleriyle sözlü tarih çalışmasına benzetilebilir. Çelik'in (2022:36) belirttiği gibi sözlü tarih çalışmalarında örneğin temelde görüşülen kişinin yaşamına dair veriler ağır basarken; mülakat tekniğinde araştırma konusu etrafında öbeklenen bir soru dizisi ve buna karşılık toplanan veriler mevcuttur. Dolayısıyla bu çalışmada yapılan görüşmeler sonrasında yer yer katılımcının yaşamsal ve nostaljik olarak değerlendirilebilen veriler mevcut iken; araştırma konusuna ilişkin doğrudan veya dolaylı katkıda bulunan cevaplar da yer almıştır. Nitekim Çelik'in (2022) Ron Grele'den aktardığı üzere, mülakat sayesinde sadece ne olup bittiğini öğrenmekle kalmayız, ayrıca “insanların ne olduğunu düşündüklerini ve olanları nasıl içselleştirip yorumladıklarını” da keşfedebiliriz (39).

Sözlü tarih yöntemi ve bu çalışmada kullanılan görüşme tekniğinin ortak yanları da vardır. Örneğin görüşme yapılan kişinin sahip olduğu sosyal ve kültürel değerleri, içinde bulunduğu toplumsal ve tarihsel bağlam gibi durumların göz önünde bulundurulması gereklidir. Aslında Çelik'in (2022:40) ifadesiyle “mülakat verenin kültürel kodlarına ve hassasiyet noktalarına” özen göstermek araştırma bakımından önemli sayılır. bu çalışmada kadınlarla görüşme yapılmıştır ve görüşme sonrasında geçmişe, çocukluğa ilişkin sorularda bazı kadınların cevap vermek istemediği gözlenirken, bazılarının ise cevaplamakta zorlandığı gözlemlenmiştir. Alan araştırmasına ilişkin olarak: “Araştırmacının araştırma öncesinde ve sonrasında farklı olduğu” yönünde bir açıklama, aslında etnografik çalışmanın araştırmacıyı hem duygusal hem de zihinsel anlamda değiştirme gücüne sahip olduğuna işaret eder. (Kaplan, 2003:9).

Bu çalışmada metodolojik anlamda araştırmacının alana mesafeli durduğu anlar olmuştur. Öte yandan da araştırmacı-katılımcı ikilisinin süreç içerisinde yeniden

buluşması bu mesafeyi azaltmıştır. Nitekim araştırmacı ve her bir kadın veya kadınlar arasındaki ilişkiler, sohbetler önemsenmiştir. Bu tez çalışmasında da Atay'ın belirttiği üzere doğa bilimleri anlayışında olduğu gibi “deneysel” araştırma tarzının yerine “öznelarasılığın” (*intersubjectivity*) ağır bastığı bir “etnografik yönelim” izlenmeye çalışılmıştır (Harmanşah ve Nahya, 2022:13).

Tezin saha çalışması kısmı araştırmacının ikamet adresi olması ve araştırma süreci açısından kolaylık sağlayacağı düşüncesi sebebiyle Kırşehir il merkezinde yapılmıştır. Dolayısıyla bu durum araştırmanın sınırlılığı şeklinde okunabilir. Öte yandan görüşmelerin yapılması ve bulguların biran önce metne aktarılması süreci hesaba katılmış ve araştırmada zaman kısıtının olduğu anlaşılmıştır. Hem sürenin dar olması hem de aslında saha bulgularının yeterli görülmesi nedeniyle katılımcı sayısı az tutulmuştur. Kırşehir merkeze bağlı Bağbaşı Mahallesi, Kervansaray Mahallesi, Yenice Mahallesi ve Ahi Evran Mahallesi'nde 9 kadın ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler çoğunlukla kadınların evlerinde yapılmıştır. Bir kısım görüşme ise gönüllü kadınlardan birinin evinde gerçekleşmiştir. Görüşmeler en fazla 20 dakika sürmüştür. Kadınların yaşları ise şöyledir: K1, 57; K2, 48; K3,46; K4, 54; K5, 59; K6, 36; K7, 32; K8, 55; K10, 50. Kadınların çoğu kamusal alanda çalışmayan olmakla birlikte, aralarında önceden çalışmış veya halen çalışmakta olanlar da vardır. Bir kadınla yaklaşık bir güne yayılacak şekilde görüşmeler yapılmıştır. Bu zamanın niteliği ise çoğu zaman sohbet havasında olmuştur. Yani sadece alan sorularına bağlı kalınmamış, kadınların sonradan paylaşmak istedikleri veya araştırmacının ek soruları da görüşmelerde belirleyici olmuştur. Ardından sahadan elde edilen cevaplar, notlar ve gözlemler metne aktarılmıştır. Dolayısıyla tezde öne sürülen temel iddia, literatür araştırmasından ve sahadan beslenerek yeniden yazılmıştır.

Saha çalışmasında kadın katılımcıların ses veya görüntü kaydına izin verip vermeyecekleri sorulmuştur. Bütün katılımcılar ses kaydı alınmasında bir sakınca görmezken, herhangi bir görüntü kaydına (fotoğraf, video gibi) izin vermemişlerdir. Dahası görüşme öncesinde “Fotoğraf çekmeyeceksin değil mi?” benzeri bir soru soran katılımcılar da olmuştur. Bu durum bazı kadınların bu konuda hassasiyet gösterdiğinin altını çizmiştir. Saha çalışması esnasında sadece katılımcıların onay verdiği durum veya bu bağlamda yaşanan deneyimlerin kaleme alınması yeterli olmayabilir. Görüntü alınmasına ilişkin katılımcı izin ve onayının olmaması da araştırmanın önemli saha verilerinden birini oluşturmuştur.

Emerson'un (2008:59), saha notlarının “derhal” yazılması araştırmacının “heyecan düzeyini yüksek tutar” ve dolayısıyla “taze ve detaylı bilgi üretilmesini sağlar” derken aslında araştırmacının saha deneyimlerinin sıcağı sıcağına metne aktarmasında fayda olduğunu da ifade etmiş olur. Bu tez çalışmasında her ne kadar araştırmacı ve katılımcılar ortak bir kenti, belki mahalleyi, paylaşıyor olsa da, bu durum sürpriz saha verilerinin, özgün kadın anlatılarının varlığını engelleyemez.

Araştırmacının akademik arka planı bu tez çalışmasında görüşme sorularının, örnekleminin belirlenmesi, saha notlarının alınması, metne aktarılması süreçlerini elbette etkilemiştir. Bununla ilgili olarak Emerson (2008:62): “Daha önceki yaşadıkları, eğitimi ve bağılılıkları, araştırmacının not yazımı sırasındaki duruşunu etkiler...” diyerek araştırmacının da kişisel özellikleri ve kültürel birikiminin saha bağlamında öneminin altını çizmiştir.

“Alan-notları son tahlilde öyle veya böyle bir şekilde dışarıdaki insanlara yönelir” (Emerson, 2008:65) düşüncesine dayanarak, kadın görüşmelerinin yapıldığı bu tez çalışmasının sadece belirli bir okuyucu grubuna “yönelmediği” pekâlâ söylenebilir. Nitekim alan çalışmasına dâhil olmayan kadınlara da temas edebilmek, kadının kadını anlamasını sağlamak, kadın deneyimlerini görünür kılmak da mümkün olmuştur. Araştırmacının da kadın olması, yine bu bağlamda saha çalışmasını kolaylaştırmış, kimi zaman görüşmeler sohbet havasında geçmiştir.

Saha görüşmeleri metne aktarılırken üçüncü şahıs bakış açısıyla yazmanın uygun olduğuna karar verilmiştir. Nitekim bu yöntem: “...özellikle başkalarının söylediklerini ve eylemlerini aktarırken oldukça etkili bir yoldur” (Emerson, 2008:80). Bu dil kullanımı aslında araştırmacının anlatısına saha gözlemlerini dâhil etmesini kolaylaştırmaktadır.

Emerson (2008:86) araştırmacının veya yazarın sahaya katılımının “yazarın 'yakın' bir açıdan yazmasına, detayları oradaki insanların gördüğü şekliyle yansıtmasına” imkân tanıdığını söyler. Ancak böyle bir katılımın söz konusu “topluluğun içindeki bir kişinin sesini aktarabilmesine” kolaylık sağladığını da ekler. Bu tez bağlamında ise kadınların duyulmayan sesini, görünmeyen emeğini, diğerev işlerini organize ederken zihinsel çabasını okuyucuya aktarmak mümkün olmuştur.

2. TEMEL KAVRAMLAR VE KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Kavramlar

Tez çalışmasında genel anlamda cinsiyet olgusuna odaklanmış olmakla beraber, kadın araştırmaları, toplumsal cinsiyet çalışmaları gibi özel meselelere değinilmiştir. Kadın konusunun seçilme nedeni ise toplumda kültürel aktarımın, gündelik bilgi ve deneyimlerin paylaşımı noktasında kadının toplumsal ve ideolojik dinamiklere açık bir özne olarak düşünülmesidir. Örneğın mekânın toplumsal anlamda inşası ve anlamlandırılması noktasında genelde erkekler söz sahibi veya otorite sahibi olarak karşımıza çıkarlar. Dolayısıyla mekân kavramıyla beraber kadının fiziksel ve somut anlamıyla *dışarıdaki* varlığının yalnızca kadın olmasıyla değil, diğeri toplumsal sıfatlarıyla beraber kodlandığı bir toplum tahayyülü söz konusudur.

Genellikle kadınla beraber ilişkilendirilen kavramlar veya araştırma alanları olması sebebiyle: annelik rolü, yemek/beslenme kültürü gibi konularda kuramsal bir metin üretilmiştir. Çünkü toplumsal hafıza inşası, birikimi ve aktarımı odak noktası olduğunda cinsiyetlerin rolü ve etkisinin farklı oranlarda olabileceği araştırma ve araştırmacı için önemli bir meseledir. Bu tez çalışmasında temelde geleneksel bilgi aktarımı, özelde mutfak deneyimleri söz konusu olduğundan büyük ölçüde kadınların rol oynadığı bir *alan* kabulünden yola çıkılmıştır.

Sosyal bilimlerde sıklıkla başvuru alan ve çeşitli bağlamlarda ele alınan kamusal ve özel alan ikilisinden hareketle özellikle mutfağın etnografik bir incelemesi yapıldığından özel alan daha çok ön plana çıkmıştır. Bu sebeple belki de mutfağın *mahrem* bir alana tekabül edip etmediği saha gözlemleri ve notlarıyla belirginleşmiştir. Modern Mahrem’de kadın ve kadının toplumdaki/kamudaki görünürlüğü üzerine tartışılır. Giriş kısmında Göle (2019), kadının Türk toplumunun modernleşme projesinde önemli bir özne olduğunun altını çizer: “Müslüman ülkelerde toplumun gidişatını ve modernleşme hareketlerinin sınırlarını belirleyen, kadının toplum içindeki yeridir” (48). Tahmin edilebilir ki kadının toplumdaki konumuna göre aslında toplumu şekillendiren bir dizi eylemlerin ve durumların “medeni/çağın gerisinde” gibi anılması söz konusudur.

Dolayısıyla bu tez bağlamında bellek ve kadın çevresinde toplanan alt başlıkların ve soruların daha iyi anlaşılması için tarihsel ve kültürel bağlamı da kaçırmadan etraflı bir düşünce ve kavram sistemi oluşturmak gerektir. Kadının mutfak pratiklerinin incelenmesi noktasında kuşaklararası aktarıma bakarak aslında bu bahsi geçen bağlamın kurulduğu söylenebilir.

2.2. Kuramsal Çerçeve

2.2.1. Bellek

*Çocukluğun muhteşem koku hazinesine
sonuna kadar bağlı bellekler
Luce Giard, 2009: 226*

Bellek hakkında sosyal bilimlerde psikoloji, sosyoloji, felsefe, halkbilim gibi çeşitli alanlarda yazılmış kitap, makale ve tezler ile karşılaşmak mümkün. Bu çalışmada belleğin çeşitli bağlamlarda ele alınışına kısaca değinilip, araştırma konusuna uygun bir biçimde teorik çerçeve çizilmesi planlanmaktadır. Örneğin *Geçmiş Kullanma Kılavuzunda* belleğe getirilen tanımlamalar şöyledir:

“Bellek” genellikle tarihin eş anlamlısı olarak kullanılmıştır ama “tarih-aşın”, “tarihin tarihi” bir tür kategori halini alarak tarihi ele geçirme yönünde kendine özgü bir eğilim gösterir (Traverso, 2009:1).

Ayrıca bellek, Traverso’ya göre “geçmişin kolektif tasarımları” olarak nitelendiriliyor (2009:4). Bahsedilen bu tasarımlar kimilerince bireyler, kimilerince psikolojik süreçler temel alınarak oluşturuluyor.

Kısacası bellek, ister bireysel olsun ister kolektif, şimdiki zamanın daima filtre ettiği bir geçmiş görüntüsüdür (Traverso, 2009:11). Belleğin bu kendini zamana göre güncelleyen niteliği hakkında yukarıdaki alıntı önemlidir. Çünkü ileride bazı filozoflar tarafından bellek ve tarih ayırımına değinilecektir. Söz konusu ayırımında bellek, sübjektif bir alan olarak karşımıza çıkacaktır.

2.2.1.1. Bir Girizgâh: Bellek Türleri

Bu çalışmada diğer bütün araştırmalarda önemli olduğu gibi bazı terminolojilerin açıklaması yapılacaktır. Konuyla ilişkili veya konuya temel oluşturan kavramlar, literatürde bu kavramlarla öne çıkan ve kavramların anlamsal gelişmesinde rol oynayan teorisyen, filozof, yazarlara başvurarak değinmek hedeftir.

“Bellek” kavramı denilince sosyal bilimlerde ilk başvurulacak filozof, sosyolog Durkeim’in öğrencisi olan Maurice Halbwachs’tır. Etkilendiği kişiler arasında Durkeim’in yanı sıra, Marcel Mauss, Henri Bergson gibi filozoflar sayılıyor. Halbwachs, Durkheim’den farklı olarak “toplum” yerine “gruplar” ifadesini kullanmıştır. Yani belleği tekil anlamdan kurtarıp çoğul bir niteliğe büründürmüştür (Coser, 1992:22). Sosyolog Halbwachs “kolektif bellek” kavramını geliştiren kişi olarak biliniyor. Kolektif bellek, bireysel bellek ve diğer bellek türlerini içeren bir bellek çeşidi olarak tanımlanıyor; çünkü kültürel bellek, bilişsel bellek, toplumsal bellek gibi alt başlıklar da söz konusudur. Ayrıca Halbwachs kolektif belleğin “uzay ve zamanda (*space*) sınırlanmış bir grubun desteğine” ihtiyaç duyduğunu söyler (Coser, 1992:22). Halbwachs’a göre kolektif bellek, Sosyolojik anlamda toplumsal inşa sonucu oluşmaktadır. Ona göre Toplumdan soyutlanmış bir biçimde kurulan bireysel bellek inşası mümkün değildir. Böyle bir inşa söz konusu olsa dahi birtakım eksiklikleri beraberinde getirir. Birey toplum sayesinde sosyalleştiği veya sosyal olanın bireyi içerdiği noktada kolektif belleğin kapsayıcılığı apaçıktır. Öte yandan Halbwachs bu iki bellek arasına doğrudan bir set de koymaz. Bu ikili adlandırmayla ilgili Olick (2014:185), “Kolektif bellek, bir grubun üyelerinin bireysel hatıralarının toplamını ifade eder” diyerek meseleye Halbwachs ile benzer bir yerden yaklaşmıştır.

Birey ve toplum arasına bir set çekmek demek, bellek ve bellek etrafında kümelenen bir dizi bellek terminolojisini açıklamakta yetersiz kalmak anlamına gelebilir. Ricoeur (2012) bellek tartışmasına yönelik böylesi bir kolektif açıklamayı şöyle yorumluyor: “Hafızayı doğrudan grup ya da toplum adını verdiği kolektif bir varlığa bağlamak gibi böylesine cüretkâr bir felsefi kararı Maurice Halbwachs’a borçluyuz” (139).

Emile Durkheim ve Marcel Mauss’tan başka bir diğer hocası olan Bergson da Halbwachs’ı etkilemiştir ve hatta bellek konusunda benzer düşüncelere sahiptirler (Münüsüoğlu, 2017:36). Öte yandan literatürde veya sözel kullanımlarda kolektif bellek

ifadesine yer verilmesinin sosyal bilimlerde yaygın olan bireyselci anlayışın geride bırakılmasına yardımcı olacağı yönünde yorumlar da mevcut (Olick, 2014:201).

Tıpkı sosyal bilimlerce *kültür*ün kesin ve tek bir tanımının yapılamadığı gibi aslında *kolektif bellek* kavramının da dört başı mamur bir tanımı olduğu söylenemez. Dolayısıyla hakkında geliştirilen düşünceler de değişiklik gösterme eğilimindedirler

Kolektif bellek kavramı ile ilgili Olick'in makalede bahsettiği türden temel sorular sorulabilir:

“Kolektif bellek kavramını kullanmanın anma, gelenek, mit ve benzeri terimlerle kıyaslandığında bize ne faydası ya da ne zararı var? Bireylerin belleklerinin, bağlı olduğu gruptan “etkilendiğini” söylemenin anlamı nedir? Düşünceler, nihai olarak bireysel midir toplumsal mıdır, yoksa bu ikisinin bir karışımı mı? Yoksa toplumsal bellek bu tür ayrımların geçersizliğini mi ortaya koyuyor?” (2014:177).

Bellek çalışmalarında filozoflar kendi adlandırmalarını kendileri oluşturmuş ve bunların üzerine fikirlerini inşa etmişlerdir. Şöyle ki Connerton'a göre toplumsal bellek; Assmann'a göre ise kültürel bellek olarak ifade ediliyordu. Her birinin sosyal bilimlere katkısı yadsınamaz elbette ama aynı zamanda da bazı olguları açıklamakta, anlamakta yetersiz olabilmektedirler. *Toplumlar Nasıl Anımsar* kitabında Connerton *kişisel bellek* ve *bilişsel bellek* türlerinden söz eder. Kişisel bellekte bireylerin kendi hayat hikâyeleri, otobiyografileri üzerinden anımsama mümkün olurken; bilişsel bellekte ise söz konusu bireyin geçmişte bilişsel ve *duyusal* bir süreçten geçtiğinin farkında olması ve edindiği bilgilerin bu sürecin birer çıktısı olduğunu bilmesi gerekir (2019:42-43). Nitekim anımsama ediminin geçmişle olan yakın bağlantısı dolayısıyla kişilerin öz yaşam öykülerini de bellek ve bellek kaydı içerisine dâhil edebiliyoruz. Connerton'un kendi gruplamasına göre belleğin üçüncüsü olan *alışkanlık belleği* konusunda diğer ikisinde olduğundan daha az yazılmış veya açıklanmıştır (2019:47).

Jan Assmann (2015) tanımıyla kültürel bellek, birtakım semboller, işaretler ve somut materyallerle kurulur. Bu inşalar aslında hepimizin aşına olduğu, bildiği mekânlar ve yapılar üzerinden sağlanır. Bunlar anıtlar, müzeler, heykeller olabileceği gibi gündelik yaşamda kolektif uygulama biçimleri üzerinden gerçekleşen bir dizi ritüel veya alışkanlık haline dönüşmüş eylemler olarak da anlaşılabilir (Assmann, 2015:42). Böyle bir noktada

kültürel belleğin neleri kapsadığını az çok anlayabiliriz, fakat hangi sosyal olguları dışarıda bıraktığı da önemli bir sorudur. Tarih boyunca toplumlar yaşadıkları olayları, savaşları, barışları, kayıpları, kazanımları her zaman anıtlara somutlaştırarak somutlaştırma veya müze gibi kapalı, sabit bir alan içerisinde kendilerine ve diğer toplumlara sunma, sergileme gereği duydular. Bunlar toplumların belleğe kaydettikleri şeylerin aslında yeniden ve her zaman hatırlanabilir olması noktasında hazır ve nazır kılınan toplumsal olaylardır. Peki, hiçbir toplumsal olay var mıdır ki yukarıda bahsedilen hatırlama veya anma amacı taşıyan bir nevi somutlaştırma ritüellerine dâhil ol(a)masın?

Bu çalışma kapsamında doğrudan Henri Bergson'un bellek konusunda altını çizdiği noktalara değinilmeyecektir; fakat konuya ilişkin bir bakış açısı sağlayacağından bu bölümde bahsedilecektir. Örneğin Sosyolog bir kimsenin bellek tasavvuru ile Felsefe veya Psikoloji alanından birisinin düşünceleri arasında görüş farkları olabilir. Bu çeşitlenme çalışmayı şüphesiz zenginleştirecek, farklı tartışma zeminleri sağlayacaktır.

Alışkanlık belleği hakkında felsefi bir yaklaşımla bellek tezini sunan Henry Louis Bergson'un düşüncelerine bakmak gerekir. B. Russell da yaklaşımı ve bellek sınıflaması bakımından Bergson'un takipçisi olmuştur (Connerton, 2019:44).

Gruplar ve grup belleklerinden söz eden Halbwachs'ın yaklaşımı ile Bergson'un yaklaşımı birbirinden farklılaşır; çünkü bireyler ve bellek arasındaki bağı "aşırı öznelciliğe" (*highly individualistic*) vurgu yaparak tezini açıklayan Bergson, hatırlamanın bireysel bir edim olduğunu savunur (Coser, 1992:3) Dolayısıyla grup belleğinin yanı sıra bireyi de esas alan yaklaşımıyla Halbwachs, bu belleğin öznelci açıklamasına hem karşıt hem de bu açıklamayı kapsayıcı bir duruş sergiler diyebiliriz.

Bergson'da bellek üzerine iki yaklaşım ortaya çıkar. Birisi "geçmişin iki ayrı biçimde meydana geldiği, bu işlemin ya devindirici mekanizmalarla ya da bağımsız anılar yoluyla gerçekleştiğidir" (Arslantürk, 2013:17).

"kendiliğinden anı, daha oluştuğu anda kusursuzdur; zamanın onun imgesine bir şey eklemesi demek bozması demektir; bu anı yerini ve tarihini bellek için koruyacaktır. Tersine, daha iyi öğrenildikçe, öğrenilen anı zamanın dışına çıkacaktır; giderek daha kişisizleşecek, bizim geçmiş yaşamımıza giderek daha yabancılaşacaktır" (Bergson, 2007:63).

Yukarıda Bergson'un belleğin zamanın kesintisine maruz kalması hakkında söylediklerinden hareketle bellek sürekliliğinin kısmen de olsa aksadığını anlayabiliriz. Zaman faktörünün belleğin kendine has, öznel dokusuna “zarar verdiği” yorumuna ek olarak Bergson deyiimiyle “öğrenilmiş anı” ait olduğu veya yaşandığı zaman diliminden uzaklaşabilmektedir diyebiliriz. Şöyle ki zamandan muaf olan bu anı öbekleri beraber anlam kazandığı kişilerle de arayı açarak tanınmaz hale gelebilmektedirler. Bu halde günümüz şartlarında söz konusu anı ve anının işaret ettiği öznelere yabancılaşmak şaşırtıcı değildir.

2.2.1.2. Toplumsal Bakış: Connerton

Bellek hakkındaki düşüncelerini çoğunlukla toplumsal bellek ile açıklamaya çalışan Paul Connerton, hem birey ve hem de toplumsal grupların bellek ürettiği yönünde Halbwachs'a yakın bir yerde açıklama yapar. Ayrıca toplumsal bellek, toplumsal grupların belleğinin biçimlenmesine katkıda bulunur şeklindeki çıkarımı her gruba ait grup belleklerinin olduğu gerçeğini gösterir (2019:29).

Toplumsal belleğe ilişkin Connerton'a göre şunu söyleyebiliriz: “geçmişin imgeleri bir araya gelince, o sırada var olan toplumsal düzeni meşru gösterirler” (2019:11). Sosyolojik anlamda bir toplumun *ortak geçmişini* paylaşan birer üyeleri isek eğer, buna kendisi ortak anılar da diyor, bu geçmişin bilincinde olup, ondan hareketle şimdikiyi kabul edebilmeliyiz. Gündelik yaşamda veya uzun vadede her olayın sebebi olduğunu ve bir başka olayın sebebi olacağını farkındayız. Bu nedensellik içerisinde öznel varlıklar olarak insanlar kendinden önceki veya sonraki kuşaklar arasında birtakım iletişimsizlik, kopukluklar yaşayabiliyorlar. Connerton bu farklı kuşaklardan insanlar arasındaki boşluklarla ilgili, belli başlı zamanlarda veya fiziksel alanlarda beraber bulunmuş olsalar dahi yaşanan zihinsel süreçler veya hisler konusunda birbirleriyle bağları olamayacağını ifade ediyor (2019:11). Peki, hayatımız boyunca bizden önceki kuşaklar ve bizden sonra gelecekler için görevimiz bu noksan bağlantısallığı mı sağlamak olacaktır? Bunun için en sağlıklı yöntemin araştırma konusuna göre sıfat değiştiren belleğin kendisine büyük görev düşmektedir. Bu yolda *kolektif* bir biçimde bellek türlerinin (bireysel, toplumsal, kültürel, kolektif...) aktive edilmesi, gerek zihinsel gerekse uygulamı yollarında *tarihe* başvurarak ilgili konuların teyidi sağlanabilir.

Toplumsal belleği basitçe “tarihin yeniden kurulması, yani rekonstrüksiyon” olarak tanımlamak eksik ve yanlış olacaktır (Connerton, 2019:27). Toplumsal bellekte örneğin bu Fransız toplumu olabilir, söz konusu milletçe değerli görülen veya *kutsal kılınmış* sorgulamaya kapalı birtakım olaylar, kişiler durumlar, önemli tarihler belleğe alınabilmektedir. Hal böyle olunca toplumsal bellek, tarihin yeniden inşasından daha başka bir yerde, bu inşa sürecini uzaktan seyreden biri olarak görülebilir. Nora’dan hatırlarsak eğer, “tarih bir sosyal bilim olmuştur; hafıza ise tamamıyla özel bir görüngü” diyerek bilim dalı olan tarih ve belleğin ayrımını ortaya koymuştur (2006:22). Bu ayrımın yanında, nitekim Walter Benjamin’in tarihin yalnızca bir bilim dalı olmak yanında bir anımsama (*eingedenken*) biçimine işaret ettiğine Traverso dikkat çeker (2009:11). Benjamin’in vurguladığı nokta, bellek dolayısıyla sağlanan anımsama süreci veya edim tarzının doğrudan tarihin kendisini yarattığıdır. Dolayısıyla sadece bu açıklamaya bakarak tarih ve belleğin hayatımızda yer tutan, birbirinden bağımsız iki şey olduğunu söyleyemeyiz.

Öte yandan Connerton bedenleştirilmiş bellek (*incorporated/embodied*) ve kaydedilmiş (*inscribed*) bellek ikilisinden, aralarındaki farktan söz eder ve “*Toplumlar Nasıl Anımsar?*” kitabında da bu ayrım hakkında yazmıştır (Olick, 2020:289). Örneğin insan ilişkilerinde karşımızdaki kimseye yönelik olarak isteyerek veya bilinç dışı uyguladığımız hareketler (el sıkışma gibi) veya mimikler (gülümseme gibi) aslında o iletişim esnasında çift taraflı olarak gerçekleşen *bedensel etkinliklerden* sayılabilirler (Connerton, 2019:124). Söz konusu bedensel etkinlik sürdüğü takdirde kişiler buldukları eylemlerde ne tür bir gaye taşıdıklarını alıcısına dolaylı veya doğrudan aktarabilmiş olur. İlerleyen sayfalarda Connerton, bu bedensel belleğin kültürel ve cinsiyet kavramları zemininde nasıl düşünülmesi gerektiği hakkında da kelimeler eder. Örneğin bir toplum için önemli sayılan bir tören esnasında gündelik tavır ve görünümünden daha başka bir halde olmak gerekir ki bu gerekliliğin kadın ve erkekte farklı tezahür edebileceğinin altını çizmiştir:

“... Bir kültürde bir kadın için doğru oturma duruşu, ayakların alta ve bir yana çekilmesi olabilirken; bir erkek için doğru oturma duruşu, bacak bacak üstüne atma olarak görülebilir” (125).

Halkbilimsel, Antropolojik ve Sosyolojik araştırmaların konularından birini oluşturan sözlü ve yazılı kültür tartışmalarıdır. Britanyalı Antropolog Jack Goody’ye göre

sözlü kültür “temelde deneyimin yeniden biçimlendirilmesi” olarak ifade ediliyor (2020: 280). Söz konusu deneyimi, zaman içerisinde toplumlarca kabul edilmiş ve süregelen davranış örüntüleri olarak düşünürsek, burada deneyimin bellekte depolanması ve aktarımı önemli rol oynar. Sözlü ve Yazılı Geleneklerde Hafıza metninde sıklıkla bu iki kültür veya gelenek kavramsallaştırması arasında gidip gelen Goody, yaşamsal deneyim ve anlamları sözlü kültür üzerine inşa edilmiş olan toplumların belleğinin görece diğer toplumlardan daha dirençli olduğunu söyler: “sözlü kültür mensuplarını kuvvetli hafızaları dolayısıyla kutladığımızda... başka depolama seçeneğine sahip olmadıklarını da söylemiş oluruz” (278). Goody (2020), sözlü kültür ve bellek ilişkisi hususunda daha detaylı açıklama getirerek “sözlü kültürlerde kolektif bellekten söz etmek tehlikelidir” der ve ekler: “Ne kadar deneyim varsa o kadar hafıza vardır” (281).

Konuya toplumsal olarak yaklaşan Connerton: “Bir sözlü kültürden yazılı kültüre geçiş, bedenleştirme pratiğinden kaydetme pratiğine geçiştir” (2019:129) diyerek toplumsal belleğin bedensel pratiklere dayanan zeminden kopuşunu bildirerek, yazılı kültürde karşımıza çıkan, çıkacak olan belgeleme, arşivcilik gibi tekniklerin varlığına işaret eder. *Bedenleştirme pratikleri* kavramsallaştırması ile beraber temelde Halkbilimsel anlamda tören ve ritüeller akla gelmektedir, gelmelidir. Örneğin bir yakının cenaze töreni veya bir toplumun geçmişte yaşadığı siyasi bir kırılma noktasının yıl dönümü kutlaması olabilir. Bu gibi etkinlikler yardımıyla aslında söz konusu pratiklerin zihinde tasavvuru ve muhafazası kolaylaşmaktadır:

“anma törenleri bu pratiğimizin önde gelen örneğini oluşturur. Söz konusu törenler, geçmiş, geçmişin olaylarının temsil edici bir resmini çizerek kafamızda tutmaya yarar. Bunlar geçmişin yeniden canlandırılmasıdır” (Connerton, 2019:123).

Dolayısıyla anma törenlerinin veya ritüellerin belli kültürel alışkanlıklara, etkinliklere işaret ettiği düşünülürse Connerton’un aynı eserde yer alan “Kültürel bakımdan belli duruş uygulamaları, bize bir beden belleği sağlar” (127) ifadesinin bir sosyal bilimci tarafından anlaşılması gayet kolay olacaktır. Çünkü her toplumun veya topluluğun bir gerçeklik hakkındaki fikri değişkenlik gösterebilir. Dolayısıyla söz konusu grubun duruma yönelik bedensel yanıtı/duruşu, kültürel arka planın (*background*) çıktıları olarak algılanmalıdır.

2.2.1.3. Mekânın Belleği Olur Mu?: Nora

Belleğin tanımlanması ve kendinden başka kavramlara gönderme yapması tarihçi Pierre Nora'nın belleği mekân ile ilişkilendirmesi ile mümkün olmuştur. Nora *hafıza mekânları* diyerek kendinden önce bellek üzerine kafa yoran filozoflara referansla tezini kurar. Ulusların veya toplumların tarihte yaşadığı önemli olaylar çoğunlukla bir mekân, fiziksel bir yer ile akıllarda kalır. Hemen hemen her milletin tarihinden buna çabucak örnekler bulmak mümkün. Nora kendisi Fransız olduğundan çoğunlukla Fransa tarihinde önemli görülen olaylar, durumlar, kişiler üzerinden anlatısını sürdürür. Bu çalışmada bellek hakkındaki görüş ve tartışmalarına yer vermek istediğimden Nora'nın belleğin daha çok sosyal, kültürel boyutlarına nasıl baktığını aktarmaya çalışacağım. Ayrıca kaynak metinde *bellekten* çok *hafıza* kullanıldığından, bu çalışmada yer yer *hafıza* kullanılabilir.

Nora'ya göre (2006:12) “Hafıza mekânları, anımsadığımız şeyler değil, hafızanın mayalandığı yerlerdir.” Tanıklık ettiğimiz veya bizden önceki kuşaklardan aktarımla haberdar olduğumuz olaylar, tarihsel anlatılar, belirli bir mekânda kendini var eder. Yani söz konusu bir bina, anıt mezar, heykel gibi somutlaşmış yerler belleğin mekânda tezahürü olarak okunabilir. Öte yandan Nora mekân ve hafıza birlikteliğini *süreklilik* olgusuyla açıklar. “Süreklilik duygusunun kökü mekândadır. Artık hafıza ortamları olmadığı için hafıza mekânları var” (17). Her yıl yapılan anma törenlerinde örneğin belirli bir noktanın seçilmesi, bu anıt mezar olabilir, artık müzeye dönüşmüş bir ev olabilir, bu süreklilik ile açıklanabilir. Bu çalışma kapsamında doğrudan konu edilmese de dini anlamda kiliseler camiler gibi ibadet mekânları da sınırları belli bir dizi eylemin belli zamanlarda sürekliliğine tanıklık ederler. Süreklilik meselesiyle ilgili olarak Connerton (2019), zaman bağlamında makro ölçekte bir yorum getiriyor:

“Bireyin zaman bilinci, büyük ölçüde toplumun sürekliliğinin ayırımında olmasını gerektirir; daha kesin belirtilirse, toplumun yarattığı o süreklilik imgesinin bilincinde olmak demektir bu” (26).

Bahsedilen süreklilik bilinci birey ve toplum birlikteliği ile sağlanabilen bir denklem olarak karşımıza çıkıyor. Burada kolektif yerine toplumsal bir hareketten söz ettiği için de Halbwachs'ın görüşünden pek de farklılaşmıyor. Yani toplumca bu sürekliliğin, devamlılığın bilinci sağlandıkça, bireyler tarafından da kazanılması, uygulanması mümkün olabilecektir.

Nitekim insanın öznel varlıklar olduğu ve yaşanan her olayı, tarihteki her bir bireyi bir gün unutabileceği, kendince tarihin tozlu raflarına terk edeceğinin farkında olmak gerekir. Gündelik yaşamda dahi dün ne yaptığımızı unutabiliyoruz. Hatırlamayı ve unutmayı ayrı bir başlık altında değerlendirmek daha doğru olur belki ama şimdi değinilme sebebi Nora'nın (2006) şu alıntısıdır:

“Bugün hala hafızamızla yaşıyor olsaydık, mekânları ona adama ihtiyacı duymazdık. Tarihin aktardığı hafıza olmasa mekânlar da olmazdı” (18).

Buradan belleğin akıbetini tarihe borçlu olduğumuz çıkarımı yapılabilir. Elbette bellek ve tarih arasındaki kopuşa Halbwachs'ın *kolektif hafızasından* aşınayız. “Tarih ve hafıza denkliği bitmiştir” diyen Nora tarihsel bir birikimin beraberinde taşıdığı kümülatif bir bellekten ve her bir belleğe atanmış mekanlardan söz ediyor. Tarih doğrudan veya dolaylı yoldan kendi mekânını yaratıyor.

Ayrıca Ricoeur'un (2012) Nora'dan aktardığı gibi:

“Hafıza her zaman güncel bir fenomendir, ebedi şimdi ile kurulan yaşantısal bağlıdır, ‘tarih ise geçmişin bir temsili’. Hafıza mutlak, tarihe göreliden başkasını bilmez. Tarih yaşanmış geçmişin sınırlanmasıdır” (446).

Bu açıklamaların aksine Traverso ise (2009:10) bellekle ilgili: “Bellek öznedir. Dönüşüme açıktır, öznel karakterlidir” şeklinde yorum yapar. Aslında belleğin dönüşüme açıklığı olarak bahsedilen durumda, belleğin hatırlama, unutma gibi insani olan, bilinçli veya bilinçdışı yaşananlar düşünülebilir. Bunların yanı sıra zaman, mekân gibi sınırlı veya sonsuz olguları da hesaba katmak gerekir.

2.2.1.4. Hatırlama ve Unutmanın Gerekliliğine Dair

Hafızanın içerdiği her türden malzeme bireylerin hatırlama ve unutma pratiklerine karşı savunmasız olarak yorumlanabilir:

“Hafıza her zaman yaşanan gruplar tarafından üretilen yaşamın kendisidir. Bu amaçla, hafıza anımsama ve unutma diyalektiğine açık, onların sürekli biçim değiştirmelerinden habersiz, her türlü kullanımlara ve el oyunlarına karşı çok

duyarlı, uzun belirsizliklere ve ani dirilmelere elverişlidir ve devamlı bir gelişim halindedir” (Nora, 2006:19).

Yukarıdaki alıntıdan yola çıkarak aslında unutulmaya yüz tutmuş bazı anlar nedeniyle toplumların, milletlerin tarihinde boşluklar olabilir. Bu belki küresel çapta yaşanan ve öne çıkan gelişmeler, olaylar sebebiyledir. *Geçmiş Kullanma Kılavuzu*'nda da belleğin maruz kaldığı hatırlama ve unutma anlarıyla ilgili Nora'nın fikirlerine yer verilmiştir: “Bellek ve tarih”, diye açıklıyor Nora, eşanlı olmakta uzaktır; çünkü "her açıdan karşıtlar, bellek yaşamdır”. Bu durum belleği "hatırlama ve amnezi diyalektiğine" maruz bırakır” (akt. Traverso, 2009:18). Bu ikili diyalektik denklemde anlam dünyamızda ilk bakışta ‘hatırlama’yı pozitif tarafa; ‘unutma’yı ise negatif bir tarafa yerleştirmeye meyilliyizdir. Fakat en basit anlamıyla söyleyecek olursak, anlaşmalı bir şekilde yollarını ayıran iki arkadaş, sevgili veya başka bir insan çifti, grubu düşünelim. Zamanla birbirlerini unutmaya yönelik elverişli bir ortam oluşur, ortak deneyimler, mekânlar, beraber yaşanan zaman, doğrusal bir şekilde düşüş gösterecektir. Elbette söz konusu durum devletlerarasında da yaşanabilir. Bu noktada durumun girdileri ve çıktıları daha makro ölçekte yaşanmakla kalmayıp, zamanı da aşarak yüzyıllar sonra bile yeni nesillerin araştırmaya koyulduğu bir tarihsel meseleye dönüşebilir. Bu ifadeyi tamamlaması bakımından Nora'ya başvurmak yerinde olabilir. Nora'nın deyimiyle “geçmişin bir tasavvuru olan tarih” zaman zaman unutilan, kayda geçilmeyen şeylerle yüklüklen aslında “hafıza sayesinde” tarihin kendisini ayaklarını yere bastıran detaylarla da doludur (2006:19). Böylelikle tarih, metaforik anlamda içerdığı bellek alt kümeleriyle kendini var edebilmenin yanında, her bir alt kümeyi kapsayıcı bir rol oynar.

Halbwachs (1992:38) bireysel yolla sürekli düzenli bir hatırlamanın imkânsızlığından söz eder ve bu bağlamda topluma kritik bir önem atfeder: “İnsanlar belleklerini toplum içerisinde edinirler. Bu anıları (*memories*) hatırladıkları, tanıdıkları ve yerleştirdikleri yer yine toplumdur.” Devamında Halbwachs'ın verdiği örnek ise *çocukluk anılarımızdır*. Büyüdüğümüzde çocukluğa dair hatırladığımız şeyler bireysel yani etrafımızdaki insanların etki ve yönlendirmesinden uzak bir şekilde mi kendini var eder, yoksa içerisine doğduğumuz ailenin, toplumun biz bireylere aktardığı anlatılardan doğru mu oluşur? Olick (2014:179) bu bahsi geçen ayrımın zor olduğunu söyler.

Hatırlama yetisinde rol oynayan yalnızca beynimiz değildir der Olick ve bellek tarihçisi Le Goff'a başvurarak anımsama bakımından birden fazla “kayıt türlerinin”

varlığını altını çizer: “not yazmak, mesaj çekmek ya da fotoğraf çekmek bireylerin “hatırlama” yetisini kayda değer biçimde artırır” (2014:194). Bahsedilen kayıt mekanizmalarının hatırlamanın hem bireysel hem de toplumsal boyutu üzerinde etkili olan gücünün yadsınamayacağını da devamında eklemektedir.

Hafıza meselesini Halkbilimi gibi araştırma pratiğine sahip alanlarda inceleme konusu yapmanın kolaylığı belki de hafızanın mutlak olanla açıklanması olabilir. Gelenekler, kültürel değerler, ritüeller incelemeye alındığında bu pratiklerin vücut bulduğu coğrafi alanlara veya anıtlara ziyaret şart olabilmektedir. Dolayısıyla “Hafıza hatırayı kutsallaştırır... Hafıza bir mutlaktır” şeklinde bir iddia Nora’nın (2006:19) hafızanın kolektif yanına vurgusunu da ortaya koyuyor.

Hafızanın birtakım yaşanmışlıkları kutsal kılması topyekûn insan gruplarından doğru mümkün olabilecek bir durumdur. Bu gruplar, kadınlar, yaşlılar, siyasi liderler, öğrenciler, işçiler gibi toplumda kendi istek ve talepleri doğrultusunda bir ilkeyi takip eden insan grupları olabilirler.

Bellek yitimi olarak kendisine karşılık bulan *amnezi* için Connerton “sistemli unutturma yöntemi” olarak bahseder:

“Totaliter rejimlerde ürkütücü olan, yalnızca insan onurunun çiğnenmesi değil, aynı zamanda bazen geçmişin doğru dürüst tanıklığını yapacak kimsenin bırakılmamasıdır” (2019:30).

Burada geçen önemli kelime tanıklıktır. Sonuçta ilk etapta tanıklar dolayısıyla belleğin muhafazası ve aktarımı mümkün olacağından doğru ve eksiksiz bir anlatım için tanıkların rolü büyüktür.

Yaşanan bir amnezi durumunun belgelenmesine örnek olarak 1973 yılına ait Luria’nın *The Man With a Shattered World* kitabı gösterilebilir. Nörofizyolog yazar çatışma esnasında beyni zarar gören Zazetski adında bir Rus askerinin yaşadığı bilinç kaybı, psikolojik rahatsızlıklar, hatırlayamama gibi durumları kaleme almıştır. Zazetski, yıkıcı bir kişisel bellek yitiminin acısını yaşamıştır:

“Yaralanmasının hemen ertesindeki haftalarda, önadını, babasının, yakın akrabalarının ve evinin bulunduğu kasabanın adını anımsayamadı; yakın

geçmişi hakkında herhangi bir şeyi, hatta cephede ne tür bir yaşam sürdürdüğünü anımsamakta büyük güçlükler çekti” (Connerton, 2019:45-46).

Anlatılanlar yalnızca Rus askerinin başından geçenler üzerinden yapılmış yorumlar gibi görünse de, aslında bu askerin mensup olduğu milletin, coğrafyasının zihninde de kayıtlara geçmiş olabilir. Dolayısıyla ilkin bireyden doğru başlayan unutturma veya hatırlatma durumlarının etki alanının bir noktada toplumsal düzeye ulaşacağını bilmek gerekir.

Hatırlama ve unutma pratiği üzerine Imbros'ta (şimdiki adıyla Gökçeada) yaptığı alan araştırmasından edindiği somut örneklerle Birkalan-Gedik (2010) konuya çeşitli çerçevelerden yaklaşmamızı kolaylaştırıyor. Her yıl 15 Ağustos'ta adada gerçekleşen *Panagyia*¹ adlı etkinlik üzerinden ada halkının toplumsal bellek sayesinde sürdürülmüş bir dizi geleneksel pratikleri yeniden yaşatmasına dikkat çekilir. Farklı kuşaklar tarafından kutlamaya dair bilgiler ve deneyimler hatırlanır/hatırlatılır ve tekrarlanabilir kılınır. Öte yandan da adalıların “Yunanistan'da “homojen” bir devletin homojenliği bozan, ya da tehdit eden öğeleri iken; Türkiye'de de “öteki” olarak” (2010:17) marjinalleştirilmesi sebebiyle tarihsel anlamda birtakım yaşanmışlıkların, anlatıların unutulması yönünde kanaat getirdiklerine de değinilir:

“Bu açıdan toplumsal bellek sorunsalı, hem unutma ve unutturma mekanizmaları hem de hatırlanan ve hatırlatılan mekanizmalar açısından değerlendirilmelidir. Unutturma mekanizmaları suskunlaştırma, yabancılaştırma ve insansızlaştırma olarak karşımıza çıkarken, festival ile hatırlama ve sürdürme süreci başlamaktadır” (15).

Hatırlama edimi üzerine hem bireysel hem de toplumsal deneyimin birlikte var olması ve karşılıklı bir ilişki içerisinde bu edimde başat rol oynamasıyla ilgili Olick (2014), meseleye çift yönlü bir bakış imkânı sunarak, sosyal bilimlerdeki ikili ayrımlara da küçük bir eleştiride bulunur gibidir:

“Toplumsal deneyim olmadan bireysel bellek olmadığı gibi, bireylerin toplumsal yaşama katılmadığı koşullarda kolektif bellek de yoktur. Hatırlama

¹ Imbros/Gökçeada'da Her yıl 15 Ağustosta gerçekleştirilen kutlamadır, Meryem Ana'nın 'uyuduğu', Tanrı katına çıktığı gündür. (Birkalan-Gedik, 2010).

üzerinde bu şekilde düşünmek, hem sosyal bilimciler hem de çağdaş toplumsal aktörler olarak bireyi ve toplumu, Norbert Elias'ın (1978) sözleriyle, “elmalar ve armutlar” gibi birbirinden ayrı şeyler olarak görme eğilimimizi aşmamızı gerektirmektedir” (203).

Bir başka açıdan bakılacak olursa, hatırlama ve unutma pratiklerinin karşılıklı olarak birbirlerini inşa ettikleri üzerine bir iddia mevcuttur. Marc Augé, Fransız antropolog, *Unutma Biçimleri* metninde hatırlama eylemi kadar unutma eylemini de gerektiği gibi yaşamalıyız veya yaşamının yollarını bulmalıyız diyor özetle: “Bellek ve unutma dayabınışıma içinde olan gerçeklerdir ve ikisi de zamanın eksiksiz bir şekilde değerlendirilmesi için gereklidir” (2021:74). Augé, çocukluk anılarından örnek vererek dedesinin savaş zamanları anılarından söz etmek konusundaki çekingenliğine sonraları anlam verebildiğini yazar. Dolayısıyla Augé'ye (2021) göre anıları, yaşanmışlıkları kabullenmek ve onlara katlanabilmek için öznelerin söz konusu olaylardan kendilerini azat etmesi bir çözüm yolu olarak görülmektedir:

“dehşetin kurbanı olamayanlar, iyi niyetleri ve merhametleri ne kadar büyük olursa olsun, o dehşeti gözlerinde canlandıramazlar... Gündelik yaşama inançlarını tazeleyebilmek ve zamana hâkim olabilmek için Pascal'ın deyişiyle, alıklaşmak zorundadırlar...” (73).

Augé'nin bellek ve bellek ile ilişkili kavramları kurgulayışı ve anlamsal olarak yerleştirmesi noktasında önemli olan şu ki, zamanın (geçmiş, şimdi, gelecek) tam olarak yaşanması ve sağlıklı bir değerlendirilmesidir. Çünkü yeri geldiğinde unutmayı bilmek çok kıymetli olabilecek iken; eksik bir hatırlama ile düzeni alt üst etmek olasıdır:

“Montaigne'in dediği gibi, *her şeyin bir mevsimi vardır ve devrini tamamlamaktan kaçınmanın akıllı ve yararlı bir çaba olduğu söylenemez*” (Augé, 2021:74).

Tanıkların yanı sıra arşiv ve belgeleme de anımsama ihtimalini artıracığından belleğin dinç tutulması için önemli sayılabilir. Kayda geçmekle ilgili Connerton'un (2019:35) yakındığı nokta, “belgelere dayanan kanıtların sınırlılıklarından biri, bilindiği düşünülen şeyleri oturup yazmaya” pek az kişinin kolları sıvaması olmuştur.

Öte yandan arşivcilik ve tarihsel içeriğin belgelenmesiyle ilgili karşı çıkış sayılabilecek görüşler de mevcut. Leibniz'in "kâğıttan hafıza" olarak ifade edebileceği türden bir hafıza kaydı sistemiyle ilgili Nora, "Arşivleyin, arşivleyin, geriye mutlaka eksik bir şeyler kalacaktır!" (akt. Ricoeur, 2012:447) diyerek aslında her an her gün arşivlenmesi gereken veya kelimenin tam anlamıyla kayda değer olaylar, kişiler söz konusu olabileceğinden, arşivlemenin sonu gelmez ve hiçbir zaman tamamlanamaz niteliğinin altını çizmiştir.

Hatırlamanın bireysel olarak mümkün olmayacağını veya eksik bir hatırlama olacağını Halbwachs'ın (1992:38) ifadelerinden çıkarmak mümkün. Ona göre zihnimizdeki şeylere sadece biz erişebiliriz ve bunları dışsal yollardan hatırlayabiliriz. Toplumsal anlamda dahil olduğumuz grup sayesinde bu hatırlamalar mümkün olur.

Yani birey tek başına eksiksiz bir hatırlama ediminde bulunmakta güçlük geçer. Öte yandan bu kişi mensup olduğu toplumsal gruba ait semboller, eylemler, bazı yapılar üzerinden sağlıklı bir şekilde hatırlayabilir.

2.2.1.5. Ayrım: Bellek ve Tarih

Kavramsal olarak bellek ve tarih arasındaki bağlantıya da bakılabilir. Kimi filozoflar tarih ve belleği birbirine karşıt iki şey olarak tartışırken, kimilerince de bu iki sosyal kavramın birbirini karşılıklı olarak beslediği anlaşılmaktadır. Toplumda bireyler arasındaki organik bağı güçlendiren bir takım zihinsel süreçler, ortak yaşanmışlıklar vardır. Bu deneyimlerin gelecek nesillere aktarılması için önce unutulmaması, gerektiğinde arşivlenmesi ve beraberinde de genç beyinlere aktarımı şarttır.

Bir başka metinde tarih ve bellek bir araya gelir ve tarihsel belleği oluşturur. Tarihsel belleğin içeriği kuşaklar ve kuşakların edindiği ortak deneyimlerle oluşur diyebiliriz:

"...Tarihsel belleğin belirginleşmesi ve gelişmesi, büyük ölçüde bir kuşağa ait olmanın etkisiyle şekillenmektedir. Kuşak ve bellek, toplumsal ya da kültürel yapının nesnel bazı özellikler nedeniyle değil, deneyimdeki ortaklıklar ve tarihsel olayların bireysel bellekte doğurduğu benzerliklerden dolayı birbirlerini karşılıklı olarak kurarlar" (Olick, 2014:188-189).

Bellek ve tarih hakkında konuşmak için bu ikisinin ilgi alanına giren veya girmeyen meselelerden de söz etmek gerekir. Örneğin Hobsbawm'ın bahsettiği tümelleştirici tarih anlayışına göre toplumda azınlık konumunda görülen grupların tarih anlatılarından dışlanması, arşivlerde bu azınlıklar hakkında görece kısıtlı bilgilere ulaştığımız yorumu yapılabilir:

“...tarihçi tümelleştirme görevinden kaçamaz: "Yalnızca Yahudilere (ya da Amerikalı Siyahlara, Yunanlara, kadınlara, proleterlere, eşcinsellere, vs.) yönelik bir tarih, bu tarihi yaşayanları yüreklendirse de, iyi bir tarih olamaz” (akt. Traverso, 2009:14).

Bu çalışma kapsamında ise neredeyse çoğu toplumda demografinin yarısını oluşturan kadın gruplarına tarihte ne kadar yer verildiği noktasında bir soru sorulabilir. Öte yandan kadın tarihi hakkında yeterli kayıtlara ve arşiv belgelerine sahip miyiz? Tarih anlayışı, tarih yazımı yaklaşımlarının özelde kadın tarihinin, kadın belleğinin inşası konusunda önemli bir etkisinin olduğunu, olacağını söylemek mümkün görünüyor. “Hegel’e göre, yalnızca devletli ve yazılı bir tarihe sahip halkların belleği vardır, diğerleri tarihsiz halklardır (*geschichtlose völker*)” (akt. Traverso, 2009:15). Alıntıya göre yazılı tarihi olmayan bu halklar içerisinde çeşitli gruplaşmalar da olabilir: dini/etnik gruplar, kadınlar gibi. Bu yorumu kanıtlar nitelikte Hegel: “Tarih yazımı açısından kadınların ancak otuz yıldır bir tarihleri vardır” der (16). Devamında Traverso (2009), kadın gruplarının daha evvelki metinlerde bu “tarihsiz halklar” sıfatıyla göz ardı edildiklerine vurgu yapar. Öte yandan tarihte bazı boşlukların, eksik anlatıların olabileceğinden söz ettik. Bu boşluklara Traverso “tarihin delikleri” demeyi tercih ediyor ve ekliyor:

“Tıpkı bellek gibi tarihin de kendi delikleri vardır, o da kendi atılımını ve varlık nedenini başka tarihlerin silinmesinde, başka belleklerin inkârında bulabilmektedir” (19).

Bir milletin kendi varlığına ilişkin bir köken arayışına girmesi ve bu arayış esnasında bir başka milletin, topluluğun yok oluşunun izlerinden beslenmesi bu bağlamda örnek olabilir. Bununla ilgili şu alıntı ile devam edilebilir:

“Edward Said'in belirttiği gibi, Filistin'in Yahudi geçmişinin binlerce yıllık izlerini ışığa çıkarmayı hedefleyen İsrail arkeolojisi (kimileri bunu "ulusal din arkeolojisi" olarak görmüştür), Arap-Filistin geçmişinin maddi izlerini yok

eden buldozerlerle aynı coşkuyla toprağı eşlemiştir” (akt. Traverso, 2009:19).

Bir yanda geçmişin gün yüzüne çıkarılması gayesi bir yanda da belki tarihin aynı dönemine işaret eden, yok edilmiş bir başka geçmiş tahayyülü kurduk. Bu denklemi cinsiyete uyarlayıp aslında tarihteki dönemseller boşluklardan kadınların muaf tutulduğunu düşünmek olasıdır. Beraberinde ise bu boşlukları eril bir bakış açısıyla erkek anlatı ve deneyimlerinin doldurduğu pekala düşünülebilir.

Tarih ve bellek arasındaki ayrıma sübjektivite ve evrensellik bağlamında yaklaşan Nora bu ikili durumu şöyle temellendirir: “Belleğin, bireylerin ve grupların öznelliğine bağlı, tekil bir eğilimi vardır, tarihin eğilimi ise evrenseldir” (akt. Traverso, 2009:19). Dolayısıyla kadınları öznel bireyler olarak düşünürsek eğer, kadın tarihi, kadın belleği oluşum süreci sonunda göreceli bir bellek yığını elde edebiliriz. Yine Traverso’nun dediği gibi eğer “tarihçi (kolektif) belleğin oluşumuna katkıda bulunuyorsa” (2009:29) bu çalışmada konu edinilen kadın belleği projesinde tarihçilerinin ve tarih yazımını üstlenen kişilerin katkısı büyük olabilecektir.

2.2.1.6. Bellek Muhafızı² Olarak Kadın

Bellek veya hafıza çalışmaları sosyal bilimlerin neredeyse çoğu alanında çalışma, araştırma, inceleme konusu edilmiştir. Bu tez çalışmasında olabildiğince farklı literatürlerin farklı perspektiflerinden faydalanmak hedeflenmiştir. Kadın ve bellek ilişkisi temel alındığında feminist perspektiften çeşitli metinlere rastlamak mümkün³.

Tarih yazıcılığında kullanılmış veya kullanılagelen hâkim eril dil, kadının tarihte bir özne olarak yer almış veya almış olacağı ihtimalinden söz edilmesini zorlaştırmaktadır. Yaşananlar, yaşananların zaman içerisinde birer anlatıya dönüşmesi ve bunların gerekli görülenlerin kayda alınması aşamalarında kadın, erkek, çocuk, yaşlı hepsi kendince önemli bir paya sahiptir. Söz konusu bellek aktarımı olunca, en çok paya

² Amanda S. Levi’nin *Hafızanın “Dayanılmaz hafifliği”*: Arşivler ve Müzelerde Türk Yahudi Kadını yazısında kullandığı ifadedir.

³ Ayşe Gül Altınay’ın “*Kimin Kadınları?: Müslümanlaştırılmış Ermeni Kadınlar Üzerinden Aile-Millet-Kadınlar*” (2014) makalesine bakılabilir.

sahip öznenin ise kadın olduğunu söylemek mümkündür. Türk Yahudi kadınlar ve arşivcilik üzerine yazdığı metinde Levi (2011), durumu özetler gibidir:

“Kendi sosyal grubunun dil, kültür ve geleneklerinin merkezi bir yerden yayılmasına teknolojinin ve iletişimin izin vermediği bir zamanda, kültür ve dillerini canlı tutmakta Yahudi kadınının rolü belirleyiciydi (134).

Öte yandan Levi (2011), kültürel anlamda çoğulculuğun getirebileceği sakıncalar veya bir başka kültürün yok oluşuna sahne olabileceği üzerine argüman oluşturur. Bu argümanı ise “kadın kültürü” kavramsallaştırması ile okumak mümkün hale gelmektedir:

“Bir bölgede asırlar boyunca kültürel çoğulculuğun bir parçası olduğu için kendi kültürel mirasını imha etmek, intihar olarak görülebilir. Bu aynı zamanda kültürün karışık doğasını açığa çıkarmaktadır” (136).

Kültürün doğasıyla ilgili bu ifade kadın ve erkek kültürü üzerinden okunması önemlidir. Böylelikle kadın kültürünün bir zamanlar baskın, eril kültür içerisinde azınlık konumuna düşmesinin, onu hatırlaması güç ve unutmaya açık kıldığı rahatça anlaşılabilir.

Bellek hakkında çalışan bilişsel psikologlar bireyler üzerinde yaptıkları deneyler sayesinde, onların pratiklerini doğru ve düzgün bir biçimde açığa çıkarmayı hedeflerler. Bunu yaparken de söz konusu bireyleri içerisinde buldukları kültürel koşullardan tamamıyla soyutlayarak veya filtreleyerek deneye hazırlarlar (Connerton, 2019). Farklı kültürler söz konusu olduğunda algıladığımız veya zihinsel olarak kayda geçtiğimiz olay ve durumlar elbette çeşitlenebilir. Aynı kültürden insanlar olsak dahi bu algılama, yorumlama süreci değişebilecek iken, çoklu kültür devreye girdiğinde ortak bir deneyim veya geçmiş hakkında toplanan bilginin kişilere özgü olabileceğini düşünmek gerekir:

“Gerçekten, biliş olgusunu araştıran bilişsel psikologlar, başlangıç varsayımlarının getireceği önyargılardan uzak biçimde, farklı kültürler içindeki insanların belleklerinin, bellek haritalarının aynı olmamasından dolayı, farklılık gösterebileceğini kabul edebileceklerdir... Ve birbirlerinden kesin farklılıklar gösteren kültürlerden gelen tanıkların aynı olayı kafalarında farklı canlandıracakları sonucuna varılabilir...” (52).

Yukarıda ilk etapta kültürel anlamda farklılık esas alınmış olsa da, devamında cinsiyete göre kişinin belleğinin işleyişinin değişiklik göstereceği yönünde bir açıklama da mevcuttur:

“...dolayısıyla hemen, çoğu kültürde, farklı eğilimlerden geçip farklı işlerde çalışmalarından dolayı, erkeklerin belleğiyle kadınların belleğinin farklı olacağı kabul edilebilir” (2019:52).

Dolayısıyla alıntı esas alınacak olursa, belleğin işleyiş tarzının yanında bellek depolama sisteminin de cinsiyete göre değişebileceği çıkarımı yapılabilir. Bir olaya veya duruma dair kadın ve erkeğin önemli saydığı noktalar, kayda geçtiği anlar vardır. Bu noktada cinsiyetlerin söz konusu geçmiş bir olaya yaklaşımları ve onu hatırlama biçimleri farklı olabilmektedir. Bu farklılaşma hali cinsiyetlerin dolaylı veya doğrudan bir şekilde toplumca belirlenmiş ilgi alanları, meslekleri, gündelik pratikleri doğrultusunda yeniden düşünülmelidir.

2.2.2. Kadın

“İyi yemek yapan kadınlar asla ne üzgündürler ne de boş zamanları vardır, dünyayı biçimlendirmeye, geçici olandan sevinç kaynağı yaratmaya çalışır, sürekli büyüklerin ve küçüklerin, akılluların ve delilerin doğum günlerini, hayatı... Ve yemeği... Paylaşan erkeklerin ve kadınların muhteşem kavuşmalarını kutlarlar. Yeryüzünü yaşanabilir yapan, kadınların eylemleri, kadınların sesidir”

Luce Giard, 2009:264

Mutfak bilgisine ve ev içerisindeki dinamiğe ilişkin doğrudan yazılı bir kural olmasa bile bu işlerin yapılmasında ve sürdürülmesinde belirli bir dizi işlem takip edilir, uygulanır. Bu tez çalışmasında odak noktası kadınların mutfak pratiklerinin incelenmesi ve bellek yoluyla diğer aile bireylerine veya yakın çevredeki insanlara aktarımı olduğundan saha çalışması kadınlarla gerçekleştirilmiştir. Diğer yandan kadınların mutfak pratikleri ve geleneksel bilginin kullanımının kesişen yanları da mevcuttur. Örneğin saha çalışmasından elde edilen cevaplar göstermiştir ki birçok kadın annesinden, büyükannesinden veya ailedeki diğer kadınlardan öğrendiği birçok bilgiyi halen

kullanmaktadır. Tabii günümüzde bu bağlantının kopuşa uğradığı insan ilişkileri de mevcuttur. Bu noktada kişinin merakı, ilgi alanı, mesleği, yaşadığı yer (köy, büyük şehir) gibi birden fazla etken rol oynamaktadır.

Özdemir'in (2018) aktardığı gibi geleneksel bilginin taşıyıcısı çoğunlukla kadınlar olmuşlardır. Kadınların sahip oldukları bu rol, onları toplumsal ve kültürel anlamda daha önemli bir konuma taşımıştır. Örneğin Özdemir bu noktada *yaşlı bilge kadın* figüründen bahseder:

“Geleneksel bilgi ve deneyim belleği genellikle yaşlılar ve kadınlar tarafından geçmişten bugüne ve geleceğe taşınmaktadır. Yaşlıların yanında özellikle kadınların toplumsal konumları ile geleneksel bilgi belleği taşıyıcılığı arasında güçlü bir bağ vardır” (14).

Dolayısıyla bu tez çalışmasında kadınlarla gerçekleştirilen görüşmeler doğrultusunda mutfak bilgisinin ve deneyiminin kadınların birbirlerine öğrettiği veya bu bilgi stoğunu birbirlerinden gözlemledikleri şekliyle öğrendikleri sonucuna varılmıştır. Kimi zaman anne, kimi zaman da kayınvalide yoluyla bilgi aktarımının sağlandığı anlaşılmıştır. Bu araştırma kapsamında kadınların her birinin kendine has deneyim belleğini oluşturduğunu anlamak mümkün olmuştur. Goody (2020) “Ne kadar deneyim varsa, o kadar hafıza vardır” (281) diyerek aslında bu iddiayı kuvvetlendirmiştir.

Kadınlarla yapılan görüşmelerde çoğunun verdiği cevaplar annelik konusuna bağlanmıştır. Anne olunca hayatlarında değişen veya aynı kalan roller, sorumlulukların yoğunluğu, öncelikler gibi somut örneklerden yola çıkmışlardır. Bu sebeptendir ki bu kısımda *kadının annelik rolüne* dair kuramsal, kültürel ve eleştirel bir bakış açısına yer vermek önemli olmuştur. Dolayısıyla toplumda annelik deneyimine, rolüne sahip bir kadının, kendi toplumsal ve tarihsel perspektifini inşa edeceğini söylemek mümkündür. Yani tek bir annelik veya tek bir ev hanımlığından bahsetmek, eksik ve yanlış bir anlatım olabilir. Joan W. Scott, bu bağlamda deneyime sahip olan bireylerin, söz konusu deneyim sayesinde bir benlik kazandıklarını, varoluşlarını ilan ettiklerini ifade etmiştir. Ayrıca bu durumun hem deneyimi, hem de deneyim öznelerini tarihsel kıldığının da altını çizmiştir.

“Deneyime sahip olanlar, bireyler değil; deneyim aracılığıyla kurulan öznelerdir. Deneyim üzerine bu şekilde düşünmek deneyimi tarihselleştirmek

kadar ürettiği kimlikleri de tarihselleştirmek demektir.” (akt. Bektaş Ata, 2014:76).

Sosyal bilimlerde sıkça tartışılan ve üzerine konuşulmaya devam edilen bir mesele olarak kamusal ve özel alan ayrımının bu tez bağlamındaki önemi yine kadının ev içerisindeki konumunu değerlendirmek açısından değerlidir. Şöyle ki evin diğer kısımlarından farklı bir işleve sahip olan mutfak, her ne kadar ev içerisinde yer alan bir mekân olarak tartışma konusu olmuştur. Öte yandan bu bağlamda kadının kamusal alandaki görünürlüğünü kısıtlayan bir mekân olması yönüyle de okunması gerekir. Mutfaktan hiç çıkamayanlar veya evin genel bakımı ve temizliğinden mutfaka zaman ayırmaya çalışanlar... Bütün bunlar kadının mekân içerisindeki deneyimlerini etkilerken diğer yandan da evdeki bireylerle olan ilişkisini de şekillendirmektedir. Çünkü fiziksel ve duygusal emeğin bir aradalığı düşünüldüğünde aslında ortaya konan yemeğin arkasında büyük bir prodüksiyon vardır. *Duygusal emek* kavramını kullanırken burada Arlie Hochschild’in kavramsallaştırmasına değinmekte fayda var. Hochschild’e göre “iç gerilimleri dengelemek ve duyguları yönetmek gündelik olanın temel bir parçasıdır.”⁴ (akt. Götze, 2013:185). Bu tez çalışması bağlamında düşünüldüğünde, kadınların kültürel bilgi aktarımı amacıyla veya değil, ev işlerini eksiksiz sürdürebilmesi için *duygu yönetimi*nde başarılı olması beklenir. Çünkü zaman ve mekandaki akışın tam ve doğru bir biçimde devam etmesi, aile bireylerinin buna dahil edilmesi, beraberinde büyük resimde çocuklara aktarılan bir bilgi stoğu söz konusu olmaktadır.

2.2.2.1. Kadının Annelik Rolü

Aynı anda birkaç anlatıda birden yaşadığımızı hiçbir şekilde inkâr edemeyiz. Bu anlatılardan her birinde farklı bir role çıktığımızı ve en iyi rolün her zaman bize verilmediğini biliyoruz. Bu anlatılar ister yazılmış ister yazılmamış olsun, her iki durumda da belleğin ve unutmanın ürünüdür.

Marc Augé, Unutma Biçimleri, s.34

Kadın ve bellek konularına ve bu ikisi arasındaki ilişkiselliğe (böyle bir ilişkinin varlığını savunarak) odaklanan bu araştırmada “annelik”, “anne olmak”, “anne kimliği”

⁴ Türkçe ifadesi bana ait.

gibi alt başlıklara da değinmek gerekmiştir. Kadın ve erkeğin beraberliği, verdikleri emek ve dayanışmalar sonucunda toplumun temelini oluşturan aile kurumundan bahsedebiliriz. Peki, bu aile kurumu içerisinde her şey kadın ve erkeğin istekleri, beklentileri doğrultusunda gerçekleşebiliyor mu? Şöyle ki kadını yalnızca çocuk bakımı, ailenin beslenmesi, doyurulması, ev içi temizliğin takibi gibi konularla sorumlu tutmak, kadını kendine has tercih ve pratikleri noktasında sınırlar. Kadının ve erkeğin toplumsal anlamda edindikleri rol ve görevlerin farklılaşmasıyla ilgili olarak Mathieu (2015), konuya kültürel perspektiften bir yorum getirir:

“kültürel olarak, dişiye, onu toplumsal bir kadına dönüştürecek bir “kadın” toplumsal cinsiyeti dayatılır; erkeğe ise onu toplumsal bir erkeğe dönüştürecek “erkek” toplumsal cinsiyeti” (76-77).

Annelik ve kadın üzerine söz edilecekse elbette feminist bakışa sahip literatürden faydalanmamak olmaz. Üstelik sosyal bilimler alanında üretilecek bir metin ise, çoklu bakış ve tartışma zeminlerinin yanı sıra yeni soru işaretleri de yol gösterici olabilir. Collin ve Laboire (2015), annelik kavramını toplumda kendine has bir mekanizma olarak görürken, aynı zamanda toplumda birtakım haklara sahip olan bir gruba işaret ettiğini ifade eder:

“Annelik aynı anda, hem değer verilen bir özgüllüğü, yani birini dünyaya getirme gücünü; hem adına siyasal ya da sosyal haklar talep edilecek bir toplumsal işlevi; hem de ezilmenin kaynaklarından birini oluşturur” (9).

Feminist yaklaşımlardan olan radikal feminizmin ise annelik hakkındaki yorumu da doğal olarak radikal bir zeminden doğmuştur. Bu yorum, Beauvoir’ın kadın ve annelik hakkındaki argümanı üzerinden inşa edilmiş ve anneliğin kadın üzerindeki kontrol mekanizmalarının yolunu açtığı ve bu yolda hizmet ettiği şeklinde okunabilir:

“Anneliği kadınların özgürlüğünün önündeki en önemli engel olarak gören Simone de Beauvoir’ın tezlerini izleyen radikal feministler, onu erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliğinin merkezi bir ögesi, bir “denetleme”, boyunduruk altına alma, hatta kölelik biçimi olarak görüyorlardı” (Collin & Laboire, 2015:43).

Öte yandan Miller'a (2005:102) göre biyolojik bir eylem olarak doğum, "anneliği beklemekten anne olmaya" doğru giden bir süreci ifade ediyor. Aslında bu anne olma durumu anneye bağımlı bir çocukla (*dependent child*) beraber gelen bir dizi sorumluluğu içeriyor. Bu bağlamda, anne olduktan sonra çocuğunun kendisi için bir mucize olduğunu söyleyen K10 ve aynı sürecin kendisine daha fazla sorumluluk yüklediğini, buna rağmen anneliğin güzel bir şey olduğunu söyleyen K1'in cümlelerine bakılabilir:

32-33 yaşında oldum.. Yani mutluluk, bi erkek çocuğumuz oldu, sevindik tabi ki. Başka bi değişiklik olmadı yani. Mustafa zaten bi mucize bize (gülerek) zaten en büyük mutluluk oydu yani bebeğimizin olması, benim bebeğim olmuyordu, 10 yıl bebeğim olmadı. (K10).

Aradığımızı bulamazdık ama yine de güzeldi. Anne olmak çok güzel bir şey, sorumlulukları var ama o zaman biz bilmiyorduk sorumluluğun ne olduğunu, hayat güzeldi tatlıydı. Belli bir yaştan sonra sorumluluk binince bende bir şey oldu, kilo kaybı. "niye zayıflıyorsunuz, niye zayıflıyorsunuz, yerden biteni yemiyor musunuz?" Sorulardan sıkılırdık, şimdi kızımınki gibi (gülerek). Ne bileyim, hayatı öğrenince, sorumluluk binince (fısıldayarak); çünkü evde büyükler de var, yaşlılar. Baya bir zorlandık. Eşim de yoktu. (K1).

Elisabeth Badinter'in *Kadınlık mı Annelik mi?* (2011) kitabı göre annelik kimliğinin kadınlık kimliğini öncelemesi sorunsalını ele almaktadır. Kadın cinsi doğurganlık vasfına referansla beraber toplumda annelik rolü üzerinden anlaşılmaya mahkûm olmuştur denilebilir. Elbette bu iddiayı heteronormatif ilişki temelinde çocuk sahibi olan kadınlardan hareketle düşünmek gerekir. Kadınlara ilkin bir anne gözüyle bakılmasının sebebi zihinlerde yerleşik olan anne içgüdüğü ifadesi olabilir. Badinter "Eski annelik içgüdüğü kavramından kurtulduk sanılsa da, birçok içgüdü kavramı, bilimsel çalışma maskesi altında varlığını sürdürmektedir" diyerek konuya bir eleştiri getirmiştir (51).

Badinter ve Miller'ın anneliğe dair görüşlerinden hareketle karşılaştırmalı bir okuma sunulan makalede, anneliğe ilişkin özcü yaklaşımın eleştirisi de yapılmaktadır. Kadın ve erkek rollerine yönelik özcü bir tavır, eleştirel feminist yaklaşımda temel tartışma konusunu oluşturur. Örneğin, annelik bağlamında çocuk bakımıyla ilgili gereksinimlerin tamamlanması ve benzeri işleri çoğunlukla kadının üstlenmesi aslında bu işlerin kadına atfedilmesini kolaylaştırır. Dolayısıyla anneliğin doğasında var, annelik

içgüdüğü gibi ifadelerin anneliği yüceltmesinin yanında aile ve toplum içerisinde kadınların iş yükünü aynı oranda artırmaktadır. Sever'in de belirttiğine göre bahsedilen annelik içgüdüğü, kadınlığa içkin olarak lanse edildiğinden, erkeklerin çocuk bakımını öğrenmelerine gerek kalmamaktadır (2015:73).

Sorumluluğun daha çok artıyor yani, hep özveriyi onlara veriyorsun. Yeri geliyor kendinden her şeyi bırakıyorsun, çocuklarına, eşine, evinin düzenine yani. Çok güzel bir çocukluk geçirdiğim için hiçbir şeyin özlemini duymadım mesela. Her şeyi güzelce yaşadım. Yani şunum da olsaydı veya özgür olsaydım öyle bir havasına neye girmedim. Onları daha iyi yaşadığım için ailede, demek ki, sorumluluğu onlara şey ettim yani özveriyi... (K4)

Kadının anne olduktan sonra çeşitli yollar izlemesi ve uygulamaya koyması gereken birtakım görevleri olacaktır şüphesiz. Bu noktada ebeveynlerin eşitlikçi bir anlayış doğrultusunda çocuk bakımını üstlenmediği bir durumda, çoğunlukla otomatik olarak kadın devreye girer ve işin büyük bir kısmını omuzlar. Toplumca *kutsal* olarak altı çizilen annelik kavramı söz konusudur (Sever, 2015:73). Dolayısıyla kadın bu kutsal görevi yerine getirmekle meşgul olmalıdır. Öte yandan çocuk sahibi olmayı planlamayan kadınların bu kutsal annelik yaklaşımı bağlamında toplumda nasıl ve nerede konumlandırıldığı ayrı bir problem oluşturmaktadır. Kutsallık ifadesinin kendisini de annelik konusunda özcü bir ifade olduğunu düşünebiliriz:

Anneliği nasıl tarif edeyim, ilk anne olduğumda hiçbir şey bilmiyordum. Hani ben de çocuk sayılırdım o zamanlar. Şimdiki gibi mesela internet yoktu, böyle çocuk bakma olayı, bilgim yoktu. Biz mesela benim abilerim evlendi, 2 gelinimizi bir aldık. Bir tane yeğenim oldu, 1 yaşındaydı, Ben gelin oldum. Ondan sonra daha onu yeni yeni tanırken bebek bakmayı bilmezdim tabi, ne bileceğim. Evlendim, ayrıldım, Kırşehir'e gelin geldim ben, ben Aksaraylıyım mesela. Ondan sonra Kırşehir'e gelin geldim, eşim fırıncıydı, gece işe giderdi. Ben de mesela oğlumla kalırdım. Doğum yaptım ama çocuğa bakmayı bilmiyorum, ben de çocuğum, bilmiyorum. Çocuğum çok hastalanırdı. Bakmasını bilmiyordum işte. Onunla birlikte büyüdük açıkçası. Öyle öyle işte tecrübe kazanıyorsun. Anneliği öğreniyorsun. Sevgisi bir ayrı, sevgisini tarif edemem ama bakmakta çok zorlandım. Gene sağolsun eşim mesela gündüzleri geldiğinde yardımcı oluyordu, sallıyordu, bakıyordu. Yeri geliyordu altını temizliyordu mesela. Baya yardımını

gördüm. Şimdi yapmadı desem yalan söylerim. Götürürdü parka, gezdirirdi, toz dururdu, oynatırdı, ilgilenirdi yani, hepsini bana yıkmazdı. Ondan sonra zaten 25 yaşında da kızımı dünyaya getirdim. Onda da daha tecrübeli oldum tabii ki haliyle. İlk çocukta bilemiyorsun. Bir de hani. Çocuk büyütse, evde küçük çocuk olsa bilgin olsa becerirsin ama öyle de bir şansım yoktu benim. Evlenince direkt anne de olunca işte öyle arkası da geldi bir şekilde. Zor, kolay, oldu bir şeyler.
(K3)

Kadınlık ve erkeklik bağlamında Gilmore, “erkekliğe dair kalıplar”ın aslında “erkek rolü için gerekli olan öz disiplin ve dayanıklılık ile ilgili” olduğunu ifade etmiştir (1999:220). Yani bu durumda erkeğin ailenin güvenliğini sağlama, ekonomik ihtiyaçlarını tamamlama noktasında anlaşıldığı, değerlendirildiği tezini kuvvetlendirdiğini söylemek mümkün. Toplumun geneli tarafından kabul gören kadınlık ve erkeklik tanımları da bu yukarıda bahsedilen ailede üstlenilen veya yüklenilen görev paylaşımı neticesinde dolmaktadır.

Çocuk sahibi olduktan sonra hayatındaki akışın, önceliklerinin neredeyse tamamıyla değiştiğini söyleyen K7, eşinin mesleği nedeniyle şehir dışında olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla kızıyla beraber şimdilik iki kişilik yaşasalar da günlük rutinleri ve anneliğin getirdiği sorumlulukları düzenli olarak takip ettiğini söylemiştir:

Birkaç bir şey değil her şey değişti. Yaşam tarzın değişti bir kere. Bir kere asosyal oluyorsun... Dışarıya pek çıkamıyorsun, o sosyal olan anneleri pek anlamıyorum ama ben çocuğumu... Yani belki de ben yanlış düşünüyorum, onlarınki doğrudur, ama sırf gezicem diye küçük çocuk her yere benimle götürmedim ve onu bırakıp hiçbir yere gitmedim. Bu iki yaşına kadar daha. Daha yenilerde buraya taşınca hastaneye gitmem gerektiğinde mecbur görünce illa götürme dedi, bıraktım. Öyle hiçbir yere bırakmadım. Yani bebek gelince sorumluluklarım ekstra. Ben zaten sorumluluk sahibiyim, çalıştığım işten de ötürü. Ama hani şey çocuk gelince ekstra oluyo. Mesela öyle istediğin saate kadar sünüp sünüp yatamıyorsun. O uyanınca uyanıyorsun ve ben çocuğumu daha memeden keseli on gün oldu olmadı. Aşırı emiyordu. Geceleri uyuyamıyordum falan. Hani uyku düzenin bozuluyor. Hani hayatımdaki her şey değişti bebekle birlikte. Hani bu yaşına kadar da zaten, evlense bile kendi başıma bir özgürlüğüm vardı az da olsa. Bebek gelince olmuyor, her şey artık ona döndü.

Mesela kendime alışverişim bile mesela bi şeyler bakarken bile hemen o geliyo aklıma. Mesela her çarşıya gittiğimde ona bişey alma ihtiyacı hissediyorsun. Artık hayat ona yöneliyor. Yani bence de öyle olması gerekiyor. Yani bebek olunca kendinden vazgeçmek değil ama, şey ağırlık o oluyor. Bir kıyafet görüyorsun almak istiyorsun. Ayakkabıydı, tokaydı... Yani hayatımdaki düzenimle birlikte alışkanlıklarımın bazıları da değişti kısacası bebekle. (K7).

Zaman içerisinde devletlerin işleyiş mekanizmaları doğrultusunda anneliğe yüklenen anlamlar da değişmiştir (Sever, 2015:74). İyi bir yurttaş olabilmek için öncelikle aile içerisinde annelik vasıflarını layıgınca yerine getiren birer anne olmak gerektir. Modeli devletçe belirlenen, çizilen bu anne figürü, öte yandan devlet için uygun profilde yurttaşlar yetiştirmenin ön koşulu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani devletin öngördüğü biçimde nesiller dünyaya getirmek ve yetiştirmek amacıyla annelerin yönlendirilmeye tabi tutulduğu veya bunu görev edinmelerini sağlamak hususunda politik bir yaklaşım mevcuttur. “Sadece belirli bir topluluk içinde doğmuş olmakla, onun tam üyesi olunabilir” diyen Yuval-Davis (2010:55), “milliyetçi gündemde” üremenin kontrol altına alındığı, yönetildiği bir düzene dikkat çeker. Bu yeni nesil nihayetinde aynı topluluğun çocukları olacaklardır ve bakımları, gereksinimleri büyük ölçüde annenin sorumluluğunda olacaktır.

Toplumların ve milletlerin sahip olduğu ve sürdürmek amacıyla oldukları tarihsel anlatıları, olayları elbette mevcuttur. Bunun aktarımı ve devamlılığı noktasında klasik anlamda çocuk yetiştirmede ilk elden sorumlu olan annelerimiz büyük rol oynarlar.

Yemediğim şeyleri yemeye başladım anne olunca. Yemediğim şeyleri mecbur çocuk olunca yemek zorundayım, ya da ona yapmak zorunda oluyorsun. (K2).
Tabi bir çocuk sorumluluğu almak gibi bir durumla karşı karşıya kaldım. Hem çalışan anneydim, hem de çocuğuma kayınvalidemin yardımıyla büyüttüm, ilk çocuğumu. İkinci çocuğuma gelince kendim baktım, kendim büyüttüm. İsteddiğim gibi büyüttüm. Aslına bakarsan ebeveynlerle büyüyen çocuklarla, büyüklerle büyüyen çocuklar biraz daha hırçın, yaramaz ve şey oluyorlar söz dinlemiyorlar diyelim; çünkü onlar şımartılıyorlar diye düşünüyorum. Yani anneyle büyüyen çocuk tam kendi istediğin gibi oluyor. Öyle bir durum var (gülerek). (K5).

“...Erkek merkezli bir toplumda kadınlar, yerine getirdikleri işlevlerle tanımlanırlar: Üreme” şeklinde ifade eden Donovan (2014:283) aslında çocuk sahibi

olmak istemeyen veya bunu planlamayan kişilerin tartışma kapsamına dahi alınmayacağını vurgulamaktadır. Nitekim çocuğu dünyaya getiren ve doğumundan sonra da ihtiyaçlarını büyük ölçüde takip eden anne, “iyi anne” olarak anılır. Yukarıda da bahsedildiği gibi *kutsallık* atfedilen anne kavramı, beraberinde kadın ve hemcinsleri arasına bir set çekmektedir. Tartışmaya kapalı bir hale getirilmiş bir kavram, durum söz konusu olduğunda, merkezde yüceltilmiş olan yer alırken, çeperde ise geri kalan her şey kendi aralarında hiyerarşik düzeni devam ettirirler. Dolayısıyla: “... Anne olan kadınlar, bu toplumun hiyerarşi skalasında babalardan aşağıda, ama çocuksuz kadınlardan yukarıdadır” (Sever, 2015:74).

Kadınlık ve aile arasındaki ilişkiye dair çeşitli yorum ve yaklaşımlar mevcuttur. “Kadın eşittir aile” gibi bir formülasyona işaret eden Özkan Kerestecioğlu (2014), konuya eleştirel bir yerden yaklaşmaktadır. Susan Moller Okin, aileyi çocukların toplumsal cinsiyet adaletini (*gender justice*) öğrendikleri bir yer olarak tasavvur ediyor. Bunu yaparken de anne ve babanın çevresinin (*environment*) ve ailedeki muhtemel kız-erkek kardeş eşitliğine değiniyor. Öte yandan Okin, evde daha fazla maddi eşitlik (*material equality*) olacağını ifade etmiştir. Fakat Binion (1991), bu analizi soyadı meselesi gibi maddi olmayan bir noktaya temas etmediğinden eksik bulmuştur (451-452).

Bitmeyen Penelope Örgüleri

Temelde kadınların mutfak deneyimlerinin ve buna ilişkin geleneksel bilginin aktarımına odaklanılmış olsa da meselenin görünmeyen yanlarını da görünür hale getirmek hedeflenmiştir. Annelik hakkında bir girizgah ile başlayan bu kısım, mitolojik bir anlatıya başvurarak desteklenmiştir.

Tarih boyunca toplumlarda kadınların asgari düzeyde bir alanla ve belli başlı görevlerle ilişkilendirilmesi kadının ve kadın eylemlerinin silikleşmesine sebep olmuştur. Çocuk sahibi olduktan sonra da anne rolüyle toplumdaki sınırlı yaşamına devam edecek olan kadın, Penelope'nin sil baştan tekrarlayan örgüleri gibi süreklilik arz eden sorumluluklarına devam etmelidir. Bu durumu Bora (2020) şu ifadelerle özetler gibidir:

“Batı kültürünün temel ideallerinden birini oluşturan Penelope imgesini hatırlamamak mümkün değil; Erkeği dünyanın öbür ucuna gidip maceralar

yaşarken örgü örerek (ve geceleri de örgüyü sökerek) evi bekleyen kadın. Ki adam bir eve dönebilirsin” (65).

Kadınların, anne olan kadınların ev işlerini takip etmesi bağlamında, örneğin görüşmelerde her ne kadar “normal” bir temizlik düzenine sahip olduklarını söyleselerde, çoğunun titizliğe özen gösterdiğini söylemek mümkün. Camda çocuğun parmak izleri, orta sehpanın tozlanması, musluk başlarındaki su lekeleri derken her kadının bir yanını keşfetmek mümkün oldu. Şöyle ki bu detaylarda kaybolmadan yorum yapmak gerekirse, yukarıda bahsi geçen Penelope karakterini yeniden anımsamak doğru olacaktır. Bir dizi iş içerisinde zamanın yetersizliğinden şikâyet eden kadınlar, aslında bu zamanı döngüsel ev işlerinin takibiyle yeniden doldurmaktadırlar: Augé’ye (2021) referansla bu yoruma bir ek yapılabilir:

“Penelope kocasına göre daha büyük bir unutmaya çabası göstermiştir. Hatta bu konuda daha becerikli olduğu söylenebilir. Çünkü zamanın akışıyla oynayabilmek için çaba harcamış, elindeki işi yapıp bozarak günler ve geceler geçirmiştir” (52).

Her gün süpürüp, silme işini her gün yapıyorum da, ama toz alma işini yapıyorum. Gözüme takılan yerleri mesela günlük dokunulan yerlerin tozunu alıyorum muhakkak. Ama silme işini 3-4 günde bir, yeri geliyor haftada bir dipli köşeli silme yapıyorum. Ama süpürme işi, illa o süpürge o halıya o yere değecek, o toz alınacak, öyle bir de huyum var yani... Günlük rutin mesela o ev süpürülüyor. Rutin o mutfak toplanıyor, o ev süpürülüyor, tuvalet banyo yıkıyor, günlük bunlar muhakkak yapılıyor. Yapılmazsa ben huylanıyorum niyeyse. Önceden daha aşırı titizdim, yeni evlendiğim sıralar, daha farklı bir temizlik şeyim vardı. Zamanla geçti, atlattım o şeyleri. Şimdi en durgun halim (gülerek). (K3)

Çocuk planlamasının yaygın olmadığı veya bu bilince sahip olunmadığı zamanlarda kalabalık bir aile ortamından söz edilebiliyordu. Doğum kontrolü yöntemi kullanıldıkça veya ebeveynler çocuk sahibi olma konusunda beraber karar aldıkça bu durumun seyri değişmeye başladı. Genel bir aile tanımlamasına göre anne baba ve çocuktan oluşan toplumsal grupta çocuk sayısı iki de olabilmektedir. Burada incelenmesi gereken nokta, her iki aile örneğinde kadının iş yoğunluğunun değişmediği gerçeğidir:

“Bugün annelerden, eskiden altı çocuğa gösterilen ‘bakım’ı iki tanesine sunmaları beklenmektedir... Annelik bugün geçmişin aksine tam mesaili bir çalışma demektir” (Badinter, 2011:119).

Anne olunca bebeğinin bakımı, beslenmesi gibi konularda asla taviz vermediğini, *iki kaşık da olsa* çocuğuna yedirmeye çalıştığını ifade eden K7 için, eşinin yemek seçmeyen birisi olması kendisine bu süreçte ekstra kolaylık sağlamış gibi görünmektedir:

Yani şöyle, ilk zamanlar ameliyatlı falan olduğum için annem kaldı. Çok mutfağa giremedim. Ama zaten ben mutfağı çok severim, yemek yapmayı, mutfak işlerini çok severim ben. Yani hani çalışmadığım zamanlar da bile öğrenmek için anneme derdim sen bana göster, ben yapayım. Çünkü çok severim... Ya değişiyor tabi ister istemez. Ama çok sevdiğim için hani, çocuk olunca da boşlamadım. Çocuğa da baktım, yemek de yaptım, hafif geçti. Zaten benim eşim çok yemek seçmez. Bir makarna bir çorba bir salata yaptığım da oldu, ama yemeksiz günüm geçmez mesela. Şimdi memeden de kestim mesela. Hani süttten kestim ama her gün ona yemek pişiriyorum. İki kaşık da yese benim için kardır. Mesela çocuk olmasa ben kendim hep geçiştiririm. Özellikle kendime bir tencere tutup yemek yapmam, o şekilde. (K7)

Badinter (2011:38), “annelik-özü ve içgüdü” kullanımının yaygın olduğunu söylerken *annelik içgüdü* kullanımına alternatif olarak *annelik duygusu* ifadesine de dikkat çekmiştir. Tıpkı postmodern teoride birden fazla kadın deneyiminin varlığına işaret edilmesi gibi benzer bir noktadan farklı *anneliklerin* varlığından söz etmek önemlidir. Bu anneliklerin her biri ise kendi özgünlüğüne ve iç dinamiğine sahip gerçeklikler olarak anlaşılmalıdır.

Bütün bu gerek radikal feminist söylemler gerekse anneliğe karşı tavırlar veya anneliği bir meslek gibi düşünen bakışlar olsun hepsi meselenin özünü anlamak, yorumlamak açısından önemlidir. Kadın ve annelik konusunu nereden ve hangi disiplin içerisinde değerlendirdiğimiz, meseleye ilişkin eleştiri dozumuzu belirler.

Sahada bazı kadınların görüşme yapmaya ve soruları cevaplamaya sanki önceden hazırlıklı gibi oldukları gözlemlenmiştir. Açıkçası bu noktada katılımcılardan belirli, bir ön hazırlık beklenmemiş olmakla beraber önemli olan husus kadınların *tekrarlanan gündelik anlatılarıdır*. Evde bitip tükenmeyen iş dizisi etrafında koşuşturan anneleri

anlamak ve yorumlamakla ilgili olarak Giard'ın (2009) ifadeleri görüşmelerde bazı kadınların neden iştahla cevap verdiğini anlamak açısından önemlidir.

“Söz konusu olan, genel sessizliğin yarasını çiğnemenin zevki, günleri ve saatleri birbirine ekleyen bu zevki anlatmanın zevki, kadın olmak, ev işleriyle meşgul olmak ve bu işlerde anlam, çeşitlilik, fayda ve incelik bulmak konusunda kendi kendini cesaretlendirerek kendini anlatmanın zevkidir” (216).

Anne olduktan sonra evde bazı rutinleri tekrarlayan K7, çocuğu kirlettikçe temizleyen, temizlendikçe tekrar kirlenmesi kaçınılmaz olan bir evde, sürekli elinde cam beziyle gezdiğini söylemiştir. Bu durumun kadın açısından bir takıntı haline gelmesi bir yana, belirli bir döngüyü takibi sebebiyle normalleştirmesi an meselesidir:

Şimdi zaten bebek var. Ben ilk çocuk doğduğunda, sezeryanlıydım ya, evi temizleyemiyordum diye ağlıyordum, temizlik yapamadığım için. Ya şimdi çocuk var. Ha çocuk var diye ben evi salmıyorum temizlik konusunda. Ya evet yetişemiyorum. Her gün detaylı bir temizlik yok ama mesela oyun hamuruyla oynuyor en basiti, ya yerlere kurudukça dökülüyor. Onun üstüne yemek bir şeyler yiyor, ezerek yiyor. Sofra seriyorum, ama o gidiyor başka yerde yiyor. Daha o sofraya alışkanlığını da kazandıramadığım için, ne oluyor, her gün halıyı kaldırmadan şöyle bir ortalığı süpürüyorum. Hani maksat ev temiz olsun. Ya gidiyor camlara elliyor. Mesela eve ilk geldiğimde, sekiz ay oldu taşınalı, Ağustos'ta işte, elini her vurduğu yeri siliyordum. Elimde cam beziyle sürekli. Ama şimdi öyle yapmıyorum; çünkü çok yıpratıyor. Ama mutfagım düzenlidir. Mesela bulaşık yıkadıktan sonra mutfak dolabının dışlarını böyle bir el izlerini silerim. Ona karşı da şeyim vardır, el izlerine böyle, kirli duruyor. Mesela lavaboların başlıkları leke leke damla damla olur ya, o bende yok, onu da silerim. Ama her gün tabi bebekten dolayı temizlik yapamıyorum. Ama evimin her gün bir rutini var yani. Hep derli topludur. Mesela diğer odalarım bile şey olsa, dağınık, salonum mutlaka düzgündür, üstündekileri çırparım sürekli. Hani gelen yatak odama girmeyecek, ama geldiğinde salona geçirdiğim için düzenli. Süpürmesem bile açık yerlerini viledayla böyle bir tozunu alırım. İşte öyle, manyak manyak işler (gülerek)... Genelde, tertemiz değil, bir de eşya yok çok bende, aynı burası gibi, sade: konsolum var, televizyon, yemek masası, koltuklar, üç sehpa, bu kadar.

Başka böyle bir incik cıncık boncuk... Eve de zaten yeni taşındım, fazlalık bir şeyim yok. Bir de kitaplarım var o kadar, kitap okumayı çok severim. (K7)

Çalışan bir kadın olarak K8, ev işleri ve dükkân arasında adeta mekik dokur gibi, her iki mekânın da gözetilmesinden sorumlu biridir. Örneğin evde akşam ne yenileceğinin hesaplanmasının yanında, bazen dükkân için de yemek hazırlığı yaptığını cevabına eklemiştir. Neredeyse bütün bir gününün dükkânda geçtiği anlaşılan K8, ev işleri hakkında konuştuğunda, kimi zaman bazı işlere vakit yetmediğini söylemiştir. Bu bağlamda gerek günlük gerekse haftalık olarak yapılması gereken iş dizisinin yoğunluk ve döngüsünden bahsetmeden de olmaz:

Temizlik, bir gün mesela temizlik yapıyorsun, makineye çamaşır atıyorsun. Ertesi günü o çamaşırların ütülenip yerine kaldırılması var, kuruması var etmesi var. Yani epey bir zamanını alıyor. İki gün mesela bana yetmiyor bile. Hem temizlik hem çamaşır, hem ütü, yetmiyor bile. Bu arada tabi şey de yapıyorum, haftalık. Mesela bazı, dükkâna getirebilmek için. Dışardan bir şey yiyemiyoruz biz. Döner möner onlar bizi rahatsız ediyor artık. Dışardan öyle şeyler yiyemiyoruz. O yüzden evden kendimiz ev şeyleri yaparak... Hem maddi hem manevi yönden (gülerek)... (K8)

Her an her dakika temizlik oluyor, ben yapıyorum yani. Birazcık takıntılıyım. Yani sabah kalkıyorum. Kahvaltıdan önce temizlik yapmalıyım. Rutin halinde.. Temizliği ben seviyorum.. Ve de hızlıyım, yani böyle temizlerken ağır ağır yapmam yani.. Ben belki temiz yapmıyorumdur bilmiyorum, ama yapıyorum yani, onu bitiririm, uğraşmam öyle saatlerce. Takıntılı değilim. Şurasını saatlerce uğraşayım güzel olsun demem. Yani temiz olsun yeterli benim için. (K10)

Ev işlerini yapmayı sevdiğini söyleyen ve sonucunda ise diğer aile üyelerinden takdir ve teşekkür bekleyen kadınlar da olmuştur. Ev işinin çıktısına ilişkin hane üyelerinden gelecek olan böylesi pozitif bir reaksiyona duyulan ihtiyaç nasıl yorumlanmalıdır? Kadının belirli bir iş sırasını takip etmeden veya kimi zaman gün aşırı temizlik ve düzenini sağladığı ev işlerinde iş paylaşımının yoksunluğunu yaşadığından, iş bitiminde duyacağı bir memnuniyet sözü ona yetecek midir?

Çok seviyorum. Benim en çok sevdiğim zaten temizlik düzen. Mutfakta çalışmayı da çok seviyorum ama. Takdir edilmek istiyorum. Onu da ekleyelim yani: “eline sağlık!” demelerini bekliyorum. “Çok güzel olmuş anne” ya da “şöyle olmuş

*anne” ya da nerde olursan ol evin içinde “Ay eline sağlık, çok emek vermişsin...”
Teşekkür bekliyorum çocuklarımdan, aile bireylerinden. O şekilde devam ediyor
işte. (K5)*

2.2.2.2. Kamusal-Özel Meselesine Bir Giriş

Kamusal özel alan ayrımı bağlamında kadın ve erkeğe yüklenen anlamlar veya anlam yoksunlukları ölçüsünde tarihsel süreçte de bazı yansımalara rastlamak mümkündür. Çiçekli'nin (2019) aktardığına göre Aristo “...kadını, erkek çocuğunun oluşumunun başarısız bir girişimi” şeklinde tanımlamıştır (2). Dolayısıyla kadının erkeğe referansla anılması veya erkeğin yanında ikincilleştirilmesi gibi örneklerin kökeni antik dönemlere dek uzanmaktadır. Çoğu feminist tartışma temelde toplumdaki kamusal ve özel alan ayrımına dayanarak tezini sürdürür: Bora'nın (2010) aktardığı üzere “Kadınlar ikincildir çünkü ev işleriyle sınırlandırılmışlardır” (62) diyen Beauvoir ve “Kadınlar ikincildir çünkü özel alana kapatılmışlardır” (120) diyen Rosaldo ve Lamphere bu konuda açıklama getirmişlerdir. Bu yorumlar aslında kadının evin içerisi ve dışarısı geriliminde nerede, ne sebeple konumlandığını anlamaya yardımcı olur.

Toplumsal cinsiyet rolleriyle neredeyse birebir örtüşen kamusal alan özel alan bölünmesinin en gelişmiş formülasyonunu Rousseau'ya borçluyuz. Bu formülasyonu geliştirirken Rousseau kadınları tamamen doğallaştırır, “kadın” ile “anne”yi birbirinin içinde eritmek suretiyle kadınların bağımlılıklarını ve toplumsal görünmezliklerini inşa eder. Ona göre “anne, genel iradenin kurulması için gerekli olan tarafsızlığa ulaşamayacağı için toplumsal sözleşmeye katılamaz” (Lamoreux, 2015:217). Yani kadın içinde yaşadığı topluma ilişkin istek veya fikir niteliğinde olsun herhangi bir katılım sağlayamaz; çünkü genel kabule göre düşünecek olursak kadın kendisini rasyonel düşünceden alıkoyan sübjektiviteye yenik düşmüştür.

Kadın tarihi konusunda bir incelemeye veya araştırmaya girişmek gerekiyorsa doğrudan veya dolaylı olarak kamusal alan ve özel alan arasında oluşan kesin ayrıma da bakmak gerekir. Nitekim Rosaldo ve Lamphere'e (2011) bakarak, gündelik yaşamdaki kadın ve erkek rolleri, iletişimleri, kendini ifade biçimlerinin bu söz konusu ayırım ekseninde oluştuğunu söylemek mümkün:

“Toplumsal cinsiyete dayalı hiyerarşik bir özel/kamusal ayırımı bütün toplumlarda kadınlarla erkekler arasındaki ilişkileri anlamak için gerekli çerçeveyi oluşturur (akt. Acar-Savran, 259).

Donovan’ın (2014) belirttiğine göre toplumdaki bazı dinamiklerin değişmesi aslında kamusal-özel alan kavramsallaştırması bağlamında kadının ahlakın yoğunlaştığı yer ile yani özel alanla eşleştirilmesine sebep olmuştur:

“17. ve 18. yüzyıllar boyunca –öncesinde ve sonrasında da– kadının eş ve anne olarak evine ait olduğu varsayımı neredeyse evrenseldi. 18. yüzyılın ortasından itibaren ve özellikle 19. yüzyılın başında yaşanan tarihsel dönüşümler, başta Sanayi Devrimi, kadını özel alanda tecrit ederek, işyeri ile ev mekânını birbirinden ayırdı. Fabrikaların makinalaşması ve küçük ev sanayiinin çöküşü ile birlikte işin kamusal dünyasıyla evin özel dünyası daha önce hiç olmadığı kadar birbirinden ayrıldı. Bu gibi gelişmeler, akılcılığı kamusal alanla, akıl-dışılığı ve ahlaki özel alanla ve kadınla özdeşleştiren Aydınlanma düşüncesini desteklemiştir” (25).

Nitekim yukarıdaki alıntıya dayanarak kadının nesnel yanının törpülenmiş olduğu ve öznelliğinin ağır bastığı fikri kuvvetlenmektedir. Dolayısıyla bir bakıma anneliğin de kadının duygusal yönüyle değerlendirilmesinin altı yeniden çizmektedir.

Arendt’e (1994) göre kamu kavramı iki türlü açıklanmaktadır. Birincisinde kavramın neredeyse toplumdaki kişi ve kişilerce algılanabilen yönüne vurgu yapılmıştır. İkinci tanımda ise kişiye özel olarak atfedilenlerin dışında, herkesi kapsayan bir kümeye işaret etmektedir:

“Kamu (alanın)da gözüken her şey herkes tarafından görülebilir ve duyulabilir ve mümkün olan en geniş açıklığa sahiptir anlamına gelir. Bizler için gerçekliği oluşturan görünüşür -tarafımızdan olduğu kadar başkalarınca da görülen ve duyulan bir şey... İkincisi, ‘kamu’ terimi, içinde özel olarak bize ait olandan ayrı, hepimiz için ortak olan bir dünyayı ifade eder” (74-77).

Kamusal ve özel alanla ilişkili olarak Arendt’in (1994) bu iki kavram arasındaki ayırımı “gösterilecek olanlarla saklanması gereken şeyler” olarak belirlemesi önemlidir

(103-104). Bu noktada gösteriden muaf tutulan kısmın aslında mahrem olana işaret ettiği pekala söylenebilir. Kadınların özel alan ve kamusal alanda yaşadığı gerilime işaret eden bir çalışma olarak Tuncer'in (2015) "feminist saha" metnine bakılabilir. Zira burada kadınlarla yaptığı görüşmelere dayanarak özeline ve kamusalın çift yönlü olarak okunması gerektiğine, aksinin eksik veya hatalı bir anlatım olabileceğine değinmiştir.

Belirli bir konuda çoğunluğun erişebilir veya hakkında fikir beyan edebilecek düzeyde olması, söz konusu insan grubunu bir paydada toplayacağını söylemek mümkün. Bu payda, *kamusallık paydası* olarak isimlendirilebilir. Eğer bu kamusal paydanın, toplumda cinsler arasında, belirli toplumsal sınıflar gözetilerek eşit bir biçimde dağılsaydı şu an belki de tartışma konusu olmayacaktı. Yapılan literatür araştırması esnasında kamusal alanın çoğunlukla kadınların soruşturduğu, mücadelesini sürdürdüğü bir alan olduğu görülmüştür. Ayrıca konuyla ilgili birçok metin ile karşılaşılması da yukarıdaki iddiayı doğrular niteliktedir.

Young (1997:152), Arendt'in emek (*labour*) ve emek gücü (*work*) kavramları ile Beauvoir'ın içkinlik (*immanence*) ve aşkinlik (*transcendence*) kavramları arasında bir ilişki kurmuştur. Emek kavramının gündelik yaşamın sürdürülmesinde gerekli olan tekrarlanan (*repetitive*) ve döngüsel (*cyclical*) işlere işaret ettiğini ifade eder. Emek gücü ise "kalıcı tarihi nesnelere, büyük kitaplar, anayasalar" gibi toplumda etkisi uzun sürebilecek bir dizi "bireysel eylemi" kapsar. Bu bağlamda Bora'nın da (2010:72) eklediği gibi emek-içkinlik; emek gücü-aşkinlik ile paralellik gösterir. Bu ikili kavramları kamusal ve özel tartışmasıyla yeniden okumak mümkün.

Emeğin döngüselligi ifadesi akıllara ev içi emeği getirebilir. Bunlar mekânsal olarak mutfakta veya pratik olarak temizlik işlerinde karşılaşılan rutinleşmiş eylemlerin bütünü olarak okunabilir. Bu sebeple emek eşittir özel alan denklemi kurgulanmış olabilir. Emek gücü ile kastedilenin ise temelde ortaya yeni bir şey koymanın yanı sıra politik temayla gerçekleştirilen eylemler olduğunu görmekteyiz. Bu tür eylemlerin alanı olarak da kamusal alan işaret edilmektedir. Kadının kamusal alan dışlanması veya erkeğin kamusal alanla özdeşleştirilmesine katkıda bulunan yukarıdaki tartışma, kadın ve erkek emeğinin kendi saflarına çekilmesinin göstergesi niteliğindedir.

Literatürde kamusal ve özel alan olarak tartıştığımız mevzunun temelleri Antik Yunan'dan gelmektedir aslında. Kamusal alan *polis* ile ifade edilirken; özel alan için ise *oikos* kavramı kullanılmaktaydı:

“Polis özgürlüğün, kendi kaderini belirlemenin, dünyayı dönüştürmenin, kamusal etkinliğin, insanın özne oluşunun alanyken, oikos zorunluluğun, belirlenmişliğin alanıdır; maddi üretim ve insanların yeniden üretimi köleler ve kadınlarca bu alanda sürdürülür” (Acar-Savran, 2011:261).

Antik Yunan’da kadınlar ve köleler aynı seviyede aynı görevlerle meşgul olmak zorundayken, toplumda yönetim ve politikaya dair unsurlardan muaf tutulurlar. Dolayısıyla köleler ve kadınların görev alanının *oikos* olduğunu tahmin etmek zor olmayacaktır. Acar-Savran (2011), Antik Yunan toplumunda mevcut kamusal ve özel ikiliğinin temelde *ail*, *ekonomi* ve *politika* kavramları ve pratize edilmiş biçimlerine bağlı olduğunu ifade etmektedir (263).

Antik Yunan’da hâkim olan toplumsal düzene ilişkin olan oikos ve polis kavramlarının günümüzde modern toplum üzerine yapılan tartışmalarda yer verdiğimiz kamusal ve özel ayrımları ile birebir örtüşmediğini söyleyebiliriz. Nitekim üretime dair pratikler ve üretim ilişkileri oikos alanında gerçekleşirken; modern anlamda karşımıza çıkan kamusal ve özel ayrımı kurgusunda ise kamusal olanda bu ekonomiye dayalı düzen mevcuttur:

“...Bu somut tarihsel gerçeklik, yani *polis*in açık ve özgür dünyası ile *oikos*un gizli zorunluluk dünyasının oluşturduğu ikilik ise modern terminolojinin özel/kamusal ikiliğiyle örtüşmemektedir. Modern ikilikteki özel alan ekonomiyi-toplumsal üretimi kapsamaz” (Acar-Savran, 2011:263).

Dolayısıyla özel ve kamusal arasındaki ayrım yalnızca hakkındaki klasik görüşe dayanarak açıklanamamaktadır. Söz konusu ikilik zaman içerisinde topluluklar ve toplumların yaşamsal pratiklerinin yükseldiği zeminin değişmesi ile ilgilidir. Antik dönemde karşılaşılan iktisadi faaliyetler, ev içerisinde gerçekleşen bir dizi zorunlu eylem sonucu iken; günümüz toplumlarında bu denklem kendisine karşılık bulamaz:

“Demek ki, özel/kamusal ikiliğinin antik çağdaki biçimiyle modern biçimi arasında bir süreklilik değil köklü bir farklılık, hatta bir tersyüz olma vardır. O zaman özel/kamusal ikiliği basitçe batı düşüncesinin bir ikiliği olarak, özerkleştirilmiş bir kavramlar dünyasında, doğa/kültür, kadın/erkek, dişil/eril, duygu/akıl, beden/tin dizisine referansla anlaşılamaz” (Acar-Savran, 2011:266).

Kamusal-Özel Ayrımında Kim, Nerede?

Çiçekli (2019) makalesinde yazısında eril düzenin kadın ve erkeğin toplumsal cinsiyet rollerini belirlemede nasıl etkileri olduğu ve kadın cinsinin kamusal-özel alan ayrımında özel alanla eşleştirilmesi bağlamında bu etkilerin gündelik eylemlerde nasıl tezahür ettiği üzerine odaklanmıştır: “... İyi bir eş ve anne olma zorunluluğu olan kadın bin yıllardır erkek egemenliği altında sömürülmektedir” (1-2). Yine aynı bağlamda feminist bir perspektiften konuya yaklaşan Ünlü (2019), toplumda kadın erkek arasında kalıplaşmış iş paylaşımları sebebiyle kadınların direkt olarak ev temelli çalışmalarına yöneldikleri sorunsalına parmak basmıştır.

Kadın cinsinin toplumda ev içi alanla bağdaştırılması, evin dışından muaf bir biçimde algılanması hususunda kadına yüklenen veya kadının üstlendiği ‘annelik’ kimliğini bir sebep olarak gören yazarlar mevcuttur (Çiçekli, 2019:2). Burada annelik konusu elbette ayrı bir araştırma konusunu oluşturabilir, fakat kamusal ve özel alan tartışmasında annelik rolüne doğrudan veya dolaylı yoldan değinilmelidir.

Kadının kamusal alan mücadelesini konu edinen Çiçekli, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda hassasiyete sahip bir eğitim tarzı olduğu müddetçe, toplumda geçmişten bu yana benimsenmiş ‘geleneksel rollerin’ nispeten kaybolmaya yüz tutacağı yönünde bir tartışması mevcuttur (2019:3). Bununla ilgili olarak yalnızca toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı bir eğitim sistemi geliştirmenin somut çıktıları olmayabilir. Öncelikli olan toplumda konuyla ilgili bir bilinç geliştirme gerekliliğidir. Bu sayede bahsi geçen bilinç sistemi çocuk bakımından ev işlerinin paylaşımında kendini gösterebilecektir:

“Hem kendi deneyimimizden, hem de günümüzde yeniden ortaya çıkarılan tarihi kayıtlardan biliyoruz ki, kadınlar ‘Evdeki -sakin- melekler değiller ve değildirler; tıpkı erkeklerin yalıtılmış, ‘kendi kendini yetiştirmiş’ olmadığı gibi” (Taylor, 2021:106).

Dolayısıyla en basit anlamıyla toplumun bir bileşeni olan ailelerde çocuk bakımı ve yemek, temizlik gibi ev içi işlerde (*domestic chore*) çoğunlukla kadınların görülmesi, özel alana mikro boyutta bir örnek olabilir. Kadın ve özel alan tartışması söz konusu olunca ev işleri üzerine yazmış olan Christine Frederick’in fikirlerine değinilebilir. *The New Housekeeping. Efficiency Studies in Home Management* (1913) adlı yazısında kadınların ev içerisinde zaman ve mekân anlamında tasarruf sağlamanın önemini altını çizmiş ve

bu durumun kadınları görece ileri bir konuma taşıyacağından söz etmiştir: “Eğer kadınlar verimlilik çalışmalarını evlerine uygularlarsa ev işi kadınların sahip olabileceği en parlak kariyere dönüşecektir” (akt. Yaşın, 2000:56). Burada bahsedilen anlayış, ev işlerinin en az sürede, daha çok verim ile tamamlanmasını tavsiye eden ve öngören *Taylorizm*⁵den başkası değildir (Arel’den akt. Yaşın, 2000:58). Dolayısıyla özel alanda konumlanan kadının ev içerisinde yapıp ettiklerinin standardize edilmesi, zaman ve mekân yönetiminin sağlanması, ev idaresi noktalarında daha “profesyonel bir kadın” imajı çizmektedir. Öte yandan ise toplumsal cinsiyet rollerini düşünmeye daha çok zaman ayırmak gerektiği anlaşılmaktadır.

Ayrıca kamusal alan sayılan iş sektörlerinde kadınların genellikle erkeklere göre daha alt seviyelerde konumlanmaları veya daha az ücret almaları da söz konusu olabilmektedir. İş yerlerinde *cam tavan* metaforu ile de kadınların kariyer anlamında ‘sözde’ yükselişi olasılığını ifade eden bu durum kendi başına bir sorundur. İş kollarında meydana gelen bu cinsiyete göre katmanlaşma hali, kadın cinsini otomatik olarak kolaylıkla yönetilebilecek, kontrol altına alınabilecek bir eşitsizliğe mahkûm eder. Yani Olivia Harris’in ifadesiyle, bu sınırla(n)ma hali sadece özel alanla kalmayıp, zaman zaman kadının yer aldığı ve kamusal alan olarak iddia edilen mekânlarda dahi kendine karşılık bulabilir:

“Kamusal ya da toplumsal dünyadan ayrı kendine özgü (*sui generis*) bir alanın oluşması bazı kadınların gerçekten etkin bir biçimde denetlenmesinin bir yoludur da.” (akt. Acar-Savran, 2011:261).

Annem, babam ve kardeşlerim. Üçünün de etkisi oldu. Çok sıkıldık. Köy yerinde yetmişler. Kayseri’ye taşındık ama hiç beyinleri, köydeki şeyi gitmedi yani beyinleri gitmedi. Yine gelince orda da devam etti. Baskılıydı yani. Çok baskıydı. Kardeşlerim de baskılıydı. Hep baskılı büyüdüm yani. Kız yapmaz, kız etmez, kız gezmez, kız iş yapar sadece. Öyle büyüdüm. Yani çocukluğum da güzel geçmedi diyebilirim. Genç kızlığım da yani hep işle geçti. Temizlik, iş, başka bir şey yok. Biz de Kayseri’de evlenene kadar hani çok sosyal faaliyet olmaz. Gezme olmaz bizde. Kız gezmez, erkeklere kız gitmez, kızlı eve erkek gelmez. Yani her şekilde baskılı büyüdüm. Dayaktı şuydu buydu yok yani. Şimdi soruyorsan, evlenince daha güzel

⁵ Süheyla Arel - Taylorisme (1936) “Taylorisme demek; usulle çalışarak az zamanda çok iş meydana çıkarmak demektir”

geçti. Evlenince onun yüz katı güzel geçti. Hani ailem kötü biri değildi ama baskılılardı yani. Onlar öyle görmüş. Kız mıyorum aileme bana öyle yapıyorlar diye de, ama evliliğim daha güzeldi. Ben 95'te evlendim. Allah'ın izniyle bir sorun yaşamadım, Allah'ın izniyle yani. Ha ailem de çok mükemmel birileri, ama çok baskılı büyüdüm. Her istediğim oluyordu, her yediğim olurdu, giyim, kıyafet, babamlar çok zengindi yani. O problem değildi. Yeme, içme kıyafet... Ama sadece gezemezsin, çarşıya gidemezsin, sinemaya gidemezsin, tiyatroya gidemezdin yani. Sosyal faaliyet yoktu. Herkese vardı belki de, bizlere yoktu. (K10)

2.2.2.3. Ataerkil Pazarlığı Anlamak

Çeşitli metinlerde tartışma konusu edilen, kadın ve erkeğin kamusalda eşit görünümü yolunda sarf edilen çabalar, bir noktada *ataerkil pazarlık* engeli ile karşılaşabiliyor. Kavram Kandiyoti'nin *Bargaining with Patriarchy* (1988) metnindeki tanımlamasıyla okunabilir:

“Ataerkil pazarlık kavramı, farklı erkek egemenliği ve akrabalık sistemlerinin cinsiyetler ve kuşaklar arasında yarattığı iş bölümü, uyum, çatışma ve direniş biçimlerini aydınlatmayı amaçlar. Temelinde yatan ‘pazarlık’ bargaining kavramı, eşitsiz ilişkilere dayanan toplumsal cinsiyet rejimlerinin, kadınların rızasını sadece birtakım normları içselleştirmeleri yoluyla değil aynı zamanda sistemin içinde edinebildikleri bazı güç ve güvence alanları sayesinde de kazandıkları varsayımına dayanır” (Kandiyoti, 2021).

Ataerkil pazarlığa ilişkin önemli bir çalışma olan *Yarı Kamusal Alanda Kadın Deneyimlerine Etnografik Bakış* adlı makalede bir terzi dükkânında kadın karşılaşmaları üzerinden kadın ve erkeğin toplumdaki ayrıcalıkları, handikapları, ötekileştirilmeleri hakkında bir soruşturmaya giriliyor. Yazarın alan çıktılarına bakılacak olursa en dikkat çeken nokta kadınlardan birisinin kocasının izni doğrultusunda iş hayatında yer alması ve bunu sürdürmesi örneğidir. Ünlü (2019), bu örneği şöyle aktarır:

“...kocasının verdiği sınırlar içinde çalışmayı kabul ederek... Evde çalışmadan önceki düzeni aynı biçimde korumaya çabalaması... Çocuğunun tüm bakım sorumluluğunu üstlenerek çocuğuyla birlikte çalışabilmesi ataerkil pazarlığın örneklerinden” (43).

Ev içerisinde kadınların diğer hane üyeleriyle geçirdikleri zaman ve paylaştıkları mekân dikkatle düşünüldüğünde bu ataerkil pazarlığı çeşitli veçheleriyle görebilmek mümkün hale geliyor. Kadınlarla yapılan görüşmelerde mutfakla olan olağanüstü ilişkilerinin gayet sade bir anlatımla sunulma çabası mevcut idi. K3 bu anlatım esnasında evdeki diğer erkeklerin belirli bir düzene (beslenme düzeni örneğin) alıştıklarını ve taviz verilemeyeceğini belirtir. Ayrıca söz konusu ev işlerinde kızının desteğini görmektedir:

Benim oğlum mesela fabrikada çalışıyor. 3 vardiyalı çalışıyor. Eşim gececi, gündüzleri yatıyor, gidiyor geliyor işte. Düzenli benim yemeğim muhakkak olur. İlk iş benim için öncelik yemektir. Yemeğimi pişiririm, şuraya koyarım. Kim ne zaman gelirse acıktım dediğinde önüne konur o yemek. Ben hiç öyle geçiştirmedim çocuklarımı. Küçüklüklerinde de öyle. Çocukken okula gittiklerinde beslenmeleri, kahvaltıları, yemekleri hep ben düzenli bir şekilde hazırladım. Halen de öyledir yani. İki çeşit yemek muhakkak yaparım. Bir çorbası bir yemeği olur. Sulu bir yemek yaparsam yanına pilavı olur. Canım isterse keyfim yerinde olursa tatlı da yaparım. Keyfim olmazsa yapmam (gülerek). O da bana kalmış bi şey yani. Öyle bizimkiler sever yani bir de alıştılar böyle gördüler ya. Sofrada eksikliği pek sevmiyorlar yani. Oğlum olsun, kocam olsun öyle. Kızım aramaz, kız çocuğu olduğundan mı, ne olursa biz kendimizi idare ettiriyoruz. Kızım aynı ben, ne bulursa yer yani. Ama hani oğlan işten geliyor, insan kıyamıyor, çalışıp yorulup geliyor. Kocam desen öylesine. Açıkçası ben hep hizmet etmeyi seviyorum. Yaptığım şeyler beğenildi miydi hoşuma da gidiyor. Hazırlamayı, çeşit çeşit sofraya kurmayı çok seviyorum mesela. Hele özellikle Ramazan'da çok özenirim mesela. "Eline sağlık çok güzel olmuş" deyip zevkle onlar bitiriliyor ya, çok hoşuma gidiyor benim, açıkçası. Severek de yapıyorum. Zaten başka da bir mesleğim yok. Ev hanımı olduğum için (gülerek). Ev hanımı olmasam belki işim olsa belki geçiştiririm onları. Yani, çalışıp da hem ev hanımı olmak daha zor bence. Ben öyle düşünüyorum. Geliyor adam sana mesela, dışarıda çalışıp geliyor. Bir de evde hizmet ediyor, çocuklarına bakıyor. Eşin yardımcı oluyordur muhakkak. Çalışan bayanlara mecbur yardım edecek. Hayat müşterek de. Şimdi de mesela bende yardım umuyorum; çünkü ben rahatsız bir kadını. Dizlerim, belim rahatsız. Allah razı olsun kızım, okulu da şuan mesela sekteye uğradı. Bu kız olmasa kalacağım yani (gülerek). Ya değilse yaparım yani sıkıntı değil. (K3)

2.2.3. Mutfak

“Kar beyazı kıvamına ulaşmak için çırpıcının hızlı ve kesik kesik gidip gelişi, çörek hamurunu, bir çeşit dışa vurulmamış şefkatle yavaş yavaş ve simetrik bir hareketle yoğuran eller..”

Luce Giard, 2009:190

“Yiyeyeğin kokusu, bir çeşit öncü lezzettir”

Immanuel Kant, Anthropology from a Pragmatic Point of View

2.2.3.1. Sıradan İşler, Sıradışı Mutfak

“Organizmanın enerji gereksinimlerini karşılamak için” (Giard, 2009:199) yemek yeme ihtiyacı duyduğumuz bir gerçektir. Bu ihtiyaca cevap veren birçok mekân olsa da en azından bu çalışma kapsamında evlerdeki mutfaklardan söz edilecektir. Günün kahvaltı, akşam yemeği gibi belirli zamanları dışında da mutfaklarda zaman geçirmekteyiz. Örneğin geceleri ansızın bastıran açlık, birden aklımıza gelen anneanne tarifleri... Dolayısıyla soluğu mutfakta almak için birçok neden söz konusudur.

Mutfak, temelde yemeğin hazırlanması, yenmesi ve sonra bulaşıkların toplanması gibi bir dizi eyleme tanıklık eden bir mekân olarak düşünülebilir. Bu eylemlerin ne şekilde ve hangi etkenlere bağlı olarak gerçekleştiği üzerine bir soru sormak ise bir sosyal bilimcinin işidir. Yeme ve içme faaliyetleri temel ihtiyaçlar olarak değerlendirildiği ve bir bakıma döngüsel olarak süregelen işler olduğundan doğrudan gündelik olana dâhil olur. Bu sebeple çoğu zaman görünmez olarak algılanan “gündelik yaşam tasavvuru” toplumsal cinsiyet, tüketim, kültürel alışkanlıklar, kent deneyimleri gibi büyük meselelerin analiz edilmesine katkıda bulunur. Bu tasavvuru Giard (2009) “görülmeyen gündelik hayat” olarak yeniden altını çizer (205).

Öte yandan gündelik olan kişilerin yapıp etmeleri üzerinden değil de daha çok yaşamın idame ettirilmesi noktasında yapılması gereken işler olarak da okunmaktadır. Örneğin sosyal bilimci Michel de Certeau için: “Gündelik yaşamı bireyin faaliyetleri üzerinden değil de okuma, konuşma, alışveriş yapma gibi yaşam pratikleri yani bir işin yapılma biçimi” çerçevesinde tanımlanmıştır (akt. İnce, 2014:152).

De Certeau (2009), gündelik olanı şöyle ifade ediyor:

"Gündelik, bize her gün verilen (ya da payımıza düşen), bizi her gün sıkıştıran ve hatta şimdiki zamanın baskısı nedeniyle ezendir. Her sabah uyanma anında sorumluluğunu yeniden yüklediğimiz şey, hayatın ağırlığı, yaşamanın ya da böylesi bir yorgunluk, böylesi bir arzuyla şu veya bu koşul altında yaşamanın zorluğudur. Gündelik bizi içeriden sıkı sıkıya yönetendir. Neredeyse köşeye çekilmiş zaman zaman örtük yol tarihimizin yarısıdır; Péguy'nin ifadesiyle bu 'bellek dünyayı' unutmamamız gerekir. Aynı dünya, kokular belleği, çocukluk mekanlarının belleği, bedenin belleği, çocukluk davranışlarının, arzularının belleği tarafımızdan benimsenir... Gündelik hayatın tarihçisini ilgilendiren görünmez olandır" (25).

Mutfakta sadece yemek hazırlanıp yenilmesi gibi bir eylem söz konusu değildir. Örneğin yemeğin sofrada sunulması, kalan yemeklerin muhafaza edilmesi gibi beraberinde bir dizi işin gözetilmesi gerekir. *Gündelik Hayatın Keşfinde* (2009) bu yapılacaklar hakkında önceden planlanmışlık, sıraya koyma gibi süreçler *çok sıradan bir zekâya* ait düşünsel bir durum olarak ifade edilir. Burada yemek yapma gibi çeşitli alt başlıklara sahip bu işlerin "sıradanlaşması" söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla bu işlerle meşgul olan zihin de aynı sıfatla nitelenmiştir. Kolaylıkla tahmin edilebilir ki bu senaryoda sıradan zekâya sahip özne kadın (kız kardeş, babaanne, anne, hizmetçi vs) olmaktadır.

Mutfak işleri yalnızca yemek hazırlamak ve yemekten ibaret olmadığı gibi, ortalığın toparlanıp her an temiz tutulması olarak da düşünülemez:

"...öngörmek, organize etmek ve alışveriş yapmak; hazırlamak ve sunmak; derleyip toplamak, muhafaza etmek ve temizlemek.." (Giard, 2009:191).

Dolayısıyla gerek saha gözlemlerinden elde edilen notlar gerekse kadınların verdiği yanıtlar çerçevesinde genel anlamda ev işlerinin belirli bir döngüsellığı olduğunu anlamak mümkün. Kadınlar arasında bir günde/haftada iş yapma sırası (önce yemek sonra temizlik ya da tam tersi) değişse de, çoğu kadının belirli bir iş sırasına/döngüsüne bağlı kaldığı söylenebilir:

Tabi ki mutfakta şöyle oluyor: Akşamdan ocak falan silinmiş olur. Bulaşıklar kalmamış olur. Her şeyi yerleştirmiş olursun. Sabah kalkarsın, gecedен su içenler olur, bardakları olur, onları makineye önce bi koyarsın. Sonra çayın altını yakarsın, kahvaltılıkları hazırlarım, Herkes kahvaltısını etti, dağıldı. O bulaşıkların makineye girmesi gerekiyor. Önceden elimizde yıkıyorduk, deterjanlıyorduk. Sonra etraftaki fayanslar falan silinmesi lazım, hijyenik olması lazım. Sonra bulaşık makinesi bittiyse onlar yerine yerleştiriyosun, dolaplarına. Yerler silinmesi gerekiyor. Buzdolabının içinin düzenlenmesi gerekiyor, bakman gerekiyor. Dolapta ne atılacak, ne fazla kalmış. Öne çıkacaklar var, geride kalacaklar var, dolap düzeni de önemli. Bu şekilde tabi ki temizlik için özellikle buzdolabı için o düzenleme çok önemli. Her gün kontrol etmen gerekiyor. Onu etmezsen arkada bir şeyler çürüyor. Zıyan oluyor, hem kokusu oluyor. Onların temizliğini yapıyoruz günlük yani, yapmak zorundayım. Kavanozlar yerleşecek işte şeker mi bitti çay mı bitti. Tabi ki çok iş oluyor. En çok mutfakta oluyor, sonra diğer taraflara geçebilirsin. Mutfaktan zaman kalırsa (gülerek). Mutfak baya tabi öğle yemeği akşam yemeği... Biz iki öğün beslenen kişileriz. Çorbanı salatayı her şeyini yapmak, çok zaman alıyor yani bunlar: Yıkamak temizlemek, hijyen kurallarına uymak, işte servislerini ayarlamak... Bu şekilde devam ettiriyoruz yani. (K5)

Mutfak işlerini hiç bitmeyen iş olarak gören K5, bu sonsuzluğu insanların sürekli bir şeyler tüketme ihtiyacına bağlamıştır. Dolayısıyla ev içerisindeki sürekli tüketim halinin yanı sıra beraberinde gözetilmesi gereken bir bulaşık yığını da söz konusudur:

Vallahi mutfak bitmeyen iş demektir. Bitmeyen hiç bitmeyen iş... En nankör iş bence; çünkü yiyorlar yiyorlar çocuklar herkes... Kalkıyoruz iki dakika sonra "Acıktık". Ya bu sorumluluk insanlara ağır geliyor yani ben şimdi iki dakika sonra sana ne hazırlayım? Yani bence en ağır şey, mutfak sorumluluğu, çok ağır. O da şeyden kaynaklanıyor işte, dediğim gibi, hiç doymuyor insanlar. Sürekli yemek ihtiyacı duyuyoruz ya, ondan kaynaklı olduğunu düşünüyorum. (K5)

Kutlu'nun "Zaman da Eskir"⁶ eseri otobiyografik bir anlatı olduğu için hayatın içinden, gündelik pratiklerin çeşitli parametreler ışığında yeniden okumak açısından önemlidir. "Zaman da Eskir"de mutfak, kadına ait bir mekân olarak kurgulanmıştır. Eserde yazarın kendisi ve annesi arasında geçen bir diyalogdan da anlaşılacağı üzere

⁶Ayla Kutlu, Zaman da Eskir, İstanbul: Bilgi Yayınları, 2006.

kadınısı olarak atfedilen, evin erkek nüfusunun bilmesine gerek olmayan meselelerin dile getirildiği bir mutfak tasavvuru var: “Erkeklerin bilgisinden uzak tutulan sırların, kadınlar arası iletişimin mekânıdır mutfak” (Akgül, 2011:102).

Bir kadın olarak ev içerisinde kardeşleri arasında yaşadığı kadın olmanın gerilimini edebi ifadeleriyle sunan Kutlu, otobiyografi okuduğumuzun farkına vurduruyor her seferinde. Dolayısıyla otobiyografik metinlerin toplumsal hatırlama ve unutma edimleriyle ne kadar yakından ilişkili olduğunu altını çiziyor. Kutlu, kadın deneyimlerinin çeşitli bağlam ve temalarda nasıl tezahür ettiğini ifade ediyor:

“Cinsiyetçi iş bölümüne göre, yemek pişirmek, bulaşık yıkamak, sofraya hazırlamak gibi işler kadın görevleri olarak kodlandığından mutfak, bir kadının en çok vakit geçirdiği ve kendine ait kıldığı ev içi mekândır. Bu yüzden Ayla da başarılarını, parlayışlarını, erkeklerin gözlerinden uzak, “kadın” mekânı olan mutfakta “silikçe” yaşamıştır” (akt. Akgül, 2011:102).

Gizli saklı konuşmaların yapıldığı bir mekân olarak aslında evin diğer bölümleriyle kıyaslandığında mutfağın görece mahrem bir bölüm olduğunu söylemek mümkün:

“Yabancı erkek ve kadınlar kadar, evdeki erkeklerin de kendiliğinden gelişen sınırlı girişi, kadınların burada daha özgürce hareket etmesini ve saklı konuşmalar⁷ yapmasını sağlar” (İnce, 2015:141).

Zaman zaman mutfağı evin diğer bölümlerine göre daha çok kapalı ve gizemli kılan durumları daha iyi anlamak için büyük resme bakmak gerekebilir: “Kadınların bir kısmı için mutfak, erkek iktidarının en az hissedildiği ‘özgürlük alanı’ olarak tanımlanabilir” (Uzar Özdemir, 2013:36). Araştırmanın ilerleyen kısımlarında da görüleceği gibi alandan elde edilen bazı veriler, bu bahsi geçen “mutfağın özgürlük alanı” nitelemesini haklı çıkarmıştır.

⁷Eser Köker, Saklı Konuşmalar, Kamusal Alan içinde, derleyen Meral Özbek, İstanbul: Hil Yayınları 2004.

2.2.3.2. Mutfak, Mekân ve Hatırlama İlişkisi

Bu kısımda mutfakın fiziksel yapısına ilişkin bir sorgulamada bulunabilmek amacıyla mimarlık alanından bazı okumalar yapılmıştır. Bir mekanın insanlar arası ilişkiler ve sosyal organizasyon üzerindeki etkisini anlamak için mimarisine, inşasının tarihsel kökenine bakmak faydalı olabilir. Dolayısıyla ilkin mekan hakkında bir girizgah ve ardından mutfakın mimarisine kuramsal bir bakışla devam edip aynı konuda alan araştırmasına dayanan çalışmalara yer verilmiştir.

Lefebvre'in *Mekânın Üretiminde* (2014) belirttiği gibi: "Mekân kavramı zihinsel olanla kültürel olanı, toplumsalla tarihseli birbirine bağlar" (25) düşüncesinden hareketle mutfakın ev içerisindeki konumunu yeniden düşünmek mümkün olabilmektedir. Bu araştırma bağlamında ele alınan mutfak meselesi, mutfakın popülasyonu da ilgilidir. Dolayısıyla bu kişilerin -ki genellikle kadın olduğu varsayılır- Lefebvre'den hareketle, mutfakın toplumsallığını oluşturup, mutfakın tarihini yazdığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Sosyalleşme, misafirlerle zaman geçirme veya kadınlar arasında geçen muhabbetlerin bir mekanı olarak aslında bir tarih ortaya konmuş olur. Alan çalışmasında ise ziyaret edilen evlerde, Lefebvre'in belirttiği bu dört unsurun (zihinsel, kültürel, toplumsal, tarihsel olanın) kesiştiği bir mekân olarak kadınların mutfaklarını gözlemek mümkün olmuştur.

Mutfakın inşasındaki süreçte nelerin dikkate alındığına bakmak bu tez bağlamında faydalı olacaktır. Örneğin 1920'li yıllarda çizilmiş mimari planlarda evin giriş noktasından içeri kısma doğru bakıldığında mutfakın görüş açısında olmamasına özenle dikkat edildiği söylenebilmektedir. Bu durumun sebebiyle ilgili olarak İnce Güney (2020), ev içerisinde mutfakın doğrudan aile bireylerinden biri olan kadın-mutfak eşleştirmesi ile bir açıklama yapmaktadır:

"...kadının en çok vakit geçirdiği mekân olan mutfakın mahremiyetinin, diğer bir deyişle burada iş gören kadının mahremiyetinin korunmak istenmesidir"
(116).

1920'li yılların ev veya mutfak planlaması hakkında dikkate alınan faktörler arasında kadının yalnızca bir hane üyesi olarak değil de bundan daha fazlasını ifade ettiği

anlaşıldığından, çıkış noktası temel ihtiyacın giderilmesi olan mutfığa olan bakış değişmiştir:

“O dönemde kadınların meslek sahibi olması yaygınlaştığı için, ev yönetiminde kazanılabilecek zamanın; aile ve çocuklar, özellikle de kadınların kendileri için önemli olduğuna inanmış ve sosyal konut sorunlarıyla uğraşan bir mimar olarak, doğru planlamayla ev işlerinin kolaylaştırılması konusuyla uğraşmaya başlamıştır” (Özkoçak, 99).

1980 ve 1990’lı yıllara gelindiğinde ise İnce Güney (2020), ev içerisinde mimari bölünmenin, ev halkını da kendi içerisinde bireyselleşmesine neden olduğunu belirtir ve bu durumun kişilerin mahremiyet anlayışını beslediği söylenebilir. Örneğin ebeveyn banyolarının oda içerisine inşa edilmesi de yine mahremiyet olgusunu kuvvetlendirir (125). Dolayısıyla her bir kişinin ayrı odalarda bulunması, zamanını değerlendirmesi pratiği üzerinden düşünülürse günlük hayatın akışının cinsiyetler bakımından değiştiği söylenebilir. Ayrıca İnce Güney (2020) mahremiyeti “bir veya birden çok insanın, diğer kişi ve gruplarla görsel, işitsel ve duyumsal ilişkilerini kontrol etme yetisi” şeklinde ifade edilebileceğini söyler (112). Bu noktada ise genellikle kadının yerleştiği veya bir şekilde kadınla özdeşleşen bir mekân olarak mutfığın anlatısı başka olabilir. Konut kültürü içerisinde yalnızca somut anlamda bir inşa yoktur; bunun yanında cinsiyet kültürü de beslenir, yeniden yapılandırılır:

“1920’lerden 1950’lere dek minik boyutlarda olan mutfaklar, aydınlanmış ve eğitilmiş ama toplumsal görevi halen anne ve eş sıfatlarıyla ev odaklı olarak tanımlanan dönemin ideal Türk kadınının kullanımına yönelik olarak tasarlanmıştı” (127).

Aslında Margarete Schütte-Lihotzky’nin *sosyal konut plancısı* olarak Özkoçak’ın tezinde de değindiği gibi kadının toplumsal rollerine eleştiri getiren radikal bir yanı olduğunu da bilmek gerekmektedir: “...yalnızca endüstrileşmeye bağlı standardizasyon ilkeleriyle değil, kadınların özgürleştirilmesiyle de ilgilenir” (81).

Son kısım ile ilgili dikkati çeken durum belki de mimarın temelde ailenin gündelik dinamiklerini kolaylaştırmak, belirli bir rutini sağlamak amaçlı kurguladığı mutfak projesinin öte yandan -her ne kadar iyi niyetle yola çıkılmış olsa da- mutfığın kadınla

ilişkilendirilen bir alan olduğu hâkim ataerkil düşünceyi beslediği ve yeniden ürettiği sorunudur.

Göle ve Kandiyoti'den beslenerek kadın ve kadının ev içerisindeki verimliliği hakkında “Kadınlar, ev işlerinde bilimsel ve rasyonel bir yaklaşımla verimliliği arttırmayı hedefleyen Taylorizm prensiplerini uygulayan çağdaş bir ev hanımı olmalıdırlar” ifadesine yer verilebilir (İnce Güney, 2020:108). Bu argümana göre kadının gerek ev içerisindeki gerekse ev ile ilişkili olması planlanan meşguliyetlerinde zaman yönetimi konusunda maksimum başarıyı hedeflemelidir. Bu bağlamda kadının mutfakta geçireceği zamanı en aza indirmeyi amaçlayan bir mutfak tasarımı olarak Frankfurt Mutfağı'na bakmak önemli olacaktır:

“Frankfurt Mutfağı, 1926 yılında Viyanalı mimar Margarete Schütte-Lihotzky tarafından her tür gösteriş ve süslemeden uzak olarak tasarlanan 6,5 metre karelik bir çalışma mutfağıdır” (Özkoçak, 77).

Bu mutfağın genelde ev kadınlarının ihtiyaçları, talepleri; özelde ise aslında hane halkının huzuru ve mutluluğu için tasarlanmış olabileceğini öne sürmek mümkün. İnce Güney'in (2020) de değindiği gibi bu mutfak *ev kadınının laboratuvarı* (109) şeklinde de nitelendirilebilir; çünkü beslenme ihtiyacının yanı sıra bazen hanenin nabzının tutulduğu bazen de önemli meselelerin gündeme getirildiği bir alandır mutfak. Ayrıca Özkoçak (2015), Frankfurt mutfağının kullanıcı açısından ev içerisindeki fonksiyonuyla ilgili olarak karmaşık bir yapıdan uzak, bir dizi ihtiyacın giderilmesine yönelik tasarlandığını ifade eder: “İş akışı ve depolama ihtiyaçları temel alınarak inşa edilen bu mutfak, basit ve ucuz olması hedefiyle üretilmiştir” (77).

20. yüzyılın başlarında kız enstitülerinde verilen ev işlerine ilişkin eğitimlerin, kadınların mutfakla olan bağını şekillendirdiği söylenebilir. Yaşın'ın (2000) makalesinde aktardığına göre, kız enstitüsü öğrencisinin mutfağı tanımlama biçimi dikkate değerdir: “Bilgili bir kadın için mutfağı en mükemmel bir kimya laboratuvarıdır” (66). Burada mutfağın bir kadın için ve kadın tarafından yeniden bir laboratuvar olarak ifade edildiği görülebilir. Fakat kız enstitü öğrencisinin altını çizmek istediği nokta, kadının eskiden olduğu gibi göz kararı tariflerle rastgele bir menü ortaya çıkarmaktan çok, belirli ölçü ve besin değerinin gözetildiği, görece “yeni” bir yemek yapma anlayışına sahip olmasıydı. Laura Shapiro, bu yenilikçi tavrı şöyle özetler: “Duygusal ve cahilce yöntemlerin kullanıldığı anne mutfağını bilim çağına taşıyacaktı” (akt. Yaşın, 2000:66). Bahsedilen

yıllarda annelerden öğrenilen mutfak işlerinin, yemek tariflerinin kısmen rafa kaldırıldığı söylenebilir. Nitekim söz konusu yemek kültürü anlayışının zamana ve insan eylemlerine dirençli yanları sürdürülmeye devam etmiş olabilir.

Bellek çalışmalarında sıkça başvurulan hatırlama ve unutma gibi kavramlar genellikle belirli toplumsal ve tarihi olaylar ekseninde anılırlar. Yemek/yemek kültürü ve bellek ilişkisi söz konusu olduğunda ise devreye duyular girebilir. Eğer ki bu ilişkiye materyal bir açıdan yorum getirmek istenirse de söz konusu hatırlama veya unutma eyleminin gerçekleştiği mekânlar, yerler, binalar vesaire önem arz eder: “Düzen, pratiklerin tekrarı, mutfağı aynı zamanda bellek mekânı haline getirir” (Geçgin, 2021:1187). Ayrıca Giard (2009) mutfak masasına basitçe düz bir zeminin dört ayak üzerinde yükselmesi olarak bakmak yerine, bu masada gün sonu değerlendirmelerinin yapılması, söylenmeyenin söylenebileceği, belirli ortaklıkların paylaşıldığı bir alan olarak kurgular:

“Masa, karmaşık, aynı zamanda etkili bir toplumsal makinedir: konuşturur, söylenmek istenmeyen şeyi itiraf etmek için ‘masaya oturulur’, hünerli bir yakın ‘ağız arar’ (cuisiner), bir anlık esrikliğe, bir anlık boşluk hissine, bir kırmızı şarabın yumuşaklığına boyun eğilir ve daha dün hiç kimseye söylenmeyeceğine ant içilen şey anlatmaya girişilir” (236).

Gökmen’in (2009) Mimarlık anabilim dalında yapılmış çalışması temelde, bireylerin olayları veya anları hatırlamasında mekânın somut veriler üzerinden bu *hatırlama sürecini* kolaylaştırdığı tezine sahip. Yani mekânın bireyler açısından belirli bir temaya sahip bir *bağlama* gönderme yapması, mekânın zihinlerdeki kalıcılığını arttırdığı yönünde bir iddia mevcut (150). Bu tez çalışmasının temel inceleme alt başlığı olan toplumsal cinsiyet ve mekân konusunda ise Gökmen, New York’ta yapılan bir araştırma sonucuna referans veriyor:

“...çocuklara var olan evlerini çizmeleri söylendiğinde, erkek çocukların doğru biçimde odaların bağlantılarını gösteren bir kroki plan çizdiklerini, kızların ise kabataslak bir planla bir kroki çizdiklerini, fakat bunu döşerken mobilya, renkler, süsler, özel objeler ve benzerlerini çok doğru biçimde yerleştirdikleri görülmüştür” (150).

Erkek çocukların ev planına sadık kalarak doğruya yakın bir çizim yapmalarının yanında, kız çocuklarının bu çizimi rastgele yapmaları söz konusu olmuştur. Ek olarak ise kızların bu çizimin içerisini evde görünürde sabit fakat taşınabilir nesnelere ‘doğru olarak’ doldurdukları ifade edilmiştir. Dolayısıyla kız ve erkek çocuklarının içerisinde büyüdükleri yaşam alanını kâğıda yansıtma biçimleri farklılaşmıştır. Bu durumda çocukların evde zaman geçirme süreleri, gündelik pratikleri, yetiştirilme tarzları evle ilgili algılarını resmetmede etkili olmuş olabilir. Elbette araştırma hakkında konuşabilmek için araştırmanın Amerika toplumunda yapılmış olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir.

Sağır’a göre (2020:323) “Mekân, yemek kültürünün sürdürülmesinde önemli bir faktördür... Kültürün kuşaklararası bağı mekân aracılığıyla sürdürülmektedir.” Dolayısıyla mekân ve yemek kültürü arasındaki bağlantıya yukarıdaki araştırmaya ek olarak kuşaklararasılık meselesiyle de yaklaşmak mümkündür. Örneğin günümüz toplumlarında aile içerisinde muhabbetin, dayanışmanın sağlanması ve devamlılığı konusunda bir ritüele dönüşen sofralar önemli olabilmektedir (Beşirli, 2010:167). Aileden herkesin bir arada bulunduğu, o gün yaşananların veya uzun vadede yaşanacakların ön bilgisinin paylaşıldığı bir sofrada, yediden yetmiş veya tam tersi yönde bir kültürel aktarım yaşanır. Dolayısıyla aileden evlilik veya başka nedenlerle kopan bireyler bu *sofra ritüelini*, kendi değerleri ve yaşamsal dinamiği dâhilinde sürdürdüğü takdirde aktarım başarıyla gerçekleşir. Bloch’un (2020) da altını çizdiği gibi, zamanla değişmeye yüz tutmuş süregelen davranış örüntüleri de göz önünde bulundurulmalıdır:

“Grubun en yaşlı üyelerinin bu temsilleri en genç olanlara da aktarması gerekir. *kolektif hafıza* terimi kullanmakta özgür olsak da atıfta bulunduğumuz şeyin en azından bir kısmının yalnızca gündelik iletişim olduğunu hatırlamak zorundayız” (167).

2.2.3.3. Yemek Üzerinden, *Yemek Hafızası*

“Wittgenstein şöyle sorar: "Neden yemek yapmanın kurallarına keyfi demiyorum ve neden dilbilgisininkilere keyfi demeye kalkışıyorum? Çünkü 'yemek yapmak' güttüğü amaçlarla tanımlanır, oysa 'konuşmak' öyle değildir... Doğru olan kurallardan başka kurallara göre yemek yaparsanız, kötü yemek yaparsınız... Ve şu ya da bu dilbilgisi kurallarından başka dilbilgisi kurallarına göre konuşursanız, bu sizin yanlış konuştuğunuz anlamına gelmez, başka bir şeyden konuşuyorsunuzdur" (akt. Giard, 2009: 256).

İnsan soyunun devamlılığı toplumun devamlılığı için önemlidir ve birtakım temel ihtiyaçların giderilmesiyle bu gerçekleşir. Bu süreçte beslenme, barınma gibi ihtiyaçlar yerine getirilmelidir ki devamında bireyin sosyalleşmesi, iletişim yeteneğini kullanabilmesi hakkında konuşabilelim. Öte yandan Levi Strauss'un da değindiği üzere “Yemek sadece karın doyurmaya değil, aynı zamanda düşünmeye de iyi gelir” (Goode, 2005:172; Benveniste, 1977).

Sosyal-kültürel Antropolojik çalışmalar ve Halkbilimsel bakış insanlığın tarihiyle ilgili soruşturmaları sıkça yapmış olmakla beraber zamanla alt araştırma alanları da eklenmiştir. Beslenme bu alanlardan birisidir. Bu bölümde Halkbilimin temel araştırma konularından olan yemek kültürü odağında bir tartışma hedeflenmektedir. Beraberinde beslenme ve yeme alışkanlıklarından da yola çıkarak Halkbilimsel bir analize de yer verilmiştir:

“Yeme alışkanlığının etrafında oluşan kültürel algılamalar, beslenmeyi, biyolojik bir ihtiyaç olmaktan çıkararak sosyal varlık olan insanın etrafında oluşan gelenek ve ritüellerle kültürel semboller hâline dönüştürür ve yemek konusunu, Halkbiliminin temel çalışma kadrolarına dâhil eder” (Öğüt Eker, 2018:171).

Tarihsel süreçte avcı toplayıcı beslenme biçiminden sonra sırasıyla tarımsal faaliyetler ve endüstriyel üretim devam etmiştir. Bu beslenme biçimlerinde iş paylaşımı, gizli veya açık olarak toplumsal cinsiyet kalıplarına göre düzenlenmiştir. Örneğin kadın, çocuğun bakımı, beslenmesi, yetiştirilmesi ve besin toplanması ile meşgulken; erkeğin de

ava çıktığı söylenebilir (Gültekin ve Selimoğlu, 2021:4-5). Öte yandan bahsedilen dönemlerde besine ulaşma, besini yenilecek forma getirme, tüketme gibi aşamalar ilerleyen zamanlarda bu toplumların yemek/beslenme kültürü'nün temellerini oluşturmuştur. Şöyle ki gündelik yaşam pratiklerimiz, tercihlerimiz veya mensubu olduğumuz toplumun değerleri doğrultusunda özgün, ortak bir yemek kültürü çıktısı söz konusudur.

Levi Strauss'a göre ise yiyecek, hem doğal hem de kültürel sebeplerden etkilenir ve değişime uğrar. Yiyeceğin çürümeye terk edilmesi doğal bir süreç iken; pişirilerek yemeye hazır hale gelmesi ise “kültür yoluyla dönüştürme” olarak ifade edilmiştir (Benveniste, 1977). Yiyecek üzerinde herhangi bir materyalin veya insan müdahalesinin oluşu bu yolculuğu kültürel kılmaktadır aslında. Yani doğa ile kültürün anlayışları ve uygulamaları doğrultusunda yiyeceğin formu değiştiği gibi, bu ikilemdeki adlandırması da değişmektedir. Doğal süreçte “çürüyen”; kültürel süreçte “pişen” bir besin.

Öte yandan ise Douglas'a göre yemek, ancak bir “bütünün parçasını çağrıştıracak yapıya sahip olduğu zaman bir yemek sınıflamasına girer” (1972:67). Dolayısıyla yemeğin bireylerin oluşturduğu grupların sahip olduğu veya bir gruptan diğerine aktarıldığını, belirli ortaklıklara işaret ettiğini söyleyebiliriz.

Temelde biyolojik veya fizyolojik bir edim olarak görülse de yemek yemenin bundan da öte sosyal ve kültürel boyutları, nedenleri ve çıktıları vardır. Dolayısıyla bu çalışma kapsamında yemek ve bellek arasındaki ilişkiyi incelemek hususunda gastronomi çalışmalarının yanı sıra sosyal bilimlerde kaleme alınmış çalışmalardan da faydalanılmıştır. Yemek, eylem olarak duyulara hitap ettiğinden bellek çalışmaları açısından ‘bedensel’ bellek alanına dâhil olur (Hendrich, 2011:93). Dolayısıyla çocukluğumuzun geçtiği fiziksel ortamlara bir zaman sonra tekrar döndüğümüzde, duyduğumuz koku ve tatların bizleri eski zamanlara götürmesi doğaldır. Bu nedendir ki bazı yemekler bizleri nostaljik bir yolculuğa çıkarabilmektedir. Belirli bir kişi, ortam veya belki de işitsel/görsel yetilerimiz bizi geçmiş bir yemek deneyimimize yeniden çağırabilir:

“Yemeklerin hem duysal hem görsel niteliği bulunmaktadır. Bir tadı hatırlamak için tatmaya gerek yoktur, yemeğin kendisini, hatta resmini görmek de yetebilir” (Hendrich, 2011:115).

Bazı beslenme alışkanlıklarının, yemeklerin, tutulan yemek tarifi kitaplarının tarihe karışması ise gündelik tüketim davranışlarımız ve teknolojik değişimlerle açıklanabilir. Dolayısıyla bazı tatların zaman içerisinde bizlere veya bizden sonraki nesillere nostaljik gelmesi bu sebeptendir.

Hemen hemen sosyal bilimler alanlarında her konuda olduğu gibi yemek, beslenme kültürü konusunun biçimlenmesinde, tartışma kazanmasındaki etmenlerden birisi toplumsal cinsiyet meselesidir. İkili cinsiyet tanımlamasına göre yemek, beslenme kültürünün yalnızca kadında, yalnızca erkekte yoğunlaşması veya tek bir tarafın güdümünde bir şey olması, konuyu tartışmaya açmıştır.

Literatürde bellek ve yemek arasındaki ilişkinin sorgulanmasında biyolojik, fizyolojik unsurlara rastlanabiliyor: Örneğin yemeğin tadı, dokusu, nitelik ve niceliği gibi. Dolayısıyla Hendrich'in (2011) yazısında belirttiği gibi, bellek bağlamında *yemek* olgusunu *duyusal* bir taraftan değerlendirmeliyiz; yani bu duyusallık, fiziksel algılanabilirlik hali biz araştırmacıları bedensel belleği anlamaya yöneltir (93). Hastalandığımızda, iyi hissetmek istediğimizde şifa amacıyla başvurduğumuz yiyecek ve içecekler vardır. Basit bir soğuk algınlığı, öksürük anında nane limon kaynatılır. Keyfimiz yerinde değilken tükettiğimiz nane limonun tadını, kokusunu normal bir günde, anda duyduğumuzda, hasta olduğumuz dönemlerdeki fiziksel ortamı hatta çekilen bedensel acı ve ağrıları anımsarız. Burada tüketilen madde ve bedende anımsattıkları şeyler, hastayken nane limon yerine başka yöntemleri kullanan kimse için aynı olmayacaktır.

Duyusal belleğe ilişkin bir başka örnek edebiyat alanından verilebilir. Örneğin Margosyan⁸ ve Levi⁹, bu minvalde metinler kaleme almışlardır (Hendrich, 2011) Toplumsal, tarihi, olaylara veya insanların hatıraları üzerinden, deyim yerindeyse, toplumların geçmişlerine doğru bir yolculuğa çıkılır bu yazılarda. Dolayısıyla bütün bunların yanı sıra yeme, içme gibi anlık, gündelik ihtiyaçlardan doğru gelişen ve duyusal belleğe veya belleğin duyusal işlevine de yer veren yazılardır.

⁸ Tesbih Taneleri, Aras Yayıncılık, 2006.

⁹ İstanbul Bir Masaldı, Doğan Kitap, 2006.

Marcel Proust'un Kayıp Zamanın izinde (2000) adlı yedi ciltlik eseri de hatırlama konusunda zengin bir anlatıma sahiptir. Özellikle yiyeceğin tadının roman karakterine hissettirdikleri ile ilgili dolaylı anlatılar mevcuttur:

“yumuşasın diye içine bir parça madlen attığım çaydan bir kaşık alıp ağzıma götürdüm. Ama içinde kek kırıntıları bulunan çay damağıma değdiği anda irkilerek, içimde olup biten olağanüstü şeye dikkat kesildim. Sebebi hakkında en ufak bir fikre bile sahip olmadığım, soyutlanmış, harikulade bir haz, benliğimi sarmıştı.” (57).

Okuyucu, karakterin bu bireysel hatırlama ediminden yola çıkarak kolektif anlamda bir hatırlamaya doğru bir yorum getirebilmektedir. Andan bağımsız bir biçimde roman karakteri tattığı madlen kurabiyesi/pastası dolayısıyla halasını hatırlamıştır. Madlenin tadına varana dek karakterin zihninde ne halası, ne de başka bir kişi/grup söz konusuydu:

“Sonra ansızın o hatıra karşımda beliriverdi. Bu tat, Combray'de pazar sabahları... Leonie Halamın, günaydın demeye odasına gittiğimde, çayına ya da ihlamuruna batırıp bana verdiği bir parça madlenin tadıydı. Madlenin görüntüsü, tatmadan önce bana hiçbir şey hatırlatmamıştı...” (59).

Proust'un anlatısına ek olarak Certeau'nun (2009) da yemek ve bellek arasındaki ilişkiye yönelik benzer bir ifadede, yaklaşımda bulunduğu söylenebilir:

“Her ne olursa olsun, yemek yapmak, basit, mütevazı, devamlı, zamanda ve mekanda sürekli tekrarlanan, ötekilerle ve insanın kendi kendisiyle ilişkilerinin dokusuna kök salmış, 'aile romanının' ve her bireyin hikayesinin damgasını vurduğu, ritimler ve mevsimlerle olduğu gibi çocukluk anılarıyla da iç içe geçmiş bir etkinliğin (pratiğin) aracıdır” (190).

Çocukluk ve geçmişteki yaşantıya dair birkaç soruda bazı kadınlar şehirdeki fiziksel değişimi, dönüşümü de hesaba katarak bir değerlendirme yapmış, bazıları da bahsedilen dönem bağlamında dolaylı olarak yoksulluktan bahsetmiştir. Kendileri yoksulluk kelimesini kullanmasa da anlatmak istedikleri başkaydı: “damakta kalan iz”di. Geçmişte kurulan sofraların anısının yarattığı o nostaljik tadı, şimdinin neredeyse kusursuz, eksiksiz ve görece modern şartlarında bulamayan bazı kadınlar durumu şöyle ifade etmişlerdir:

Senede bir kayıt alırdı babam bize; çünkü Almanya'dan geldiği zaman perişan olmayalım diye. Kiler damımızı doldururdu. Orda helvalar eskiden büyük tenekelerde olurdu, yuvarlak yuvarlak. Tabi tahinli kakaolu, farklı farklı. Onu otururduk abimle beraber yerdik. Ben o kadar şey etmezdim de, abim çok severdi, derdi ki "Bu benim pilavım" derdi oturur yerdik. Ben de şeyi severdim, kavurma yapardık, kışlık kavurma. Eskiden böyle derin dondurucular yoktu. Çinko kovalar olurdu koca koca 20 litrelik, 1 litrelik. Hem tereyağı yapılır ona basılırdı. Hem de kurulmuş etler konurdu koca kovalara. Ben de otururdum onun başında kaşıkla ya çatalla etlerini seçer seçer yerdim. Ama o etler çok lezzetliydi. Çömleğe peynir basılırdı, deriye basılırdı, deri peyniri, tulum... Şehirdeydik ama şehir dediğinde de köy hayatı olanlar var. Şimdi Beğendik olan yer, Yunus (market) orda bizim bir akrabanın evi vardı, şehrin yerlileriydi. Çok zengin insanlardı inekleri vardı. Mesela herkes inek bakardı. Yozgatlı Hocagil vardı. İnek bakardı. Sütümüzü onlardan alırdık. Şehrin yerlisi dediğim insanlar. Onlardan alırdık mesela onlar süzme yapar satarlardı. Tereyağı yaparlardı. Kürtler vardı bizim mahallede, Tosunburunlu, Kızılırmaklar deriz. Onların inekleri vardı. Yani şehrin içinde bile inekler vardı, o zaman. Çok katlı binalar yoktu ki. Mesela askeriye hiç yoktu, deriydi. O dereden girerdik hastanenin orda çıkardık biz. Mağara varmış, şimdi gel bakalım o mağaraları bul nerede bulacaksın. (K4)

Şimdi şöyle annem köy yerindeydi, mesela, köydeydi. Biz şey yapardık mesela toplu yediğimiz zaman biz ayrı ayrı tabaklarda yemezdik. Biz köydeydik. Bi tencerede pişen şeyi bir tabağa büyük bi tabağa döker, içine koyar, herkes kaşığını alır mesela o tabaktan yerdik. Ayrı ayrı tabaklarda yemezdik, ama şu anda öyle değil. Şule bizle yemez aynı tabaktan mesela (gülerek) şimdi farklı farklı herkesin kendi tabağı var ama biz o zaman köyde olduğumuz için. Hani mutfağımız falan da öyle dolabımız molabımız yoktu evvelden, şeyler vardı, terek derdik biz, biliyor musun? Terek derdik, o tereklerde tabaklarımız böyle dizili olurdu. Bulaşığı yıkadığımız zaman şöyle bir leğenin içine ters çevirir orda suyunu sızmasını beklerdik. Ondan sonra suyu bittikten sonra o tereğe o şeyleri dizerdik. Dolap yoktu yani. O tereğin önünde de şey vardı, tül veya herhangi bir bez geriliydi, böyle. Tozlanmasın veyahut sinek minek konmasın. Yazın sinekler olur köy yerinde, bol sinek olurdu... Şimdi yok onlar yok, o zaman daha lezzetliydi. Yani hep beraber otururduk sofraya. Herkes çal kaşığı (gülerek) öyle yerdik yani. Ama o eski zamanların tadı şimdi yok... Her şey var ama tadı yok lezzeti yok. (K8)

Yemek yapmanın belirli zorunluluklar sonucu gerçekleşen bir eylem olmasının yanı sıra gün içerisinde evin dinamiğine, bireylerin talebine bağlı olarak esneyebilen bir eylemdir de. Bu noktada yemek yapmayı sevenler, rahatlamak, iyi hissetmek için mutfağa girenler düşünüldüğünde eylemin bireyselleştiği, sonuçta da kolektif bir paylaşımına açıldığı söylenebilir:

“Öyleyse, yemek yapmak, zorunlulukların ve keyfiyetlerin birbirine karıştığı karmaşık bir ayrıntılar ve nesnel veriler montajına, taktiklerin keşfedildiği, kestirme yollara gidildiği, eylem, uygulama ve üretme tarzlarının bireyselleştiği sürekli değişen karmakarışık bir karışıma dayanır” (Giard, 2009:240).

Annesinin yemek yapma tarzına ilişkin nostaljik bir anlatı sunan K4, bahsettiği dönemlerde annesinin mutfak bilgisinin diğer insanlara nazaran sıradışı niteliğine vurgu yaparken, tek üründen kırk çeşit yemek çıkardığını rahatlıkla söyleyebilmiştir. Buradaki üretkenlik, doyurulması gereken nüfusun o gün veya ertesi gün ne yiyeceği sorusuna cevaben K4’ün annesinin geliştirdiği uzun vadede geçerli bir strateji olarak okunabilir:

Annemiz daha etkindi; çünkü babam yoktu. Babam yurt dışındaydı. Bir de annem kültürlü biriydi. O zamana kadar 4. sınıfta okumuş, Adana’da doğmuş büyümüş. Yani bizim bildiğimizi bizim etrafımızdaki insanlar bilmezdi. Yemek kültürü olsun, başka şeylerle ilgili. Mesela bir biber salçası en azından, biz sürekli kullanırdık. Etraftakiler derdi ki “Ay bu ne yenir mi?”. Mesela biz de yemekte kırmızı kırmızı daha lezzetli olsun diye... Bir zeytinyağı mesela, bizim buralarda o zaman lükstü onlara göre, ama onu biz kullanırdık. İnsanlar onu bilmezdi. Mesela bir bulgurdan herkes bir pilav yaparmış, benim annem için derlerdi ki “Bir bulgurdan kırk çeşit yemek yapıyor”. Sulu köftesini yapardı. Yalancı köfteyi yapardı. İçli köfteyi yapardı. Yani bir bulgurun çeşitlerini daha çok yapardı. Eskiden bu kadar şey yokmuş. Köydeyken. Tabi ben köy hayatını bilmiyorum da mesela köylüler öyle derdi. Biz her şeyi anamdan öğrendik. Yani o konularda çok bilgiliydi o. Yani biz o şeylerin hiç zorluğunu yaşamadık. Onlara lüks gelen bizim evde gayet normal bir şeyimizdi. Ama anamın da büyük şehirde doğup büyümesi, sonradan köye gelmiş o ayrı bir şey de, babası getirmiş, dedem. Fabrikada çalışmış mesela. O zaman çırçır fabrikasında muhasebeciymiş. Matematiği neyi çok kuvvetliydi. Hep okumasını

isterdi kızlarının. Her şeyi öğrenmesini isterdi. Aynı kültürü bize geçirdi mesela. E bizde anamızdan öğrendiğimiz için öyle oldu. (K4)

Öte yandan gündelik çoğu eylemimizde olduğu gibi yemek yaparken de hatırlamaya ihtiyaç duyarız. Bu bağlamda “La Mère Brazier¹⁰” olarak anılan ve Fransa’da aynı isimde bir restorana ilham veren Eugenie Brazier adlı bir Fransız kadın şefin yemek yapmanın nasıl bir eylem olduğuna ilişkin cevabında belleğe de vurgu yapması önemlidir:

“Yemek yapmak, karmaşık bir şey değildir, organize olmayı bilmek, bellek ve biraz zevk sahip olmak gerekir. Ben yemek yapmayı, çok basit bir biçimde, yaparak öğrendim” (akt. Giard, 2009:239).

Paul Valéry için de yenilen bir yemek, yemeği yapan kişiden, yemeğin tarifinden ve oluştuğu malzemelerinden çok daha başka bir şeyi ifade ediyor. o yemek için ortaya konan çaba da bir kenara, yemekle beraber somutlaşan, bir nevi *bedenleşen hafıza*¹¹ ve onun tüketimi söz konusu olmaktadır. Valéry bu kavramlar ve tatlar arası bağı şöyle açıklar:

"Bana çok güzel bir yemek sunulursa, bu lezzetli etin tadını çıkarırken, yemeği hazırlayan, bu yemeği keşfetmiş midir etmemiş midir merak etmem. İlk kaşifi olmasının bana bir faydası var mı? Beni etkileyen çektiği zahmet değildir. Onun ismiyle beslenmem ve tadını çıkardığım hiçbir şekilde onun gururu değildir. Mükemmel bir anı tüketirim” (akt. Giard, 2009:258).

“Mutfakta bolluğun ve lezzetli şeylerin maddeselliğinin birleşimi yer alır” diyen Bachelard (2002), mutfağın çeşitli besinlerin niteliğinin değişmesi ile ortaya çıkan sunum ve tatlara sahne olduğunu anlatır (64). Çocukluk anılarından beslenerek soruları cevaplayan K6, yemek hafızasına başvurduğundan, yer yer nostaljik bir anlatıya başvurmuştur. Bir yanda, malzeme ve çeşitlilik açısından kısıtlı bir mutfak, diğer yanda ise şimdinin bolluktan kapanmayan buzdolapları, çekmeceleri... Her birinin kendine göre hafıza ve kültür inşası farklı olmakla birlikte, K6, *geçmişin tadına* duyduğu özlemi gizleyememiştir:

¹⁰ Türkçe çevirisi: *Brazier Ana*. Gündelik Hayatın Keşfi II, 2009, s.239.

¹¹ Beatrice Hendrich, 2011 ve Paul Connerton, 2019 metinlerine bakılabilir.

Geçmişle ilgili düşünenecek olursak şu anda kesinlikle her şeye ulaşılabilir olmak, istediğimiz zaman alabiliyoruz. Alım gücünün artmış olması, tabii ki karı koca çalışıyor olmak bunların hepsi bir noktada mutfağı da etkiliyor kesinlikle. Önceden kalabalık aile olmak, çok kardeşli demeyelim de kalabalık bir ailede yaşıyor olmak, haliyle alım gücünü kısıtlıyordu. Dolayısıyla şimdi kendi mutfağında bir şeyler yaparken her zaman önce bundan bu kadarken şimdi elimizde bu kadar diye o tarzda hatırlamalarım aklıma geliyor. Yani şu anda her şeyin bolluğundan bahsedebiliriz, bolluktan, çeşitlilikten ve ürünlere kolay ulaşabiliyoruz. Güzel bir şey oldu, mesela ne deriz hep: “Eskiden daha güzeldi, eskiden daha tatlıydı” ifadeleri kullanılır. Belki de onların daha az olmasından, az şeyi çok kişinin paylaşmak zorunda olmasından dolayı, o tatlılık oradan geliyordur diye düşünüyorum. Şimdi de hani elimizin altında olduğu halde çok da ilgi duyarak, büyük bir zevkle yemiyoruzdur bazı şeyleri. Eskinin öyle olmasının kesinlikle artıları da var. Neden? Hani en önemlisi tabii ki tutumlu olmayı öğretiyor insana. İsraf etmemeyi ve en önemlisi paylaşabilmeyi; çünkü ortada bir şey varsa onu sadece sen yemeyeceksin. Atıyorum sadece bir parça ekmekse, bunu dört kişi varsa dört kişiye paylaşılacak. Bu hani şey değil aslında acınası bir durum değil. Tam tersine paylaşmayı öğrettiği için dolaylı yoldan farklı davranışları yönlendiriyor diye düşünüyorum. Sadece orada yemek yemek karnını doyurmak değil, o bir ekmek, bir ekmeğin paylaşılması. Sadece karın doyurmak değil, dolaylı yoldan başka davranışları da şekillendiriyor diye düşünüyorum... “İyi ki de yaşamışız, iyi ki öyle görmüşüz” diye ifade ediyorsam demek ki bu bizi çok şey yapmamış, zor durumda bırakmamış (K6).

Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Yemek ve Bellek

Evlerde yemeğin hazırlanıp tüketildiği alanlar olarak mutfak, gün içerisinde sıklıkla zaman geçirilen mekânlardandır. Bu tez çalışması bağlamında mutfağın toplumsal cinsiyet algısını desteklediği veya bu algıya ters düştüğü üzerine tartışmak gerekir. Kültürü “bilhassa cinsiyet rollerinin ön plana çıktığı bir süreç” olarak ifade eden Levi’den (2011:134) hareketle kültürün de bu cinsiyet rollerine tabii olacağı söylenebilir. Örneğin yemek kültürüne bu bağlamda bakılabilir.

Geleneksel ataerkil anlayışa göre mutfak kadına ait veya kadınla özdeşleşen bir alan olarak yorumlanır. Artık 21. yüzyıl araştırmacıları, akademisyenler olarak bizler bu

yorumun güncellenmesi gerektiğine kanaat getirebiliriz. Yakın dönemde deneyimlediğimiz Covid-19 küresel salgını dolayısıyla değişen toplum yapısı, imkânlarla erişilebilirliğimizi artıran teknolojik olanaklar sayesinde çoğu insanın mutfakla olan ilişkisi değişime uğradı ve yeniden tanımlandı. Sosyal medya platformlarında örneğin, evde günlük aktivitelerini kısa videolar halinde sunan kadın blog hesaplarının yanı sıra günlük rutinlerini (ev temizliği ve düzeni, kahvaltı gibi) yansıtan erkek kullanıcıları da görmek mümkün. Şimdilik konunun sosyal medya kısmına ilişkin tartışma, tezin kapsamı dışında tutulacaktır..

Toplumsal cinsiyet kavramı ve bellek çalışmaları beraber düşünüldüğünde, cinslerin toplum içerisinde paylaştıkları rollerden yola çıkarak bu eylemlerin zaman içerisinde muhafaza edilmesi mümkündür. Örneğin evin kalbi olarak nitelendirebileceğimiz mutfak temelde karın doyurduğumuz bir mekandır. Nitekim mutfak, toplumsal cinsiyet kalıplarının rahatça uygulandığı bir yer olarak da düşünülebilir.

Bireylerin beslenme rutinleri bunlar üzerinde sahip oldukları kontrol mekanizmaları aslında bireylerin kendi bedenleri hakkında ne kadar özgür, ne kadar söz sahibi olduklarını anlamamıza yol açar. Böylesi bir bilgilendirme ise cinsiyetler arasında beslenme ile başlayan ve manevi doyuma uzanan süreçte hiyerarşik düzenin olup olmadığını anlamamıza yarar.

Counihan (2005:2) Erkeklerin ve kadınların yiyeceği “üretme, sağlama, dağıtma ve tütetme becerisi” nin onların “güçlerinin temel ölçüsü” olduğunu ifade eder. Devamında ise bu yeteneğin erkeklerin ve kadınların dahil olduğu “kültür, sınıf, aile organizasyonu ve toplumun ekonomik yapısı” ile ilişkili olduğunun altını çizer. Ayrıca toplumsal cinsiyet bağlamında düşünüldüğünde yemek konusunda erkeklerin kadınlar üzerinde bir “otorite oluşturarak yargıladıkları”nı; fakat kadınların böyle bir güce (*power*) sahip olmadığı söylenir (4). Sebebi ise genelde kadınların besini tüketilir hale getirmesi ile, erkeklerin de sadece tüketici konumunda olması ile açıklanmıştır. Yemek ve pişirme bağlamında bakıldığında kadın ve erkek arasında yaşanan güç dengesizliği apaçık ortadadır. Hem kadın hem de erkek üzerinde bir baskı yaratan çoğu görünmez olan bu güç ilişkileri gündelik yaşamın tümüne nüfuz etmiştir. Bu bağlamda toplumda kadınların yemeğin pişirilmesi ve planlanması yoluyla erkekler üzerinde bir nevi güç (*power*) kullandığı da ifade edilmiştir (Counihan, 2005:4).

Beslenme hakkında yapılan çalışmalara bakıldığında gerek sosyal bilimler gerekse gastronomi alanında araştırılmış metinlere rastlıyoruz. Beslenme ve mutfak hakkında geleneksel anlamda kadın ve erkeğin ne kadar ve nasıl eylemde bulunduğu konusunda genel bir kanıya sahibizdir, fakat *Mekân olarak Mutfağın Sosyal Kullanımı ve Mutfak Pratikleri* adlı çalışma bu kanıya ters düşen bir duruma işaret eder. Ankara’da orta sınıftan seçilen toplam 23 kişi ile yaptığı görüşmelerden hareketle mutfak ve mekân üzerine yaptığı tartışmaya göre Geçgin (2021), kişilerin mutfaka olan yaklaşımlarını üç grupta ele almıştır: Mutfağı olumlayanlar, mutfağı olumsuzlayanlar ve mutfaka tarafsız yaklaşanlar. Bu ayırım neticesinde mutfağın zihinlerde mekânsal anlamda nasıl yeniden inşa edildiği, kişilerin mutfak pratikleri ve deneyimleri üzerinden anlaşılmaya çalışılmıştır. söz konusu mutfak pratiklerini tekrarlanması meselesinde Lefebvre’in (2017) bir nevi gündelik yaşamın nabzını yansıttığı eserine referans verilebilir.

“Biyolojik, psikolojik ve sosyal nitelikteki ritimlerin analizinde, gündelik hayatın kavranması bağlamında mekân ve zaman anlayışları arasındaki ilişkiyi ortaya koyar” (8).

Bu tez çalışması bağlamında düşünmek gerekirse, kadınların mutfakta geçirdiği zaman ister kültürel aktarım odaklı olsun ister temel ihtiyaç odaklı, her iki durumda da aslında tekrarlanan bir eylem söz konusudur. Zaman içerisinde ise bu eylemlerin bir nevi örüntüye dönüştüğünü söylemek mümkün. *Ritimanaliz* (2017) önsözünde de belirtildiği gibi “Lefebvre için ritim, zaman anlayışından, özellikle de tekrar olgusundan ayırtılamaz” (9). Kadınların çoğu zaman istemsizce sürdürdüğü ev işlerinin, mutfak meşguliyetlerinin bağlamında bu bağlamda belirli bir “ritmi” takip ettiği söylenebilir. Ayrıca bu durum saha bulgularıyla da desteklenmiştir.

Geçgin’in araştırmasında varılan önemli sonuçlardan biri, mutfakta gerçekleşen bir dizi eylemde evin annesinin örnek alınmasıdır (1184). Yukarıda bahsi geçen tekrarlanan *mutfak pratiklerinin* dayanak noktası *annedir* diyebiliriz. Daha büyük ailelerde ise bu kişi anneanne, yenge, kayınvalide, hala olabilir.

Ev içerisinde beslenme ihtiyacı temelinde mutfağın kullanımı çeşitli taktiksel hamlelerin sergilendiği bir alan olarak da okunabilir. Örneğin yaz mevsiminden kışlıkların (salça, marmelat, reçel, turşu gibi) hazırlanması güç olan veya zaman alan yiyeceklerin fazla organize edilip buzluklara depolanması gibi pratiklerden söz edilebilir.

Geçgin (2021) mutfağın sahne olduğu bu tür hareketlilikleri mutfağın özgül bir *habitusu* olduğu tartışmasıyla okumaktadır:

“...mekânın organizasyonu gibi bireylerin bu mekândaki organizasyonunu ve belleğin organizasyonunu da etkileyen, çeşitli öğrenme biçimleri sayesinde tekrarlanarak zamanla kendine has bir tarza/stile dönüşen yordamlar veya habituslar meydana getirebilmektedir” (1167).

Toplumsal cinsiyet filtresinden bakıldığında yukarıda bahsi geçen kış hazırlıklarının çoğunlukla annelerimiz, onların anneleri veya kayınvalidelerinin yıllarca süren deneyimleri sonucu edindiği bilgilerden hareketle yapıldığını söylemek yanlış olmaz. Görüşmeler sırasında bazı kadınlar hatırladıkça cevaplarına cümleler eklemişlerdir. Örneğin K1, kışlık yiyecek hazırlığı gibi annelerinden öğrendiği ve halen yapmayı sürdürdükleri bir dizi işlerden bahsetmiştir. K5 ise evlenmeden önceki hayatında en çok kendisinin, annesinin ve kız kardeşinin iş yaptığını söylemiş ve erkeklerin ise aslında sadece tüketici olarak rol oynadıklarından yakınmıştır:

Var tabi ki, annemden öğrendiğim, paltacı deriz, patlıcan yemeği deriz. Bulgur pilavı, turşuları annemden öğrenmiştim. Turşu yapmayı. Kurutmalar evet, bahçemiz vardı, biberimizi falan kendimiz kuruturduk. Annemden öğrendim hepsini, Allah razı olsun. (K1)

Kız çocukları yapardı, ben abilerimin yaptığını hiç görmedim. Erkeklerle iş paylaşımı yoktu. erkekler otururlardı. Kızlara daha çok... Valla erkeklerin işini yapardık. Erkek işi belleme işi, bağ bellerdik mesela, erkeklerden ziyade biz yapardık. Annem bize çok öğretti bunları. Ekmeğimizi kendimiz yapardık, yufkamızı kendimiz açardık, hamurumuzu kendimiz yoğururduk. Ama erkeklere de sadece yemek kalırdı, sadece yerlerdi. (K5)

Kendi ailesini kurmadan önceki hayatında, yemek yapmakla ilgisi olmayan katılımcılardan K3, bu konuda erkek kardeşlerinin eşlerine ve annesine güvendiğini söylemiştir. Dolayısıyla bu noktada ev ve mutfak işlerini kadının yapması gerektiği öngörüsünü bir başka kadının yeniden inşa ettiğinin altını çizmek gerekir. Öte yandan K3, yemek yapmak konusundaki yetersizliğinin evlendikten sonra değiştiğini, başlarda kötü sonuçlar elde etse de eşinin desteğiyle kendini mutfak konusunda geliştirdiğini paylaşmıştır:

Ben evlendiğimde hiç yemek yapmasını bilmezdim. Annem sürekli söylerdi “Artık yetiştin geldin” bizim zamanımızda şimdiki gibi kızlar gibi mesela geç evlendirme de yoktu. Hani 17 18 16... Fazla bekletilmezdi yani. Dünyücülerin gelirdi. Anlaştığın da olurdu tabi. O kişiye göre değişiyor. Anlaşmaya da kızmazlardı gerçi. Öyle çok da geri kafalı değillerdi. Ondan sonra evlendirmek isterlerdi tabi, yuvasını kursun erken yaşta diye. Ben yemek yapmasını bilmezdim. Anneme güvendim. İki tane gelinimiz vardı ona güvenirdim. Yemeğe hiç yaklaşmazdım. Ama bak kabiliyetim vardı. Becerim vardı, elim yatkındı. Evlendim. Eşim de hep yalnız fırınlarda çalıştığı için yemek yapmasını çok iyi bilirdi. O da bana öğretti. Oradan buradan derken kendimi geliştirdim. Yemek kitapları olurdu eskiden, gazeteler verirdi dergiler verirdi böyle yemek tarifleri, pasta tarifleri... Pasta yapmayı çok severdim. Hamur işiyle uğraşmayı çok severdim. Onları mesela giderdi gazeteyi alırdı, yanında dergisini verirdi bende ondan açardım yapardım. Birinde kötü olursa birinde güzel olurdu. Ama hiçbir zaman da eşim “Kötü olmuş, bu yenmez, bir daha yap” dediğini... Hiç beni köreltmedi bak. Allah var yemek konusunda da bu hamur işi konusunda da hiç köreltmedi: “Tamam... Bu kez olmadıysa bir dahakine daha güzel olur” derdi şimdi Allah razı olsun. O yüzden şanslıyım yani. Öyle öyle insan öğreniyor, yaşın ilerliyor, tecrübe sahibi oluyorsun. Şimdi de zaten her şey elinin altında, internetten, anlamadığın yer oluyor, yeri geliyor açıyorsun mesela, bakıyorsun yapıyorsun. (K3)

Elde edilen verilere bakarak sadece kız çocuklarına mutfak işlerinin öğretildiğini söylemek yanlış olur. Oğlunun da yemek yapmaya, mutfağa meraklı olduğunu söyleyenler olmuştur. Hatta K4, oğlunun kızına kıyasla daha çok mutfakla ilgili birisi olduğunu, kızının ise evlendikten sonra bu işleri üstlendiğini belirtmiştir. Dolayısıyla kız çocuğunun mutfakla ilgili biri olması beklenmiştir, çünkü bu noktada mutfak işi hobi değil, artık bir sorumluluğu ifade etmektedir:

En çok oğlum meraklıydı. Daha halen öyle eve geldiği zaman “Ay anne çekil de bir yemek yapayım da rahatlayayım” der. O yanımda çok bakardı, ben hastalandığımda, anne ben sana yardım edeyim diye. O etrafımda döndüğü için yemeğe daha çok meraklıydı, ama öyle de düzenli. Hem yemek konusunda hem ev konusunda gözüm arkada kalmaz. Yani o da öyle benim gibi. Mesela azıcık ondan bundan bir şey varsa katar, uydurur, bir tencere yemek çıkartır. Çok güzel de yemek yapar. Hatta geçen askerlerine yapmış ben yapacağım bugün yemeğinizi sizin

demiş. “Onlara bir fırın yemeği yaptım anne” diyor, “Of komutanım çok güzel yapmışsın dediler” diyor. “Hepsini doyurdum.” “İyi etmişin oğlum” dedim. Sever o yemek yapmayı. Kızım da evlendikten sonra sorumluluğunu aldı, yapıyor, o da gördüğü için, o da oğlumdan farksız. Ama o değişik bir karakterde (gülerek). Yapıyorlar onlar da öğrendiler kızım. Oğlum daha yetenekli o konuda. (K4)

İçinde doğup büyüdüğü ailede dört erkek kardeş ve 2 kız kardeşten oluşan K2, evlenmeden önceki hayatında çoğu zaman erkek çocuklara öncelik tanınmasından şikayet eder etmiştir. Bu öncelik, aile içerisinde sofranın hazırlanıp toplanmasından, alınan yeni bir montun hikâyesiyle anılarında yer etmiştir. Kimi zaman gülerek ifade ettiyse veya kahkahalara boğulmuşsa da, bu ayrımcı duruma karşı çıkışları olmuştur:

Evlenmeden önce annemdi tabi ki... Açıkçası böyle hani kalıplaşmış bir aile figürleri olur ya yani öyle bir aileydik biz. Hani kime ne düşerse yapmak zorunda. Bir de şey vardı mesela, erkek egemenliğinin üstün olduğu bir evdi. Yani abim vardı. O öncelikti bizim evde. Ben ikinci plandaydım... Mesela sofrayı kaldır, o niye kaldırmıyor, o erkek mesela. Ben de işten geldim o da işten gelirdi, ama olmaz işte o var. Hep ben bunlara aykırıydım. Hep her zaman. O zaman bile kızardım. Bir tane hiç unutmuyorum beyaz bir mont almıştık, abim giyerdi kirletirdi, ben kirli kirli giyerdim. Derdim ki: “Niye ben kirli giyiyorum”. O erkek. Önce o giyecek, kirlenecek, sonra ben... (gülerek). (K2)

Evlenmeden önceki hayatında ev işlerini kız kardeşleriyle beraber üstlenen K5, bu işleri annesinin omuzlarındaki yükü hafifletmek, annesini mutlu etmek için yaptıklarını da cevabına eklemiştir. Yurt dışında işçi olarak çalışan bir baba ve dolayısıyla evde günlük iş temposunun annede yoğunlaştığı bir aile tasavvuru mevcut:

Aslında şöyle, gözlemleyerek öğreniyoduk biz sanırım. Annemiz bize şu işi yap yapın dediği zaman... Biz o işi kavrayıp yapıyorduk zaten. Annemi mutlu etmeye çalışıyorduk. Annem bir yer işi çıktığı zaman, gittiği zaman evi kızkardeşimle hepimiz kaldırıyoruz temizliyoruz, düzenli değiştiriyoruz. Çok hoşumuza gidiyordu. Annem gelince bizi övgüyle bahsetsin diye. Anneme iyi görünmeye çalışıyorduk bence (gülerek). Herhalde annemi çok düşündüğümüzden. Yalnız olduğu için, babam olmadığı için ona fazla önem veriyorduk. Annemin etkisi elbette çok. Annemin kişiliğinden çok şey taşıyoruz mesela diye düşünüyorum. Babamın

kalıtımsal olarak, annemle beraber yaşadığımız için onun davranışlarını, dűřüncelerini daha çok almışız kardeşlerimizle beraber. (K5)

3. ALAN ÇALIŞMASI: *KADIN SESLERİ*

Hazırlıksız, günlük kelimelerle sıradan işlerden bahseden sesler.

İnsanların ve şeylerin hayatından bahseden sesler. Sesler...

Sıradan sözlere yoğunluklarını veren yaşayan ve gerçek sesler

dokusu

Luce Giard, 2009: 195-196

Etnografik araştırmaya dayanan bu tez, temelde mutfak bilgisinin aktarımının incelenmesi dolayısıyla evin içerisi esas alındığından gündelik yaşam pratiklerinin sorgulanmasını içermektedir. Bu sorgulama esnasında söz konusu aktarımda kadınların etkisinin büyük olduğu kabul edilmiş ve bu kabul alanda gözlemlenmiştir.

Etnografik çalışmanın kadınlarla yapılan görüşmeler ardından elde edilen saha notları, araştırmacının gözlemleri ve sorulara verilen yanıtlar ışığında şekillendiğini söylemek mümkün. Bu bağlamda görüşme yapılan kadınlara şemsiye bir ifade olarak mutfak işleri hakkında açık uçlu sorular sorulmuş ve görüşmeler sohbet havasında gerçekleşmiştir. Alan notlarını “yazarın üzerinde çalıştığı konu veya kişiler hakkındaki tutumu ile onlarla yakaladığı uyum” şeklinde tanımlayan Emerson’dan (2008:62) hareketle bu tezde araştırmacının görüşme yaptığı kadınlarla beraber yakaladığı “uyum” çift yönlü olarak işlenmiştir. Yani hem araştırmacı hem de kadınların gözünden meseleye olan yaklaşımlar ve birbirlerine karşı tutumları önemsenmiştir.

Yöntem kısmında detaylı bir biçimde ifade edildiği gibi kadınların belki yaşam öyküleri belki gündelik yaşam deneyimlerinden yola çıkılmıştır. Temelde ise bellek sayesinde geleneksel bilgi aktarımı meselesi araştırmanın odak noktasını teşkil etmektedir.

Görüşmelere başlamadan evvel kadın katılımcılara “Aydınlatılmış Onam Formu” teslim edilerek tez çalışmasına katılanların güvenliğini sağlamak amaçlanmıştır. Bu sayede hem araştırmacının çalışmasını yürütebilmesi, hem de mümkün olduğunca doğru, net veriler toplamak kolaylaşmıştır.

Saha çalışması yaklaşık olarak üç ayda tamamlanmış olup ardından sahadan elde edilen cevaplar, saha notları ve araştırmacının gözlemleri metne dönüştürülüp tezin içerisine yerleştirilmiştir. Elde edilen veriler tezin bütünlüğüne uyum sağlayacak biçimde tematik olarak özenle yerleştirilmeye çalışılmıştır. Saha notlarının yazılması Emerson’un

(2008:61) da dediği gibi araştırmacının “günlük olayların heyecanını ve tazeliğini inceleyip yeniden yaşaması gibi, düşüncelerin ve izlenimlerin boşaltılmasını sağlayabilir”

Görüşme yapılan kadınların mutfağına girmek konusunda fazla bir zorlukla karşılaşmamıştır. Aksine kadınlar sıcak karşılamış, sofralarına davet etmiş, görüşme sonrası sohbetler devam etmiştir. Kimi kadınlar çocukluk dönemi ve geçmişe dair soruları cevaplamak istememişlerdir. Bu noktada katılımcının tavrına saygı duyup diğer sorularla devam edilmiştir. Bazı görüşmelere diğer bir katılımcının referansı ile gitmek mümkün olmuştur.

3.1. Alana Özdüşünümsel Bir Bakış Denemesi

Etnografide ister araştırmacı, etnograf, antropolog veya ister öğrenci, kim olursa olsun yazmanın “bir çeşit görme biçimi olduğunu” söylerken Emerson (2008:92) çok haklıdır. Nitekim ben de tez sürecimde saha öncesinde, esnasında ve sonrasında gözden kaçırmışım dediğim çeşitli detayları yazdıktan sonra keşfettim. Bu keşiflerime ses kaydı kapatılınca duyduğum cevaplar (itiraflar), “rahmetli anam” derken kadınların ses tonu veya kahkahasına gömdüğü “isyani” da dâhildi.

Tezin bu kısmına kadar bilimsel bir dil ile yazmaya özen gösterdim. Literatürden, çeşitli kaynaklara referanslarla ilerledim ve bu kısımda da elbette kaynak gösterdiğim yerler var. Etnografik metinlerde araştırma konusu edilen grupların deneyim ve hayatları dışında araştırmacının bu süreci nasıl geçirdiği ve değerlendirdiği de önemli olmaktadır. Etnografik metinlerde saha bilgilerinin yanında “kişisel deneyimleri” de Malinowski ile görmeye başlıyoruz (Van Maanen, 2017:24). Bu kabule sığınarak ben de bahsettiğim edilgen dil kullanımından sıyrılabilirdiğim ölçüde bu kısmı yazmaya karar verdim. Tezin diğer bölümlerinde doğrudan kendi öznel fikirlerime açıkça yer vermesem de ister istemez yazıma sızdığını düşünüyorum. Nitekim “araştırılan toplumsal yaşam kadar araştıran kişi de metnin satırları arasında saklıdır” (Harmanşah ve Nahya, 2022:22).

Halkbilim bölümünde yüksek lisansa başladığım dönemde Covid-19 pandemisinin yaşanması elbette araştırmanın sürecini etkilemiştir. Dolayısıyla bu dönemde evlerde ve özellikle evin bir parçası olarak mutfaklarda pişen yemekler etrafında ister istemez mutfak işlerine kanalize olup, daha sonra devam ettirebileceğimiz alışkanlıklar

edinmemize sebep olmuştur. Araştırmacı olarak bütün bu haleti ruhiyeyi lisansüstü eğitim sürecinde deneyimlemem, tez çalışmamı söz konusu bu alışkanlıklar, ev içerisindeki dinamikler çerçevesinde kaleme almaya ve hakkında düşünmeye sevk etmiştir. Elbette bu ev içerisindeki iş paylaşımının ne kadar eşit bir biçimde olmadığı düşünüldüğünde araştırmanın kadınlar üzerinde yoğunlaşmış olması şaşırtıcı olmayacaktır.

Şubat ayında ise Kahramanmaraş'ta yaşanan ve birçok ili de etkileyen deprem gerçeği ile yüzleştik. Dolayısıyla bu tez çalışmasının söz konusu durumdan bağımsız olarak ilerlediğini söylemek yanlış olur. Yaşanan depremin araştırmacının zaman zaman düşünsel süreçlerini, üretkenliğini etkilediği ve saha çalışması ile kesiştiğini söylemek mümkün. Bu olumsuz gelişmelere, kısıtlı zamana, çeşitli şehirlerde bulunmama rağmen nihayetinde saha çalışmasına dayanan bir tez üretmeye çalıştım

Bu tez çalışmasında örneklem olarak kadınları seçtim ve bu kadınların anlam dünyalarına tanıklık etmek, dâhil olmak ve bir değer atfetmeyi amaçladım. Kadınların verdiği her cevap ve bu esnadaki tavır ve yüz ifadeleri önemliydi. Bütün bunları araştırmacı olarak okumak, zihnimde yeniden toparlamak, daha sonra masa başında metne aktarmak her biri kendine has değer ve çabaya sahipti. Nitekim (Geertz, 2010) etnografin sahadaki bu sözel anlatımları yazı diline taşırken “söylemi yalnızca kendi olduğu anda gerçekleşen geçici bir olaydan kayıtlarında var olan ve yeniden yapılandırılabilir bir anlatıma” doğru çevirdiğini söylemektedir (34).

Zaman zaman bana kadınlarla ortak dertlere sahip olduğumu düşündüren cevaplar aldığımı söyleyebilirim. Ses kayıtlarını yazıya geçerken üzerinde tekrar düşündüğüm ve sorunsallaştırdığım meseleler olmuştur. Bir süreliğine de olsa kadınların hafifletmeye çalıştıkları veya yapmaktan keyif aldıkları ev işleri etrafında şekillenen anlatılarına dâhil oldum. Bu durum belki de Augé'nin (2021) araştıran ve araştırma yaptığı kişi hakkındaki ifadesiyle anlamak mümkün:

“Araştırmacı-soruşturmacı ile kendisine bilgi veren kişi, birlikte bir öğlen yemeği yediklerinde ya da ufukta gözüken bir fırtına konusunda endişe ettiklerinde, aynı zaman dilimi içinde yer almış olurlar ve bu eşzamanlılık paylaşma anlamı taşır: Yiyeceğin paylaşılması ya da kaygıların paylaşılması” (33).

“... Etnograf üzerinde çalışma yaptığı belirli bir dünyayı burayla doğrudan aşinalığı olmayan bir okuyucu kitlesinin anlayabileceği şekilde *yansıtmak* zorundadır” diyen Emerson (2008:240) aslında en az tezin konusu kadar yazıya geçmenin de önemli olduğunu söyler. Bende elimden geldiğince, elbette akademik disiplinin (özellikle Sosyoloji) de etkisinde kalarak metne *yansıtmayı* denedim. Nitekim bu tez çalışması bağlamında alan ve alan bulgularının araştırmacı ve okuyucu açısından farklı önem ve değerde olduğunu söyleyebiliriz. Alana çıkmadan önce kadınların dünyasına bir şekilde hâkim olduğumu veya anladığımı düşünsem de, alandan masa başına döndüğümde durumun benim açımdan farklı tezahür ettiğini söyleyebilirim. Alanda hem bir araştırmacı hem de araştırmacı olmayan kimliğimle yer almak bulgularımı zenginleştirdi. Şöyle ki ses kaydı aldığım anda kadınlarla olan ilişkim ses kaydı kapandıktan sonraki bağımdan farklıydı. Bu son cümleye dair gözlemlerimi, yorumlarımı da tezin bütününe işlemeye çalıştım.

Alan notlarındaki anlatılar, olaylar ve araştırmacının hakim olduğu bilimsel disiplin arasındaki denge çok önemli; çünkü şayet anlatılar ağır bastığında metnin bilimselliği tartışılabilir veya fazlasıyla disiplin içerisinden terminolojik bir dil ile konuşmak da alanın öznel, özgün yapısını, Emerson’un (2008:240) deyimiyile “gündelik yaşam nüanslarını” kaçırmamıza neden olacaktır. Bu bağlamda tez çalışması sürecimde akademik bağlantıları kaçırmadan saha bulgularını okumalarım ile sentezlemeye çalıştım. Önemli bulduğum ve tez içerisinde duruşunu sıra dışı gördüğüm gözlem ve bulgularımın ağır bastığı kısımlar da olmuştur. Sonuçta Van Maanen’in (2017:6) belirttiği gibi etnografiler “deneyim-güdümlü metinler” olduğundan araştırmacı-benin gözünden görmek ve okumak da mümkün olmuştur.

Atkinson, “etnografik bir metnin 'ikna gücü'nün “somut örnekleme ile daldan dala atlayan yorumlamalar arasındaki karşılıklı etkileşimden” oluştuğunu ifade etmektedir (akt. Emerson, 2008:246). Bu tezde de kadınlarla yapılan görüşmelerde gündelik hayatın içinden çeşitli meselelere temas ettim. Bu bulguları alıntıda belirtildiği şekilde yoruma tabi tuttum. Yani Atkinson’un yukarıda bahsettiği “etkileşimi” kendi etnografik yazımda bu tez sürecinin bir çıktısı olarak uyguladığımı düşünüyorum. Tezde anlatılanlara okuyucunun doğrudan ikna olmasından çok, sahadan alıntı ve bulgulara eşlik eden yorumlarım, çıkarımlarım ile metnin bütününe tutarlı olmasını önemsiyorum.

Tezde zihinsel süreç yanında saha çalışması kısmındaki fiziksel ortam da önemli bir etken olmuştur. Kadınlardan bir kısmıyla evlerinde hatta mutfaklarında görüşme yaptım. Sahada bana referans olan kadın katılımcılardan birinin evinde diğer kadınlarla görüşme fırsatım oldu. Doğal bir şekilde gelişen bu “referans olma” durumu kimi zaman içtenlikle cevaplar almamı sağladı. Belki benimle paylaşana dek sesli olarak ifade etmediği duyguları, deneyimleri sözcüklere dökmeye çalıştı.

Van Maanen’in (2017:11) alan yazımının “realist ve itirafvari hikaye” anlatım tarzlarından özellikler taşıdığına dair sözünü destekleyen birden çok deneyimim oldu. Kimi cevapları istemeden yüz ifademle destekleyerek ilginç bulduğumu ima ettim. Örneğin Bağbaşı Mahallesi’nden bir kadın evlendikten sonra kayınvalidesinden çok şey öğrendiğini açıkça ifade etmişti. Saha boyunca bu cevabı veren ilk kadın olması sebebiyle o anı unutmuyorum; çünkü bu konuşma gerçekleşene kadar belirli bir örüntü, anneden çocuklarına olan ev/mutfak bilgisi aktarımı örüntüsü, devam ediyordu. Cevabı karşısında şaşkınlığımı gören kadın katılımcı, sorulara diğer kadınlardan görece daha güzel cevaplar verdiğini düşünmesine sebep oldu bence. Benim için farklı, sıradışı bir bulgu sunmanın memnuniyetini yaşayarak...

Elbette her saha çalışmasında olduğu gibi benimkinin de kendine göre sınırları, zorlukları, stratejileri vardı. Görüşmelere çıktığı ilk gün ile son gün arasında saha bulgularını değerlendirmenin yanı sıra araştırmacı olarak kendimin sınırlarını anladığım (ne kadar mümkünse) bir süreçti. Bazı sorularıma karşılık kadınların direnç gösterdiğini fark edince katılımcıyı incitmeden görüşmenin devamlılığını sağlamak önemliydi; çünkü kadının sonraki cevaplarını törpülemesini bir şekilde engellemem araştırma açısından kritikti. Bu bağlamda Geertz’in (2001:143) sahaya ilişkin “kendisi güçlü bir disipline edici kuvvettir: dayatıcı, talepkar, hatta zorlayıcı...” olduğunu ifade ederken haklı olduğunu düşündüm.

Kadınların neredeyse çoğunu bir kısır toplantısında gözlemlene fırsatım oldu, onlara katılarak. hatta aynı gün mantı hazırlayıp, devamında çay sohbet şeklinde ilerledi. olabildiğince aralarında (bana göre) ilginç veya sıradışı gelen cümleler duyduğum da oldu. temelde ise belirli bir yemek hazırlığı ve sunumuna dikkat eden kadınları da keşfetmiş oldum. Ki aralarında annesinden veya ailesindeki diğer kadınlardan öğrenerek kendi yaşamında uyguladığını belirtenler vardı. hatta buradan doğan alışkanlıklarını kendi çocuklarına aktarma çabasında olduklarını anlamak gayet kolay olmuştu. Aslında

bu tez bağlamında bakılacak olursa kadınlar için kültürel değer ve önemde görülen bu alışkanlıkların sürdürülmesi, gündelik pratiklerine de yansımış durumdaydı. Örneğin Hataylı bir kadın, kendi yöresine ait lezzetlerden bahsetmiş, hafızanın duygusal yönüne vurgu yaptığını fark etmeden belki de annesinin yemeklerini anlatmıştı.

Evlere gittiğimde görüşme esnasında veya sonrasında bir şeyler ikram eden kadınlar oldu. Bu şekilde hem soru cevap süreci çeşitli duyularla da desteklenmiş oluyordu. Yani örneğin kadınlardan birini anımsamam, bana ikram ettiği tatlı, çorba, çay sayesinde kolaylaşmıştı. Bu şekilde tezin ilk kısmında yer verdiğim bellek hakkındaki metin benimle beraber alana da taşınmış oldu. Belleğin araştırmacı olarak benim alanı anımsamamda faydası olduğu gibi, kadınların cevapları sıralarken geçmişe yaptıkları yolculuklarda onlara yol göstermiştir.

Bazı kadınlar ev içerisinde sarf ettikleri emeğe karşılık olarak “eline sağlık” sözünü duymak istediklerini belirttiler. Belki duygusal belki zihinsel olarak daha iyi hissettireceğinden, ortaya koydukları işten duyulan memnuniyet kadınların kendilerini “daha yeterli” görmelerini sağlayacaktır.

3.1. Evin Beyni mi? Stratejiler, Öncelikler, Karşılaşmalar

Sosyal Antropolog Levi-Strauss, mutfak mekânının:

"Her toplumun kendisinin ne olduğunun en azından bir kısmını açıklamasına olanak sağlayan mesajları düzlediği bir dil... toplumun, bilincinde olmadan, kendi yapısını açıkladığı bir dil" meydana getirdiğini söyler (akt. Giard, 2009:217).

Strauss'un bahsettiği mutfağın yarattığı dil veya ifade biçiminden hareketle sahadan toplanan verileri yeniden düşünmek gerekir. Ev ve mutfak idaresinin nasıl ve kim tarafından sürdürüldüğü evde eşleriyle beraber ev işlerini paylaşan K10, bu durumun altını çizerek ifade etmiştir. Öte yandan çalışan bir kadın olan K8, hem evin hem de dükkânın idaresini sağladığını söylerken eşinin *paşa torunu* olduğunu söylemekte çekinmemiştir:

Evde çocuk olmadığı için eşim de bana yardımcı olabiliyor. Ben götürürken o da götürüyor. Mutfaktan getirebiliyor. Eşim epey yardımcı oluyor. (K10)

Evet, sabahtan akşama kadar dükkânda'yım. Çalışıyorum, sabah 8 akşam 18. Öyle. Eve de varınca işte yatana kadar, yemektir, bulaşıktır... Hepsi bende. Yılmaz amcan da bir şey yok. O şey: paşa torunu. (K8)

Saha çalışmasında kadınlara yöneltilen sorulardan bir diğeri mutfakın onlar için neyi ifade ettiği, yani mutfak nasıl tanımlandıkları ve mutfakta nasıl zaman geçirdikleri ile ilgili bir soruydu. Burada amaç mutfakın mekân olarak evin merkezinde mi yer aldığı veya sadece temel ihtiyaçların tamamlanmasına yönelik ziyaret edilen bir oda mı olduğunun anlaşılmasıydı. Bazıları cevaplamakta zorlandıysa bile görüşme esnasında ev ve mutfakla olan bağını yeniden düşünmüşlerdir. Bir bakıma kendini ev içerisinde yeniden konumlandırarak bir cevap vermiş oldular:

Evin beyni. Yani bir şey yaptığım zaman halen öyle. Acaba kimi çağırırsam hangi çocuğu çağırırsam, gelsinler de beraber yiyelim diye; çünkü kimse yok şimdi çocuklardan. İki kişiyiz. Gerçi dışarda dört tane çocuğum var da (gülerek) kedilerim. Mesela her gelen "hala biz senin bununu özledik bunu yaptın". Çağırıyorum mesela kahvaltıya. "Hadi çıkırtma yapacağım gelin" diyorum veya çocukları çağırıyorum onlar geliyor. "Oo hala çok güzel olmuş eline sağlık" diyorlar. O da beni mutlu ediyö. Ben seviyorum yapmayı. (K4)

Mutfak benim yaşam alanım. Öyle mutfakta geçiyor günüm. Ne bileyim mutfak olmazsa olmaz yani. Bir kadın için en önemli şey. (K3)

Çok önemli bir şey mutfak ya. Benim için çok özel mesela mutfak. Yapmak, özellikle sunmak, benim için en önemli şey. Sunduktan sonra beğenilmek. Yani en başta benim için mutfak gelir evde. Tabaklarım en önemli, çatallarım, bıçaklarım, bardaklarım, benim için, tencerelerim... Yani mutfak düzenim, her şeyim benim için çok önemli. (K2)

"Ev belki de en fazla cinsiyetlenmiş mekânsal birim olarak karşımıza çıkıyor" diyen Uzar Özdemir'in (2013:35) ifadesi düşünüldüğünde, evin ebeveynlerce belirli kültürel öğretilerin çocuklara aktarıldığı bir sahne olduğu da gözlemlenmiştir. Bu yoruma örnek niteliğinde K7, çocuğunun mutfak ve sofrâ kültürünü öğrenmesi gerektiğinin altını çizmiş, bu noktada gerekli özeni gösterdiğini de paylaşmıştır. Ayrıca mutfak insanın kendisini deşarj ettiği bir mekân olarak ifade etmiştir:

Mutfak bence insanın kendini deşarj ettiği bir yer. Özellikle mesela ben kendimi geliştirip imkânım olsa, mesela pasta süslemeyi, yemek süslemeyi çok seviyorum. Sunarak vermeyi, bir insanın “aaa” demesini hani... Mesela sana bu çay değil de şu pasta, onu böyle biraz daha süsleyerek versem, senin hoşuna gitse ben çok mutlu olurum. Mutfak bence insanı her türlü stresini attığı, uğraştığı farklı bi yer. Yani diğer odada kavga ediyorsun mesela, ya da ağlıyorsun. Mutfağa girdiğin zaman bence unutuyorsun diğer odada ne yaşadığını, diye düşünüyorum. Benim için öyle yani. Ben çok severim, çocuğuma baksa biri derim, bütün gün mutfaktan çıkmam. Şey hani sen söyle adını, ben çocuğum olduğu halde çok çeşit yapmaya çalışırım. Misafire kendimi beğendirmek için falan değil, çok severim. Yani hani bir sürü çeşit çıkarmayı, çeşit çeşit severim de, biz de Hataylıyız zaten. Eşim varsa da yoksa da çocuğumla bir tepsi hazırlıyorum. Mesela Asel’e bile tabak hazırlıyorum, yemediği halde, o bilinci o sofrayı bilsin hani diye, sofraya bilinci oluşsun diye. Sofra alışkanlığımız var. Ayakta öyle geçiştirmem kesinlikle. Masaya oturturum. Bilsin masa kültürünü diye hani, sofrayı. Tabağı alıp orada yemesin. Çatalı alıp mutfakta ayakta atıştırmasin. Hem yerken herkesin bi toplanıp oturduğunu, yemeyi bilsin. Yerde de otursak bizimle oturuyor farkındaysan. Onu öğrensini isterim. (K7)

Mutfakta harcanan zaman ve bu zamanın niteliği sebebiyle kadınlardan birisi, salonun varlığına ilişkin bir soruşturmada bulunup *salonu boşuna dekore ediyoruz* diyebilmiştir. İki çocuk sahibi olan K6 için yemek vakitlerinin yanı sıra, mutfak, en çok zaman geçirilen, sosyalleşilen, misafir dostu bir mekâna işaret etmektedir:

Sadece mutfak şöyle değildir, bana göre, hazırladım, yedim içtim doydum kalktım çıkıyorum diye nitelendirildiğimiz bir bölüm değil. Tam tersine, hatta ben hep şöyle söylerim “Salonu boşuna dekore ediyoruz”. Ona harcanan masraf bence sadece mutfağa hazırlanmalı; çünkü biz sabah mutfak, öğlen mutfakta, akşam yemeği, hatta yemek sonrası oturmalar, sohbet muhabbet ki misafir geldiğinde bile... O yüzden mutfak bizim en çok vakit geçirdiğimiz bir alan. (K6)

Mutfağın basitçe yemeğin hazırlanıp evin diğer üyeleriyle, misafirlerle paylaşılması gibi romantik bir yanının ötesinde ev içerisinde stratejik hamlelere sahne olan bir mekân olarak okunması da önemlidir. Örneğin İnce’nin (2015) “kepçeyi elinde tutmaya çalışan kadınlar” (154) ifadesiyle aynı ev içerisinde beraber yaşamak zorunda olan ve aynı mutfağı kullanmak zorunda olan kadınların deyim yerindeyse *ev içindeki*

iktidar savaşı vurgulanır. Bu belki gelin-kayınvalide, gündelikçi kadın-ev sahibi kadın, belki de anne ve çocukları arasında yaşanabilir. Kadınlardan biri (K10) mutfağa girmelerine annesinin izin vermediğini söylerken gerekçe olarak ise annesinin temizlik takıntısı olduğunu söylemiştir. Şimdi kendi çocuğunun mutfağa girmesi hususunda ise annesine göre daha esnek bir tutumla yaklaşacağını, annesinde gördüğü bu katı tavrı kendisinin sürdürmeyeceğini söylemek mümkün:

Güzel ya ben mutfağı seviyorum, güzel. Eşime çocuğuma sevdiğim insanlara bir şey çıkarmak bir şey göstermek benim hoşuma gidiyor yani. Yapmayı ve sunmayı çok seviyorum. Yemek yapmayı annemden öğrendim. Annem çok güzel yemekler yapar. Hamur işini yemeği falan bilir, ama annem bana bunu yap demedi. Ben görmeyle öğrendim. Meraklıydım. Ben her şeyi merakımdan öğrendim. Yani bana biri bunu yap demedi. Ben biri yaparken onu dikkatli gözlemlerim. Ama annem bize o konuda baskı yapmazdı. Yani, öğrenin, yapın, yiyin falan demezdi; çünkü annem bizi mutfağa girdirmezdi. Çok temizlik hastasıydı. Ben de aynıyım. Oğlum girmek istese, bilmiyorum, girmedi, düşünmedi onu. Ben şu anda o tepkiyi veremem yani. Ne desem bilmiyorum. Keşke yesin diye girsin isterdim. O tepkiyi bilmiyorum ama var yine de biraz çocuklara karşı ön yargım var. Hani, pis ediyorlar diye var. Ama girmesini isterdim, ama girmiyor. Yemiyor da girmiyor da (gülerek). (K10)

Kadınlardan bir diğeri ev işlerini yapıp etme noktasında kendisini annesine benzettiğini söylemiş, fakat annesinin bu görüşe katılmayacağını eklemiştir. Sebebi sorulduğunda ise, *kültürün verdiği bir şey olarak* kız çocuklarının yeteri kadar takdir görmediği ve erkek çocuklara verilen önem ile açıklamıştır. Kendince bu durumu aileden birisiyle, örneğin kuzeniyle de paylaşmış ve teyit etmiştir:

Tabi ki benziyor. Şöyle bir, durum var. Ne kadar da anneme benzediğimi düşünsem de, annem hiçbir zaman benzediğini düşünmüyor. Bir de öyle bir durum var. Ama kayınvalidemde biz onu yaşamadık mesela. Ama annem, şey vardır ya, “kızlara hiçbir şeyi konduramazlar” böyle. Yani ben öyle düşünüyorum, benzediğini. Bir de onu anneme sormak lazım. Yani şey ya işte bizim o kültürün verdiği bir şeydi işte. Kızların hiçbir zaman övme şeysi ya da onları takdir etme şeyleri yok yani bizim orda. Ya da bizim ailede yok. Hayır, takdir ediliyoruz, edilmiyoruz değil. Ama hani yüzdeye vurursan yüzde yirmi falan takdir var, yani... Uşak, yani kendi ailem için söyledim yani genel olarak söylemiyorum; çünkü şöyle, dayımın kızıyla

konuşuyorum aynısını söylüyor. Teyzemin kızıyla da konuşuyorum aynısını söylüyor (gülerek). Yani o yüzden genel yani, bizim ailenin erkeklere verdiği şey... (K2)

Yavuz'un (2009) 25 ev kadınıyla yaptığı saha görüşmelerine dayanan “*Mutfak Kadınlara Ne İfade Eder?*” araştırmasından yola çıkarak mutfak kullanım amacına ve kimin kullandığına bağlı olarak özel bir alana karşılık gelebileceğini söylemek mümkün: “Mutfak bir tür ev alanı içinde özel alan, salonsa kamusal alan gibidir” (451). Misafirlerin ağırlandığı bir mutfak görece daha kamusal olana işaret ettiği yorumu yapılabilir. Her evin aile bireyleri arasındaki dinamiği, iş paylaşımı gibi etmenler dolayısıyla, mutfak, salonun birbirinden yalıtılmışlığı veya bu ikisi arasındaki şeffaflık daha net anlaşılabilir. Yani yukarıdaki bağlamda misafir faktörü her zaman *mutfak eşittir kamusal olan* denklemini sağlamayabilir.

Saha araştırmasında mutfak, tüm ailenin ortak bir amaç için belirli bir saatte aynı masada toplandığı bir yer olarak ifade eden kadınlar da olmuştur. Mesleği öğretmen olan K6, mutfakta ailece zaman geçirmenin değerinin altını çizmiştir. Gündelik işlerin yoğunluğuna, aile bireylerinin gün içindeki dinamiğine göre sofradaki zamanın hesabını yapan K5 de bu aktiviteyi sevdiğini belirtmiştir. Öte yandan K1, sofrayı tüm ailenin birleştiği bir yer olarak tanımlarken, kendi ailesinin sofrayı bu tanıma göre kullanmadığını, daha bireysel, kişiye göre bir sofraya düzeni anlayışı olduğunu da itiraf etmiştir:

Bir günün değerlendirilmesi, gün içinde yapılan edilenler... Hani mesela çok eskiden söylenir ya “Yemek yerken konuşmayın falan”, aslında öyle bir şey yok. Tam tersine yemek yerken sohbet edilmeli, bir şeyler paylaşılmalı; çünkü herkesin birbirinin yüzünü karşılıklı olarak görebildiği yer aslında masa. Öbür türlü oturma odasında otursak ya TV'ye bakarız ya ekrana, diğer mobil cihazlar... Ama sofrada öyle olmuyor, mutlaka hani değişik açılardan birbirimizin yüzünü görme imkânımız oluyor. Aslında bunu çocuğumuza şimdi çok uygulayabildiğimizi söyleyemem. Alışkanlık oldu, biraz da bizden mi kaynaklandı, bilmiyorum da, farkında olmadan yemek yerken çocuk masada bir şey izleme ihtiyacı hissediyor. Şimdi şu sıralar onun da önüne geçmeye çalışıyoruz. Yoksa az önce dediğimiz durum söz konusu olmuyor, yemekte muhabbet etmek, sohbet bağı kurmak... (K6)

Mutfakta ben şeyi çok severim ama masada oturup sohbeti çok severim. Uzun uzun tutmaya çalışırım çocuklarımı masada. Hatta torunum gelir, çok güzel paylaşımlarımız olur masada. Bana İngilizce öğretir masada, çok öğretmeye çalışırlar... Çok dalga geçerler benimle. Onun dışında tabi masada uzun süre kalmıyoruz. İşimizi çabuk bitirmek zorundayız şimdi. Hayat galesi olduğu için bir an önce kaldırıyorum, bir an önce çocuklar derse başlasın, ödevlerini yapsınlar, işte zaman kalsın her şeye diye... Şimdi büyüdüler herkesin evi var, ayrı. Geldiğimiz zaman muhabbeti masada yapmayı çok seviyorum, çocuklarımla. (K5)

Sofra ailenin birleştiği en mükemmel en gerekli bir yer. Genelde tek tek yeniyor. Kimi işe gidiyor, kimi geç yapıyor kimi erken yapıyor. Bir araya toplanamıyoruz. Ama dinimizde aile sofrada birleşir. Onu yapamıyoruz. Dışarıdan gelirse misafir, o zaman aynı sofrada yiyebiliyoruz. Misafir, yani kendi evlatlarımız, evlenmiş olan kız evlatlarımız gelince sofrada birleşiliyor (gülümseyerek). Öbür türlü tek tek yeniyor. (K1)

“Değeri hesaplanabilir olmayan ev işleri” derken Giard (2009:259), aslında tam da kadınlara yöneltilen soruları kastediyor. Günün menüsünü belirlemek, yarının kahvaltısı için hamuru mayalamak, tezgâhta hazır etmek, bulaşıkları yıkamak, temiz tabak çanakları uyumadan önce dolaplara yerleştirmek... Nihayetinde yeni tarifleri mutfakta ağırlamak için burayı tekrar kullanıma açmak gerekir. Bütün bunların fiziksel, düşünsel, *duygusal emek* (Hochschild’ten akt. Götze, 2013) ve zaman gerektirdiği aşikârdır:

Evet, çok zaman geçiriyorum, gidiyorum bir daha çıkmıyorum mutfaktan. Yani şu an kış olduğu için fazla soğukta şey yapmadığım için, yazın sürekli mutfaktayım. Yani bir şeyler yapmaya çalışırım. Çalışan bayan olduğum için hani ertesi güne bir şeyler neyler yapıyorum. Canım sıkılınca gidiyorum mutfakta bir şeylerle uğraşıyorum işte. Yani içerde oturmuyorum daha doğrusu... Yemek yapmayı, istekliydim annem de öğretti şey yaptı da o kadar. Kardeşlerim olduğu için mecbur yapıyordum yani. Babaannem vardı yanımızda, babam yoktu. Babaannem vardı. Ebem vardı daha doğrusu. Mecburen onlar şey yapıyorlardı annem bir yere neye gittiği zaman. Evin hani erkeği annem olmuş oluyor, çarşıya geliyor, bahçeye gidiyor, bir yere gidiyor. Mecburen evde ben varım. Evin büyük kızı da ben olduğum için, şunu yap bunu yap. İşte mesela mantı pişir, pilav pişir, şunu pişir bunu pişir. Sabah olur, kahvaltı hazırla. Öyle şeyler hazırlıyordum. Babaanne var. İki tane de kardeş var, yani... (K8)

3.2. Kültürel Aktarım Sahnesi, *Mutfak*

Yemeğin yapılma aşamalarının, tadının, kokusunun, bulaşığının, temizliğinin hafızalara kaydedildiği bir mekân olarak mutfağa bakmak önemlidir. Saha çalışmasında kadınların verdiği cevaplardan elde edilen izlenimlere göre çoğu mutfak ve ev işleri, bilgisi hakkında olumlu yönde konuşmuşlardır. Şikâyet edilen noktalar belki de zamanın yetmemesi, yorgunluk, diğer odaların veya mutfakın ihmal edilmesi gibi durumlar olmuştur. Bütün bunların yanında mutfakın işlevsel yanına, her evin kendi dinamiğini inşa ettiğini düşünürsek, mutfakın kültürel aktarımında rol oynadığı bir gerçektir. Özdemir'e (2018) göre kültür: "Öncelikle insan ve doğa etkileşiminin ürünü" (13). Olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımdan yola çıkarak yemek ve mutfak kültürü bağlamında, örneğin kışlıkların ne kadar süre önce hazırlanması gerektiği, gıdaların en iyi muhafaza biçimi gibi stratejiler gözlem ve sözel ifadeyle öğrenilmiştir. Saha notları da bu durumu destekler niteliktedir. Ayrıca Giard (2009), gözlem yoluyla öğrenme hakkında güzel bir ifadeye sahiptir:

"Çocuk, annesinin hareketlerine bakar onları gözlemler, yoğuran ellerin gücüne hayran kalır; annenin bardağının içinde yukarı çıkan maya topağının gizemi onu büyüler; tart kalıbının kenarlarından taşan hamuru çevik bir biçimde temizleyen küçük bıçağın ustalığını sessizce takdir eder; basit işler... Yapmayı öğrenir" (229).

Bachelard (2002:65), çocukluk döneminin geçtiği evler incelendiğinde "mutfak rüyalarını" (dreams of the kitchen), "uzak bir geçmişteki rüyaları" keşfederiz demiştir. Devamında ise ekler: Bu çocukluk zamanlarıyla ilişkilenen evde "kadının eteğine dolanan kişi"nin ne kadar mutlu olabileceğine işaret eder. Bir bakıma çocuğun mutfakta zaman geçirmesinin onun düşünsel, duygusal anlamda gelişimi açısından ne kadar önemli olduğu üzerinde durur. Bu iddiaya açıklık getirirken ise mutfakın başrolüne kadını yerleştirmeden edemediğini de belirtmek gerekir.

Görüşmeler esnasında çoğu kadının gözlemleyerek öğrendim demesinin sebebini Bachelard'ın sözlerinden hareketle yeniden anlamlandırmak mümkün. Evde anne, büyükanne figürünün sadece mutfakla kalmayıp diğer ev işlerini de kotarmasıyla tanımlanmış bir zaman dilimi içerisinde gördüklerini belleğine işleyen özneler olarak çocuklar, torunlar:

Ben yemek yapmayı anneme bakarak öğrendim tabi. Annem mesela, ne yapıyor, tencereye önce yağını koyuyor, sıralıyor. Çok çeşit de olmazdı o zaman: patates, patlıcan yemek olarak; çorba, fazla çeşit yok. Manti deriz bizim yöresel mantımız falan, onları yapardık. Ama annem işte baktık ne yapıyor, mutfakta gözlemlerdim. Yağını koyuyor, soğanını kavuruyor, salçasını... Yemeğini yapıyor. Gözlemleyerek öğrendim. Annem işte birinde suyu çok olduysa “Bir dahaki sefere az koy kızım” diyerek... Annemizden öğrendik yani biz mutfağı. Sonra da geliştirdik kendimizi. İnternette olsun, birilerinin evinde “Aa bunu nasıl yapıyorsun tarifini alabilir miyim” bu şekilde. İnternet işi kolaylaştırdı diyebilirim yani. Çok kolaylaştırdı. Şimdi herkes interneti açıyor yemek yapmaya. Bakıyor öğreniyor yani. Ama biz göz kararı yapmayı çok severiz. El ölçümüz, damak tadımız neyse o şekilde yaptık. İnternette her şey ölçülü. Ona da uymak çok zor bize göre. Gençler seviyor ama bizler göz yordamı, el kararı, alabildiğince... O şekilde yapmaya devam ediyoruz hayatımızda. (K5)

Bizim evimiz çok kalabalıktı. Eskiden böyle çok masa falan yoktu, bizim çocukluğumuzda. Ondan sonra bir sini kurulurdu, kocaman sofralar serilirdi. En azından 20 kişi 15 kişi oturuyordu. Babaannemiz vardı. Evin en büyüğü olduğu için o da çok sevilen biriydi. Köyden gelenler, yolda kalanlar, askerden gelenler, köyüne gidemeyenler hep bizim evde kalırdı mesela. Babaannemiz büyüktü, köylüler hep bilirdi. Bizim soframız hep açıktı. Hep bir yemek pişerdi bizim o evde. Ben de severdim, bakardım anam rahmetlik yaparken. Belirli bir süre sonra zaten hem evin erkeğiymi hem kadınıydı. O giderdi mesela, o gün ne pişecek, ben kendimce hemen uydurur yapardım. Ama kendimden de bir şeyler katardım. Daha halen bir şeyler uydururum, bir şeyler korum, bir şeyler yaparım, bir değişik bişeyler çıkarırım. (K4)

Gün içerisinde bitip tükenmeyen bir dizi ev işi ve bu döngüyü saha çalışmasında cümlelere döken kadınlar... Kimi özenli bir anlatım tercih ederken, kimi de bazen yüklemeleri eksik, özneleri dağınık cümleler kullanmışlardır. Bu bağlamda ev işlerini Giard'ın (2009) ifadesine başvurarak *eylem kesitleri* olarak okumak mümkün. Çünkü sahadan toplanan cevapların içeriğine göre düşüncecek olursak, örneğin toz almanın yemek hazırlama işini; karın doyurmanın ise buzdolabı düzeni işini kestiği anlar vardır:

“Mutfakların derinliklerinde yemek yapma ile ilgili alışkanlık, tutum ve pratikleri hiç bitmeyen bir kumaş gibi dokuyan binlerce defa birbirine eklenmiş bu eylem kesitlerini anlatmak...” (238).

Çocuklarına yemek yapma gibi temel bir eylemi öğretme gayretinde olan bir kadın, K2, görüşme esnasında çocuklarının kendi karınlarını gayet doyurabildiklerini, bulaşık makinesini doldurup, sonra temizleri yerleştirdiklerini anlatmıştır. Bunun hem bir ebeveyn, hem de ileride kendi evini kuracak olan çocuk açısından önemi söz konusudur. Doğup büyüdüğü ailesinde erkek kardeşlerine tanınan ayrıcalığın altınız çizerken K2, kendi ailesinde böyle bir duruma mahal vermediğini açıkça söylemiştir. Dolayısıyla bu noktada bir anne olarak kadının rolü, ailesinde maruz kaldığı eril düzeni yıkıma uğratması olmuştur.

Mesela Efe okuldan gelince yemek yoksa kendisi yapabilir. Bir tostunu yapabilir, yumurtasını çakabilir. Sucuk pişirebilir. Yani basit şeyler yaptırıyorum. Ondan sonra mutfak haricinde de genel şeylerini yapmalarını istiyorum. Efe çok seviyor, evet bu oğlum çok seviyor. Büyük oğlum çalıştığı için, yani gelir ama ben hiçbir zaman onun sofrasını hazırlamam. Kendisi hazırlar, sonra kaldırır makineye yerleştirir. Yerleştiremese de söyler. “Anne yerleştiremedim” der. Öyle yani. Baktı yemek sevmiyorsa kendisi hazırlar işte. Ekmek arası bir şeyler yer. Yani severler. Öyle hani illa yemek olacak, illa bunlar olacak diye bir kaide yok yani. (K2)

Gündelik hayatın dinamiği üzerine yazan ve düşünen birisi olan Guy Thuillier: "Eylemlerin bir hayatı ve bir ölümü vardır" demiştir. (akt. Giard, 2009:242). Eylemlerin ölümlü olmasıyla ilgili olarak bu çalışma bağlamında düşünüldüğünde birkaç nesil sonra mutfak bilgisinin, evle ilişkili yapıp etmelerinden doğan alışkanlıkların sürekliliği sekteye uğrayabilir. Yapılan görüşmelerde çoğu kadının annelerinden farklı bir mutfak kullanımına sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanında bazısı (K5) kendisini annesine göre daha temiz, düzenli olarak ifade etmiştir. Annesinin dönemine göre şimdinin daha modern imkânlarla sahip olduğuna vurgu yaparak, maddi yeterliliğe göre yorum yapan da olmuştur (K1):

Benim annem ev temizliğinden evin düzeninden ziyade bahçeli evimiz olduğu için bahçeyle çok uğraşır. Dışarının temizliği annem için çok önemli. O yapraklar temizlenecek, bahçe düzenini oluşturacak. İşte bahçede ekeceği dikeceği şeyleri, sulama yapacak, ondan sonra içeri kahvaltıya girerdi. O zamana kadar tabi biz

büyüdükten sonra, aklımız erince işleri tamamladık. Yani annem gelene kadar çayımız kahvaltımızı falan hazırlarız. Annem ondan sonra içeri gelirdi. Dışarı sorumluluğu olduğu için. Biz içerde kahvaltı hazırlama, yatakları toplama gibi işlerimizi yapardık. Annem gelirdi... Ama annemle aynı olduğunu düşünmüyorum, ben biraz daha kendimi şöyle düzen bazında ve hijyen bazında biraz daha iyi olduğumu düşünüyorum. O da tabi annemin öğrettikleri. Tabi o da severdi temizliği titizliği ama yetişemezdi yani. Her yere yetişemezdi. Yedi tane çocuk, düşünsene yani, nasıl yetişsin her tarafa. Dışarı işi falan. Ama düzenli olmayınca o da şey yapardı “Bunlar iyi olmamış hadi bu yataklar iyi kayılmamış, yakın yeniden kayacağız”. O şekildeydi. Ama ben annemden biraz daha ileri olduğumu düşünüyorum yani, hijyen ve düzen konusunda. (K5)

Tezgâh diye bir şey yoktu annemin mutfağında, hep yerdeydi. Raflarda dururdu tabaklar. Tezgâh yoktu. Musluk yoktu. Leğenlerde falan, yerde yapılırdı. Şu anda her şey modern. Çok şükür. Farklar var. (K1)

Saha çalışması öncesinde şüphesiz belirli ön kabuller veya toplanacak verilerin niteliğine dair belirli tahminler yürütülmektedir. Temelde kadınların bellek aktarımının rolünün incelendiği bu çalışmada kadınlardan birisi, evlenmeden önceki hayatında babasının etkisini daha çok hissettiğinden görüşme sırasında babasını ön plana çıkararak anlatmıştır. Gerekçesi ise annesinin babasıyla evlendiğinde küçük yaşta olması ve annesinin ev ve çocuk bakımı konusunda -belki de henüz- yetkin olmayışıdır. Öte yandan kendisinin de çocuklarına öğretmekte, *aşulamakta* olduğu bir dizi pratik de mevcuttur:

O konuda babam en büyük şeydi benim için. Babam büyükmüş annemden. Çok küçük almış annemi. O yüzden annem bak çok becerikli bir kadındı. Her şeyi dört dörtlük yapardı. Ama eğitim konusunda babamdan çok eğitim aldım ben. Her konuda babam eğitici ve öğreticiydi. Dinine de düşkün bir insandı babam. Dedem hocaymış. Böyle dini eğitimler olsun, başka eğitimler olsun, hep babam verirdi bize. Hastalanınca babam kalkar ilaçlarımızı verirdi. Annemden çok babam ilgilenirdi. Ama annem ev işi konusunda çok iyiydi. Yemekleri çok lezzetli olurdu. Böyle kış katıklarımı, ne bileyim aklına ne gelirse. Bu işlerde çok iyiydi. Ama çocuklarına karşı eğitici bir şeyini ben annemin görmedim açıkçası. Öğrenmedim yani. Hep babam söylerdi bize. Uyarırdı, bi yanlışımız olsun, bi hatamız olsun. Karşısına alır mesela, söyleyemeyeceği şeyleri de, ergenlik dönemimiz falan, annemi karşısına alıp konuşmuş bak. Biz o şekilde mesela eğitim gördük. Öyleydi. Ben babamı her

zaman yani o konuda çok takdir ediyorum. Halen de unutamıyorum. İkisi de vefat etti. Allah rahmet eylesin, annem de babam da. Babam aklımdan hiç çıkmaz yani. Bu eğitimi. Şimdi düşünüyorum da. Ben bazen bazı hareketlerime kızdığı zaman kızardım. Diyorum ki hep “Altın gibi sözleri varmış adamcağızın” diyorum. Keşke tutsaydım diyorum çoğu lafını diyorum. Şimdi ben de çocuklarıma aşulamaya çalışıyorum. Aşıladım yani. Tutarlarsa inşallah. Çoğu da tutuyor. Allah razı olsun da ikisi de tutuyor da. Diyorum “Bak zaman gelecek siz de anne baba olduğunuzda bunları hatırlayacaksınız. “Annem böyle diyordu diyeceksiniz” diyorum; çünkü ben söylüyorum. Babam böyle diyordu bana, annem böyle diyordu bana diyorum. (K3)

Yemek yapmayı nasıl öğrendiniz sorusuna farklı bir cevap veren kadınlar da olmuştur. Bunlardan K2, annesinden de bir şeyler öğrendiğini fakat en çok kayınvalidesinin mutfak bilgisi konusunda daha donanımlı olduğunu ve güzel yemek yaptığını söylemişti. Bu bağlamda genel anlamda geleneksel bilgi aktarımının anneden ziyade evlendikten sonra akrabalık bağı kurulan kayınvalide rolündeki kişi üzerinden de sürdürüldüğü söylenebilir. Elbette annenin etkisi yadsınamaz, fakat annenin sunduğu katkılara önemli bir ek olarak bir başka kadının dokunuşu önemli olmuştur:

Ya açıkçası annemden öğrendim. Şey var öğrenme değil de, göz aşinalığı var. Ama esas ben yemeği kayınvalidemden öğrendim; çünkü kayınvalidem harika yemek yapıyor. Birazcık olsun ona yaklaştığıma inanıyorum; çünkü kayınvalidem de diyor... Esas kayınvalidem... Damak zevkimi bile değiştirdim ben evlendikten sonra, kayınvalidemden dolayı. (K2)

Mutfak bilgisinin sadece aile bireyleri tarafından, örneğin anne, baba, kardeşler gibi, çocuklara aktarıldığını düşünmek, eksik bir düşünce olabilir. Yakın çevreden kişilerinde çocuğun toplumsal ve kültürel anlamda gelişimine katkısı göz ardı edilemez. Görüşme sırasında K6, çocukluk dönemlerinden özlemlerle bahsederken, örneğin yemek yapma konusunda hala ve babaannesini gözlemlediğini eklemiştir. Dolayısıyla mutfak ve ev işleri bilgisinin aktarımında kişiler değişse de, cinsiyet yine kadındır:

“Geleneksel kültür bağlamında topluluğun ortak mirasını meydana getiren geleneksel bilgi ve deneyim belleği bireylerin merak ve becerileri ölçüsünde paylaşılarak yaşatılır” (Özdemir, 2018:9).

Biz anne baba kardeşler bir evde beraberdik ama öbür türlü babaannemizin evi bize çok yakındı. Sanki hep beraber yaşıyor gibiydik. Evleri bize yakın olduğu için. O yüzden babaannemi, halamı büyüklerimi o şekilde gözlemleme fırsatı çok oldu. Köy ortamında yetiştiğimiz, büyüdüğümüz için yapılan kış hazırlıkları, yazın yapılan hazırlıklar, ya da bahçenin hasat edilmesi ve benzeri şeylere çok şahit olduk ve içinde de bulduk. İyi ki de bulunmuşuz diyorum. Şimdiki mutfak deneyimimizde bunların da etkisi var aslında. Farkında olmadan hani izleyerek aslında bir şeyleri öğrenmişiz. Hiçbir zaman mesela annem “Gel şu yemek şöyle yapılıyor” diye bizzat öyle öğrenmedik ama biraz da kendi merakımızın getirmiş olduğu etkiyle... Gerçekten ilgi duymanın da etkisi var bu konuda. Yoksa mesela yemeğe konulan malzemelerin sırasını falan özellikle ezberlemiş değiliz. (K6)

5. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Gündelik yaşamımızda bugün her ne kadar teknolojinin gelişmesi, bilgiye erişilebilirlik söz konusu olsa da geleneksel bilgi veya deneyimlerin çıktılardan faydalanılmaktadır. Çok da uzağa gitmeden, aile içerisinde bu bilgi aktarımının örneklerine rastlamak mümkündür. Genellikle kadınlar üzerinden gerçekleştiğini düşündüğümüz aktarım meselesinde ilkin annelerimiz, kız kardeşlerimiz, babaannelerimiz gibi figürler akla gelir. Tabii ki erkeklerin de katkıda bulunduğu bağlam ve durumlar söz konusudur; ancak yöntem bölümüne vurgulandığı gibi bu tez kapsamında kadınlar değerlendirmeye alınmıştır

Alan araştırması ile veri toplanan bu tezde, kadınlarla görüşme yapıldığından, kültürel aktarım mevzusunun yanı sıra, kadınlara ilişkin görülen bir dizi kavram ve tartışmalara da yer verilmiştir. Bu sebeple tezin akışında kadın bölümüne yer verilmiştir. Kadına toplumsal olarak verilen annelik rolü ekseninde, anneden çocuğa kültürel aktarımın sürekli gerçekleştiği görülmüştür. Sahadan elde edilen veriler de bu sürekliliği desteklemiştir. Bazı kadınlar annesinden, halasından, kayınvalidesinden öğrendiği bilgileri şimdiye, günümüze taşımış ve gündelik hayatında kullanmaktadır. Bazı kadınlar ise erkek çocuklarına evle ilgili işleri öğretmekte özen gösterdiğini belirtmiştir. Dolayısıyla bu çocuklar gelecekte bir birey olarak yaşamına devam edeceği düşünülürse, anne etkisiyle şekillenen belleği her zaman onunla beraber olacaktır. Öte yandan kadın-erkek işi adlandırması yapmayıp, toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı bir birey tahayyülüne hizmet edebilecektir.

Kadının kamusal alanda görünürlüğü meselesini etkileyen bir faktör olarak, kadının ev ve mutfak işleriyle olan meşguliyetini yeniden gözden geçirmek gerekmektedir. Saha görüşmelerinde çoğu kadın evin diğer işlerinden artan zamanı örneğin, mutfağın temizliğinde kullanmak üzere yeniden yönetiyor. Dolayısıyla hem fiziksel hem zihinsel hem de Hochschild'e referansla *duygusal emek* (akt. Götze, 2013) açığa çıkıyor.

Alan çalışmasında evlendikten sonra, aile yanındaki hayatına göre daha rahat bir yaşam sürdürdüğünü belirten kadın(lar) da olmuştur. Yani evlenmeden önceki hayatında aile bireyleri tarafından kısıtlanan kız çocukları ve birçok konuda öncelik, ayrıcalık tanınan erkek çocukları düşünüldüğünde, söz konusu "rahatlık" anlaşılabilir. Bu noktada artık eş ve çocuklarıyla yaşamaya başlayan kadının, hatta eşinin, bu aile içerisinde görülen veya

görülmeleyen bir dizi sınırlılıklara tabi olduğu söylenebilir. Nitekim zamanın ve mekânın yönetimi, bunların yeniden tanımlanması gerektiği yeni bir aile tasavvuru söz konusudur.

Bellek çalışmaları veya hatırlama, unutma üzerine yazılmış temel metinler düşünöldüğünde belleğin toplumsal yanının kuvvetine dair işaretler buluruz. Bu tez bağlamında kadınlar düşünöldüğünde ise birden fazla olay ve kişi ile örölmüş bilgi ve bilginin aktarımı söz konusudur. Kadınların genelde ev ile ilgili işlerde (temizlik, düzen gibi), özelde ise mutfak bilgisi ve deneyiminde ailedeki diğer kadınlardan etkilendikleri gözlemlenmiştir. Hatta kadınlar arasında söz konusu etkileşimden doğan bu birikimi kendi çocuklarına da öğretmek veya aşılacak konusunda ısrarcı olanlar vardır.

Alanda kadınların evlerine gitmek, mutfaklarına girmek bir nevi özel alanlarına katılmak demektir. Basitçe yemeğin hazırlanıp yenildiği bir mekân olmaktan çıkan mutfak, zamanın sıra dışı bir biçimde yönetildiği bir yerdi. Tezgâhta yarının veya haftanın yemeği için yerini almış olan hazırlıklar, gündelik yaşamın düzenlenişinde önem arz etmektedir. Bu noktada kadın ise eyleyen kişi olarak başrolde yer almıştır. Bütün bu olan biteni seyreden çocuk veya çocuklar evdeki günlük akışın başarılı birer gözlemcileri olmaktadır. Bu gözlemin yanı sıra kadınlar çocuklarına evle ilgili, yaşamın organizasyonu ile ilgili bir dizi deneyim ve bilgiyi aktarmak konusunda hassasiyet göstermişlerdir.

Gündelik hayatımızda temel ihtiyaçların giderilmesi yani karın doyurma amacıyla başlayan mutfak hikâyesi söz konusudur. Araştırma göstermiştir ki sadece beslenme odaklı bir mutfak tasavvurundan ziyade buna bağlı olarak gelişen ve evin bütününe yayılan bir dizi iş vardır. Günlük, haftalık veya aylık olarak planlanan veya (kadınlara göre) planlanması gereken düzen, temizlik, kışlık/yazlık yiyecek hazırlığı gibi şeyler. Kimi zaman mutfak işleri öylesine baskın olmaktadır ki, diğer işlere esasında evin kendisine sıra zor gelir. Yani fiziksel bir çabanın yanında zihinsel ve duygusal bir çaba, belki bu yoğunluğa meydan okuma vardır.

Kadınlar arasında geleneksel bilginin aktarıldığı yönündeki iddia araştırma sürecinde gelişen çeşitli konulara temas ile desteklenmiştir. Annelik konusunda örneğin, ebeveynleri tarafından nasıl yetiştirildiğini önemseyip, kendi çocuklarını da benzer yollardan etkilemek isteyen, etkileyen kadınlar vardır. Bu tezde kamusal ve özel tartışması olarak ele alınan evin içerisi ve dışarısı meselesi de önemli olmuştur. Bu bağlamda ise gençliğinde ailesi tarafından dışarı çıkmak, gezmek vesaire bakımından

kısıtlanan kadınlar, kendi çocuklarını görece özgür yetiştirmeye özen göstermektedirler. Bunlar araştırmanın önemli sonuçları arasındadır.

Bahsedilen feminist tartışmaların yanında tezin temel argümanını oluşturan meselede, geleneksel bilgi aktarımı hususunda durum farklı olmuştur. Kadınlardan bazıları annesinin veya ailesindeki diğer kadınların mutfak pratiklerini kendi yaşamında uygulamadığını belirtmiştir. Bu noktada yaşam şartlarının değişmesi ve gelişmesi önemli bir etmen olabilir; fakat sahadaki kadınlar kendilerini birkaç kuşak ilerdeki kadınlardan görece daha “yeterli, hijyenik, düzenli” görmüşlerdir.

Araştırma sonucunda her kadının ev ile mutfak konusundaki pratikleri benzeşse de temelde özgün yanları olduğu söylenebilir. Çocuklarına gündelik yaşamın sürdürülmesi ile ilgili çeşitli konularda bilgi aktarımına özen gösteren annelerle karşılaşmıştır. Buna yemek yapmakla başlayan ve ev temizliğine dek uzanan bir dizi eylem eklenebilir. Annelerinden veya ailedeki diğer kadınlardan öğrendikleri bilgileri (eve veya mutfak işlerine dair) muhafaza etmeye özen gösteren kadınlar, bu bilgi stoğuna zaman zaman değer atfetmişlerdir. Bu değer doğrultusunda aslında “annem şöyle yapardı, şunu yedik, hiç unutmam” gibi ifadelerin anlaşılması güç olmasa gerektir.

Sonuç itibariyle bu tez çalışmasında toplumda geleneksel bilginin aktarımında kadının rolü netleşmiş olup bu aktarımın nasıl gerçekleştiği incelenmeye çalışılmıştır. Bir bakıma bellekte muhafaza edilen bilgi ve deneyimlerin mutfak belleği oluşturmadaki etkisi de sorgulanmıştır. Mutfak fiziksel olarak belirli sınırları olan bir alanı işgal etse de mutfakla ilgili meşguliyetler evin bütününden ayrı düşünülemez nitelikte olmuştur. Kadınlar sınırlı bir alana yani mutfaka ilişkin sonsuz deneyimlerini içeren bir birikime sahiptirler. Söz konusu bellek birikimi noktasında da hem aktaran hem de aktarılan kişi olmaktadır. Öyle ki ev içerisinde mutfak bilgisi ve aktarımı konusuna hakim olan kadın figürü düşünüldüğünde konunun aktarım konusunda önemli bir yerde durması anlaşılabilir olmuştur.

KAYNAKÇA

- Acar-Savran, G. (2011). Özel/Kamusal, Yerel/Evrensel: İkilikleri Aşan Bir Feminizme Doğru. *Praksis* 8. ss. 255-306. <http://www.praksis.org/tumsayilar/sayi-8-sinif-tartismalari/>
- Akgül, Ç. (2011) “Eskiye Zaman”ın Kadın Belleğinde Eskitemediği Mekânlar: Ayla Kutlu ve Mekân İlişkisi Analizi” *Fe Dergi* 3, no. 1, 95-107.
- Alkan, A. (2020). *Cins Cins Mekân*. A. Alkan (der.). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Altınay, A. G. (2014). “Kimin Kadınları: Müslümanlaştırılmış Ermeni Kadınlar Üzerinden Aile-Millet-Kadınlar” *Başka Bir Aile Anlayışı Mümkün Mü?* N. Boztekin (Ed.) içinde. (s. 240-250). İstanbul: Heinrich Böll Stiftung. https://tr.boell.org/sites/default/files/baska_bir_aile_anlayisi_mumkun_mu.pdf
- Arendt, H. (1994). *İnsanlık Durumu*. (Çev. B. S. Şener). (1.Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arslantürk, A. (2013). *Henri Bergson’un Bellek Anlayışı ve Çağdaş Psikolojideki Yeri*. Erciyes Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- Assmann, J. (2015). *Kültürel Bellek- Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*, (çev. A. Tekin). İstanbul: Ayrıntı.
- Augé, M. (2021). *Unutma Biçimleri*. (çev. M. Sert). 4. Baskı. Yapı Kredi Yayınları.
- Bachelard, G. (2002). “Indeterminate Earthen Matter” (Ed. José Corti, 1947). *Earth and Reveries of Will, An Essay on the Imagination of Matter*. pp. 56-80, The Dallas Institute Publications.
- Badinter, E. (2011). *Kadınlık Mı Annelik Mi?* (Çev. A. Ekmekci). İstanbul: İletişim.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.
- Bektaş Ata, L. (2020). “Anneler Ne Yapar, Kızları Ne İster? İki Nesil Kadın Anlatılarında Bir Gecekondu Mahallesi” *Fe Dergi* 12, no. 2 , 74-87. URL: http://cins.ankara.edu.tr/24_6.pdf
- Benveniste, E. (1977). *Levi-Strauss Üstüne*. Sayı 28-29. *Yapısalcılık Özel Sayısı*. *Birikim*. 58-72. <https://birikimdergisi.com/dergiler/70-lerin-birikimi/2/sayi-28-29/1602>
- Bergson, H. (2007). *Madde ve Bellek-Beden –Tin İlişkisi Üzerine Deneme*, (Çev. I. Ergüden). Ankara: Dost.
- Berktaş, F. (2010). *Tarihin Cinsiyeti*. İstanbul: Metis.
- Beşirli, H. (2010). *Yemek, Kültür ve Kimlik*, *Milli Folklor*, Yıl:22, Sayı:87, s. 159-169.

- Binion, G. (1991). On Women, Marriage, Family, and the Traditions of Political Thought [Review of *Justice, Gender and the Family; The Sexual Contract*, by S. M. Okin & C. Pateman]. *Law & Society Review*, 25(2), 445-461. <https://doi.org/10.2307/3053806>
- Birkalan-Gedik, H. (2010). "İçindedir Ötekilik Halleri: Festival ve Mit Arasında İmbros'da Hatırlamak ve Unutmak", *Folklor/Edebiyat*, C.16, sayı:62, s. 7-28.
- Bloch, M. (2020). Toplumsal Hafıza, Gelenek ve Adet: Yeni Çıkan Bir Kitap Hakkında. Olick, J. K. Vinitzky, V. Levy, D. (Ed). (çev. Z. Can vd.). *Kolektif Hafıza Kitabı*. (1. Baskı, s.163-169) içinde. Ankara: Dipnot Yayıncılık. (2011).
- Bora, A. (2010). Kadınların Sınıfı. (3. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, A. (2020). Rüyası Ömrümüzün Çünkü Eşyaya Siner. A. Alkan (der.) *Cins Cins Mekân* (s.63-75) içinde. 4. Basım. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Collin, F. & Laborie, F. (2015). "Anelik" Eleştirel Feminizm Sözlüğü içinde. (Çev. G. Acar Savran). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Connerton, P. (2019). Toplumlar Nasıl Anımsar? (Çev. A. Şenel). İstanbul: Ayrıntı.
- Coser, L. (1992). Introduction. In Coser, L. (ed.) *On Collective Memory* (pp. 1-34). Chicago: University of Chicago Press.
- Counihan, C. M. (2005), "Food and Gender: Identity and Power", (Ed. C. M. Counihan, S. L. Kaplan), *Food and Gender: Identity and Power*, s.1-9, Harwood Academic Publishers, Amsterdam.
- Creswell, J. W. (2013). Nitel Araştırma yöntemleri. M. Bütün ve SB Demir, Çev.(Eds.). İstanbul: Siyasal Kitabevi.
- Çelik, F. (2022). Tarihyazımı, Hafıza, Aidiyet: Sözlü Tarih Yöntemi ve Türkiye'de Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme. *Medeniyet Araştırmaları Dergisi, Journal of Civilization Studies*. Volume 7, Issue 1, 34-47.
- Çiçekli, A. (2019). "Evinin Hanımı Çocuklarının Anası" Olan Kadının Kamusal Alan Mücadelesi. *Social Sciences Research Journal*, Vol. 8, Issue 1, 1-14. <https://dergipark.org.tr/pub/ssrj/issue/43336/510311>
- Davidoff, L. (2021). Ömür Boyu Esaret: Viktorya ve Edward Dönemlerinde İngiltere'de Hizmetçi ve Evli Kadın. A. Durakbaşa (Haz.) (Çev. S. Somuncuoğlu). *Feminist Tarihyazımında Sınıf ve Cinsiyet* (5. Baskı, s.111-142) içinde. İletişim Yayınları. (1995).
- De Certeau, M. Giard L. Mayol, P. (2009). *Gündelik Hayatın Keşfi II, Konut, Mutfak İşleri* (L. A. Özcan, Çev.). Dost Kitabevi.
- Donovan, J. (2014). *Feminist Teori*. (Çev: A. Bora, M. A. Gevrek, F. Sayılan). 8. Baskı İstanbul: İletişim Yayınları.
- Douglas, M. (1972) "Deciphering a Meal" *Daedalus*, Winter, 1972, Vol. 101, No. 1, *Myth, Symbol, and Culture* (Winter), pp. 61-81.

- Emerson, R. M. vd. (2008). Bütün Yönleriyle Alan Çalışması Etnografik alan Notları Yazımı. (Çev. A. E. Koca). Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Fetterman, D. M. (2010). Ethnography: Step-by-Step. (3rd ed.) Applied Social Research Methods Series. volume 17. SAGE Publications, Los Angeles.
- Geçgin, E. (2021). Mekân olarak Mutfağın Sosyal kullanımı ve Mutfak Pratikleri: Ankara Örneği. Ankara Üniversitesi DTDF Dergisi, 61 (2), 1162-1198. <https://dergipark.org.tr/pub/dtcfdergisi/issue/66852>
- Geertz, C. (1973). The Interpretation of Cultures. NY: Basic Books.
- Geertz, C. (2001). Gerçeğin Ardından: Bir Antropoloğun Gözünden İki İslam Ülkesinin Son Kırk Yılı. (Çev. U. Türkmen). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Geertz, C. (2010). Kültürlerin Yorumlanması, (Çev. H. Gür). Ankara: Dost.
- Gilmore, D. (1999). Manhood in the Making: Cultural Concepts of Masculinity. New Haven: Yale University Press.
- Goode, J. (2005). "Yemek" (Çev. F. Mormenekşe), Milli Folklor, Yıl:17, Sayı:67, s.172-177. <https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=67&Sayfa=169>
- Goody, J. (2020). Sözlü ve Yazılı Geleneklerde Hafıza. Olick, J. K. Vinitzky, V. Levy, D. (Ed). (çev. Z. Can vd.). *Kolektif Hafıza Kitabı*. (1. Baskı, s.277-281) içinde. Ankara: Dipnot Yayıncılık. (2011).
- Gökmen, G. P. (2009). Bellek ve Mekân ilişkisi Üzerine Bir Model Önerisi. İTÜ Dergisi/a, Mimarlık, Planlama, Tasarım Sayı:8, Cilt:2, 145-155.
- Göle, N. (2019). Modern Mahrem, Medeniyet ve Örtünme. İstanbul: Metis Yayınları.
- Götz, I. (2013). Encountering Arlie Hochschild's Concept of "Emotional Labor" in Gendered Work Cultures: Ethnographic Approaches in the Sociology of Emotions and in European Ethnology. https://www.ekwee.uni-muenchen.de/vkee_download/g__tz/hochschild_goetz_-druckversion.pdf
- Gültekin, T. & Selimoğlu, E. (2021). Atalarımızın Yemek Yeme Kültürünün Günümüz Alışkanlıklarına Etkisi. T. Gültekin & M. Kaplan (Ed.), *Biyolojik ve Kültürel Antropolojik Boyutlarıyla Beslenme* (s.1-18) içinde. Nobel.
- Halbwachs, M. (1992). On Collective Memory. Chicago: University of Chicago Press.
- Halbwachs, M. (2017). Kolektif Hafıza. (Çev. B. Barış). Ankara: Heretik.
- Harmanşah, R. ve Nahya, Z. N. (2022). Etnografik Hikâyeler: Türkiye'de Alan Araştırması Deneyimleri. (3. Basım) İstanbul: Metis.
- Hendrich, B. (2011). Mario Levi ve Mıgırđıç Margosyan'da Yemek Hatırlama ve Hatırlama Yemekleri. L. Neyzi (Ed.), *Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye'de Bellek Çalışmaları* (s.91-120) içinde. İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnce Güney, Y. (2020). Konutta Mekânsal Organizasyon ve Toplumsal Cinsiyet: Yirminci Yüzyıl Ankara Apartmanları. A. Alkan (der.) *Cins Cins Mekân* (s.102-135) içinde. İstanbul: Varlık Yayınları.

- İnce, Ş. (2014). Toplumsal ve Kültürel Dönüşümlerin Gündelik Hayata Yansımaları: 2000'lerde Türkiye'nin Mutfağı. Ankara Üniversitesi, Gazetecilik Anabilim Dalı, Doktora Tezi.
- İnce, Ş. (2015). İki Kadın Bir Mutfak: Kadınlararası İktidar İlişkileri. Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi. 2(2): 135-156. DOI: <https://doi.org/10.17572/mj2015.2.135156>
- Kandiyoti, D. (2021). Ataerkil Pazarlık. Feminist Bellek içinde. 05.01.2021. <https://feministbellek.org/ataerkil-pazarlik/>
- Kaplan, M. (2003). “Kendini İnceleyen Kadınlar” Kadın Çalışmaları Üzerine Antropolojik Bir Araştırma. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Halkbilim (Etnoloji) Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.
- Kartarı, A. (2017). Nitel Düşünce ve Etnografi: Etnografik Yönteme Düşünsel Bir Yaklaşım. Moment Dergi Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi 4/1, 207-220. DOI:<https://doi.org/10.17572/mj2017.1.207220>
- Lamoureux, D. (2015). “Kamusal/Özel” Hırata, H. (Haz.) (Çev. G. Acar Savran) *Eleştirel Feminizm Sözlüğü* içinde. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Lefebvre, H. (2014). Mekânın Üretimi (Çev. I. Ergüden), İstanbul: Sel Yayınları
- Lefebvre, H. (2017). Ritimanaliz: Mekân, Zaman ve Gündelik Hayat. (Çev. A.L. Batur). 1.Baskı. İstanbul: Sel.
- Levi, A. S. (2011). Hafızanın “Dayanılmaz hafifliği”: Arşivler ve Müzelerde Türk Yahudi Kadını. L. Neyzi (Ed), *Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye’de Bellek Çalışmaları* (s.121-150) içinde. İş Bankası Kültür Yayınları.
- Mathieu, N. C. (2015). “Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet” Hırata, H. (Haz.). (Çev. G. Acar Savran) *Eleştirel Feminizm Sözlüğü* içinde. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Miller, T. (2005). Making Sense of Motherhood, A Narrative Approach. Cambridge University Press.
- Münisoğlu, H. (2017). *Kültürel Bellek Bağlamında İmrozlu Kimliği Üzerine Etnografik Bir İnceleme*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Halkbilim Anabilim Dalı. Doktora Tezi.
- Nora, P. (2006). Hafıza Mekânları. (çev. M. Emin Özcan). Ankara: Dost.
- Olick, J. K. (2014). “Kolektif Bellek: İki Farklı Kültür”, Moment Dergi, 1(2), (çev. M. üneşdoğan), s. 175-211.
- Olick, J. K. vd. (2020). Kolektif Hafıza Kitabı. (çev. Z. Can vd.). Ankara: Dipnot Yayıncılık.
- Öğüt Eker, G. (2018). “Farklı Görme Biçimiyle Modern Dünya Ritüeli Olarak Yemek Kültürü Sınanma/Erginlenme ve İntikam Alma Gizli İşlevleri” *Milli Folklor* 120 (Kış), s. 170-183.

- Özdemir, N. (2018). *Geleneksel Bilgi ve Kültür Ekonomisi*. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi. Journal of Turkish World Studies 18/1 Yaz–Summer: 1-28.
- Özkan Kerestecioğlu, İ. (2014). “Mahremiyetin Fethi: İdeal Aile Kurgularından İdeal Aile Politikalarına.” Başka Bir Aile Anlayışı Mümkün Mü?, ed. Ulrike Dufner ve Semahat Sevim, 10-12. İstanbul: Heinrich Böll Stiftung
- Özkoçak, F. Z. (2015). *Konutlarda Mutfak Tasarımı, Geçirdiği Değişim ve “Frankfurt Mutfağı” Üzerinden Değerlendirilmesi*. Yıldız Teknik Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü. Mimarlık Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.
- Perrot, M. (2015). “Tarih(in Cinsiyetlendirilmesi)” Hırata, H. (Haz.). (Çev. G. Acar Savran) *Eleştirel Feminizm Sözlüğü* içinde. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Proust, M. (2000). *Kayıp Zamanın İzinde-Swann’ların Tarafı*, (Çev. R. Hakmen) İstanbul: YKY.
- Ricoeur, P. (2012). *Hafıza, Tarih, Unutuş*. (çev. M. Emin Özcan), Metis, İstanbul.
- Sağır, A. (2020). Yeni Bir Yaklaşım Önerisi: Katmanlaşma Teorisi Bağlamında Yemeğin Sosyolojik İzdüşümleri (Karabük Örneği). *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 40, 309–338.
- Sever, M. (2015). Kadınlık, Annelik, Gönüllü Çocuksuzluk: Elisabeth Badinter’den Kadınlık mı Annelik mi?, Tina Miller’dan Annelik Duygusu. *Fe Dergi*. Cilt 7, Sayı 2. DOI: 10.1501/Fe0001_0000000144
- Taylor, J. (2021). *Ev ve Feminist Tarih*. A. Durakbaşa (Haz.) Z. Ateşer (Çev.) *Feminist Tarihyazımında Sınıf ve Cinsiyet* (5. Baskı, s.99-109) içinde. İletişim Yayınları. (1994).
- Traverso, E. (2009). *Geçmişini Kullanma Kılavuzu-Tarih, Bellek, Politika*, (Çev. Işık Ergüden). İstanbul: Versus.
- Tuncer, S. (2015). Dışarı Çıkmak: Özelden Kamusal Feminist Bir Saha Hikâyesi. 2(2): 30-58. DOI: <https://doi.org/10.17572/mj2015.2.3058>
- Uzar Özdemir, F. (2013). Mutfakta Neler Oluyor? *Amargi* sayı 27, Hayatın Dönüşümü Mutfak, s. 33-36.
- Ünlü, Ç. Y. (2019) “Yarı-Kamusal Alanda Kadın Deneyimlerine Etnografik Bakış” *Fe Dergi* 11, no. 2, 38-50. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/federgi/issue/51006/665478>
- Van Maanen, J. (2017). *Alanın Hikayesi*. (Çev. A. E. Koca) Atıf Yayınları: Ankara.
- Yaşın, N. Y. (2000). Evde Taylorizm: Cumhuriyet’in ilk Yıllarında Ev İşinin Rasyonelleşmesi (1928-1940) “Taylorism in the House: The Rationalization of Housewifery in the Early Republic”. *Toplum ve Bilim*. 84, 51-74.
- Yavuz, Ş. (2009). *Mutfak Ve Kadınlar: Mutfak Kadınlara Ne İfade Eder?* N. Türkoğlu ve S. T. Alayoğlu (Der.), *Karaelmas Medya ve Kültür*. İstanbul: Urban.

Young, I. M. (1997). House And Home: Feminist Variations On A Theme. In *Intersecting Voices: Dilemmas of Gender, Political Philosophy, and Policy* (pp. 134–164). Princeton University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv131bvqj.11>

Yuval-Davis, N. (2010). *Cinsiyet ve Millet*. (Çev. A. Bektaş). İstanbul: İletişim.

ÖZET

Bu çalışmada geleneksel bilgi aktarımı bağlamında kadınların mutfak deneyimlerinin bellek üzerinden aktarımı incelenmiştir. Kadınlarla yapılan yüz yüze görüşmelere dayanan bu çalışmada kadınlarla ilişkilenen meselelere de değinilmiştir. Annelik rolü, kamusal-özel tartışması ve mutfak kültürü konusunda kadınların ne düşündüğü, nasıl deneyimlediği, ne aktardığı önemli olmuştur. Bellek çalışmaları ve kadın çalışmalarını beraber düşünebilmeye imkan sağlayan bu metinde kavramları bellek bağlamında yeniden yorumlamak hedeflenmiştir. Beraberinde kadınların mutfak deneyimi ve bilgisi özelinde hem aktaran hem de aktarılan kişi olmasının altı çizilmiştir. Bu bağlamda deneyimden ziyade deneyimler ön plana çıkarılarak görünmeyeni görünür kılmak amaçlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Kadın, Bellek, Mutfak Kültürü, Feminist Bellek, Geleneksel Bilgi

ABSTRACT

In this study, the transfer of women's cuisine experiences through memory was examined in the context of traditional knowledge transfer. Also this study is based on face-to-face interviews with women and issues related to women. It has been important what women think, how they experience and what they convey about the role of motherhood, public-private debate and cuisine culture. In this text, which allows to think about memory studies and women's studies together, it is aimed to reinterpret the concepts in the context of memory. It is underlined that women are both the transmitter and the person who is transferred, especially with regard to their cuisine experience and knowledge. In this context, it is aimed to make the invisible ones visible by emphasizing experiences rather than experience.

Key Words: Women, Memory, Cuisine Culture, Feminist Memory, Traditional Knowledge

EKLER

EK-1: Etik Kurul Raporu

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Etik Kurulu Başkanlığı

Sayı : 85434274-050.04.04 / 870621
Konu : Etik Kurul Kararı Hakkında

22.03.2023

Sayın Sultan GÜNEŞ

İlgi: 08/02/2023 tarihli başvurunuz.

“Kadın ve Bellek İlişkisi Üzerine Bir İnceleme” başlıklı teziniz ile ilgili olarak Ankara Üniversitesi Etik Kurulununun 13/03/2023 tarihli toplantısında alınan 07/85 sayılı kararın bir örneği ilişikte gönderilmektedir.

Bilgilerinizi saygılarımla rica ederim.

Pr

Rektör Yardımcısı

EKLER:
Karar Örneği (1 sayfa)

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ALT ETİK KURULU
KARAR ÖRNEĞİ

Karar Tarihi : 13/03/2023
Toplantı Sayısı : 07
Karar Sayısı : 85

85- Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkbilim Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi **Sultan GÜNEŞ**'in "Kadın ve Bellek İlişkisi Üzerine Bir İnceleme" başlıklı teziniz ile ilgili 08.02.2023 tarihli "İnsan Üzerinde Yapılan Klinik Dışı Araştırmalar Başvuru Formu" Etik Kurulumuzca incelendi.

Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkbilim Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi **Sultan GÜNEŞ**'in "Kadın ve Bellek İlişkisi Üzerine Bir İnceleme" başlıklı teziniz ile ilgili araştırma protokolüne uyulması ve etik onay tarihinden itibaren geçerli olması koşuluyla uygulanmasının etik açıdan uygun olduğuna oy birliği ile karar verildi.

Etik Kurulu Başkanı